

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ

maharṣi vēdavyāsapraṇītaṃ śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamah skandhaḥ ॥

This document has been prepared by
Sunder Kidāmbi
with the blessings of
śrī raṅgarāmānuja mahādēśikan
His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

viṣayasūcī

1	<i>prathamō'dhyāyaḥ</i>	3
2	<i>dvitīyō'dhyāyaḥ</i>	11
3	<i>tr̥tīyō'dhyāyaḥ</i>	16
4	<i>caturthō'dhyāyaḥ</i>	20
5	<i>pañcamō'dhyāyaḥ</i>	24
6	<i>ṣaṣṭhō'dhyāyaḥ</i>	31
7	<i>saptamō'dhyāyaḥ</i>	35
8	<i>aṣṭamō'dhyāyaḥ</i>	38
9	<i>navamō'dhyāyaḥ</i>	44
10	<i>daśamō'dhyāyaḥ</i>	49
11	<i>ēkādaśō'dhyāyaḥ</i>	55
12	<i>dvādaśō'dhyāyaḥ</i>	59
13	<i>trayōdaśō'dhyāyaḥ</i>	63
14	<i>caturdaśō'dhyāyaḥ</i>	68
15	<i>pañcadaśō'dhyāyaḥ</i>	76
16	<i>ṣōḍaśō'dhyāyaḥ</i>	79
17	<i>saptadaśō'dhyāyaḥ</i>	84
18	<i>aṣṭādaśō'dhyāyaḥ</i>	89
19	<i>ēkōnaviṃśō'dhyāyaḥ</i>	97

20	<i>viṃśō'dhyāyaḥ</i>	103
21	<i>ēkaviṃśō'dhyāyaḥ</i>	111
22	<i>dvāviṃśō'dhyāyaḥ</i>	115
23	<i>trayōviṃśō'dhyāyaḥ</i>	119
24	<i>caturviṃśō'dhyāyaḥ</i>	122
25	<i>pañcaviṃśō'dhyāyaḥ</i>	129
26	<i>ṣaḍviṃśō'dhyāyaḥ</i>	133

śrīḥ

śrīmatē rāmānujāya namaḥ

śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ

ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya

śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam

॥ pañcamaskandhē prathamō'dhyāyaḥ ॥

rājōvāca

priyavratō bhāgavata ātmārāmaḥ katham munē |

grhē'ramata yanmūlaḥ karmabandhaḥ parābhavaḥ || 1 ||

1

na nūnaṃ muktasaṅgānāṃ tādṛśānāṃ dvijarṣabha |

grhēṣvabhinivēśō'yaṃ puṃsāṃ bhavitumarhati || 2 ||

2

mahatāṃ khalu viprarṣē uttamaślōkapādayōḥ |

chāyānirvṛtacittānāṃ na kuṭumbē sprhāmatiḥ || 3 ||

3

saṃśayō'yaṃ mahān brahman dārāgārasutādiṣu |

saktasya yatsiddhirabhūtkṛṣṇē ca matiracyutā || 4 ||

4

śrīśuka uvāca

bāḍhamuktaṃ bhagavata uttamaślōkasya śrīmaccaraṇāravinda -

makarandarasa āvēśitacētasō bhāgavata paramahaṃsa -

dayitakathāṃ kiñcidantarāyavihatāṃ svāṃ śivatamāṃ

padavīm na prāyēṇa hinvanti || 5 ||

5

yarhi vāva ha rājan sa rājaputraḥ priyavrataḥ

paramabhāgavatō nāradasya caraṇōpasēvayāñjasāvagata -

paramārthasatattvō brahmasatrēṇa dīkṣiṣyamāṇō'vani -

talaparipālanāyāmnātapravaraguṇagaṇaikāntabhājanatayā
 svapitrōpāmantritō bhagavati vāsudēva ēvāvyavadhāna -
 samādhiyōgēna samāvēśitasakalakāraḥakriyākalāpō
 naivābhyanandadyadyapi tadapratyāmnātavyaṃ tadadhikaraṇa
 ātmanō'nyasmādasatō'pi parābhavamanvīkṣamāṇaḥ || 6 ||

6

atha ha bhagavānādidēva ētasya guṇavisargasya
 paribṛmhaṇānudhyānavyavasitasakalajagadabhiprāya
 ātmayōnirakhilanigamanijagaṇaparivēṣṭitaḥ
 svabhavanādavatatāra || 7 ||

7

sa tatra tatra gaganatala uḍupatiriva vimānāvalibhi -
 ranupathamamaraparivṛḍhairabhipūjyamāṇaḥ pathi pathi ca
 varūthaśaḥ siddhagandharvasādhyacāraṇamunigaṇairupagīya -
 mānō gandhamādanadrōṇīmavabhāsayannupasasarpa || 8 ||

8

tatra ha vā ēnaṃ dēvarṣirhaṃsayānēna pitaraṃ bhagavantaṃ
 hiraṇyagarbhamupalabhamāṇaḥ sahasaivōtthāyārhaṇēna
 saha pitāputrābhyāmavahitāñjalirupatasthē || 9 ||

9

bhagavānapi bhārata tadupanītārhaṇaḥ sūktavākēnātitarā -
 muditagūṇagaṇāvatārasujayaḥ priyavratamādipuruṣastaṃ
 sadayahāsāvalōka iti hōvāca || 10 ||

10

śrībhagavānuvāca

nibōdha tātēdamṛtaṃ bravīmi

māsūyituṃ dēvamarhasyapramēyam |

vayaṃ bhavastē tata ēṣa maharṣi -

rvahāma sarvē vivaśā yasya diṣṭam || 11 ||

11

na tasya kaścittapasā vidyayā vā
 na yōgavīryeṇa manīṣayā vā |
 naivārthadharmaiḥ parataḥ svatō vā
 kṛtaṃ vihantuṃ tanubhṛdvibhūyāt || 12 ||

12

bhavāya nāśāya ca karma kartuṃ
 śōkāya mōhāya sadā bhayāya |
 sukhāya duḥkhāya ca dēhayōga -
 mavyaktadiṣṭaṃ janatāṅga dhattē || 13 ||

13

yadvāci tantyāṃ guṇakarmadāmabhiḥ
 sudustarairvatsa vayaṃ suyōjitāḥ |
 sarvē vahāmō balimīśvarāya
 prōtā nasīva dvipadē catuṣpadaḥ || 14 ||

14

īśābhisṛṣṭaṃ hyavarundhmahē'ṅga
 duḥkhaṃ sukhaṃ vā guṇakarmasaṅgāt |
 āsthāya tattadyadayuṅkta nātha -
 ścakṣuṣmatāndhā iva nīyamānāḥ || 15 ||

15

muktō'pi tāvadbibhṛyātsvadēha -
 mārabdhamasṇannabhimānaśūnyaḥ |
 yathānubhūtaṃ pratiyātanidraḥ
 kiṃ tvanyadēhāya guṇānna vṛṅktē || 16 ||

16

bhayaṃ pramattasya vanēṣvapi syā -
 dyataḥ sa āstē sahaṣaṭsapatnaḥ |
 jītēndriyasyātmaratērbudhasya
 gṛhāśramaḥ kiṃ nu karōtyavadyam || 17 ||

17

yaḥ śaṭsapatnān vijigīṣamāṇō

gṛhēṣu nirviśya yatēta pūrvam |

atyēti durgāśrita ūrjitārīn

kṣīṇēṣu kāmam vicarēdvipaścit || 18 ||

18

tvam tvabjanābhāṅghrisarōjakōśa -

durgāśritō nirjitaśaṭsapatnaḥ |

bhuṅkṣvēha bhōgān puruṣātidiṣṭān

vimuktasaṅgaḥ prakṛtiṃ bhajasva || 19 ||

19

śrīśuka uvāca

iti samabhihitō mahābhāgavatō bhagavatastribhuvana -

gurōranuśāsanamātmanō laghutayāvanataśirōdharō

bāḍhamiti sabahumānamuvāha || 20 ||

20

bhagavānapi manunā yathāvadupakalpitāpacitiḥ

priyavratanāradayōraviṣamamabhisamīkṣamāṇayōrātma -

samavasthānamavāṇmanasaṃ kṣayamavyavahṛtaṃ

pravartayannagamat || 21 ||

21

manurapi parēṇaivam pratisandhitamanōrathaḥ surarṣivarānu -

matēnātmajamakhiladharāmaṇḍalasthitiguptaya āsthāpya

svayamativiṣamaviṣayaviṣajalāśayāśāyā upararāma || 22 ||

22

iti ha vāva sa jagatīpatirīśvarēcchayādhinivēśita -

karmādhikārō'khilajagadbandhadhvaṃsanaparānubhāvasya

bhagavata ādipuruṣasyāṅghriyugalānavaratadhyānānubhāvēna

parirandhitakaṣāyāśayō'vadātō'pi mānavardhanō

mahatāṃ mahītalamanuśaśāsa || 23 ||

23

atha ca duhitarāṃ prajāpatērvīśvakarmaṇa upayēmē barhiṣmatīm
 nāma tasyāmu ha vāva ātmajānātmasamānaśīlaguṇakarma -
 rūpavīryōdārān daśa bhāvayāmbabhūva kanyāṃ ca yavīyasī -
 mūrjasvatīm nāma || 24 ||

24

āgnīdhrēdhmajihvayajñabāhumahāvīrahiranya -
 rētōghṛtapṛṣṭhasavanamēdhātithivīti hōtrakavaya
 iti sarva ēvāgnināmānaḥ || 25 ||

25

ētēṣāṃ kavirmahāvīraḥ savana iti traya āsannūrdhvarēta -
 sasta ātmavidyāyāmarbhabhāvādārabhya kṛtaparicayāḥ
 pāramahaṃsyamēvāśramamabhajan || 26 ||

26

tasminnu ha vā upaśamaśīlāḥ paramarṣayaḥ sakalajīva -
 nikāyāvāsasya bhagavatō vāsudēvasya bhītānām
 śaraṇabhūtasya śrīmaccaraṇāravindāviratasmarāṇāvigalita -
 paramabhaktiyōgānubhāvēna paribhāvitāntarhṛdayādhigatē
 bhagavati sarvēṣāṃ bhūtānāmātmabhūtē
 pratyagātmanyēvātmanastādātmyamaviśēṣēṇa samīyuh || 27 ||

27

anyasyāmapī jāyāyāṃ trayāḥ putrā
 āsannuttamastāmasō raivata iti manvantarādhipatayaḥ || 28 ||

28

ēvamupaśamāyanēṣu svatanayēṣvatha jagatīpatirjagatī -
 marbudānyēkādaśaparivatsarāṇāmavyāhatākhilapurūṣakāra -
 sārasambhṛtadōrdaṇḍayugalāpīḍitamaurvīguṇastanita -
 viramitadharmapratipakṣō barhiṣmatyāścānudinamēdhamāna -
 pramōdaprasaraṇayauṣiṇyavrīḍāpramuṣitahāsāvalōka -

rucirakṣvēlyādibhiḥ parābhūyamānavivēka ivānavabudhyamāna
iva mahāmanā bubhujē || 29 ||

29

yāvadavabhāsayati suragirimanuparikrāman bhagavānādityō
vasudhātalamardhēnaiva pratapatyardhēnāvacchādayati tadā hi
bhagavadupāsanōpacitātipuruṣaprabhāvastadanabhinandan
samajavēna rathēna jyōtirmayēna rajanīmapi dinaṃ kariṣyāmīti
saptakṛtvastaraṇimanuparyakrāmaddvitīya iva pataṅgaḥ || 30 ||

30

yē vā u ha tadrathacaraṇanēmikṛtaparikhātāstē
saptasindhava āsan yata ēva kṛtāḥ sapta bhuvō dvīpāḥ || 31 ||

31

jambūplakṣaśālmalikuśakrauñcaśākapuṣkarasamjñāstēṣāṃ
parimāṇaṃ pūrvasmātpūrvasmāduṭṭara uttarō yathāsaṅkhyāṃ
dviguṇamānēna bahiḥ samantata upakṛptāḥ || 32 ||

32

kṣārōdēkṣurasōdasurōdaghṛtōdakṣīrōdadadhi -
maṇḍōdaśuddhōdāḥ saptajaladhayaḥ saptadvīpaparikhā
ivābhyantaradvīpasamānā ēkaikaśyēna yathānupūrvāṃ
saptasvapi bahirdvīpēṣu pṛthakparita upakalpitāstēṣu
jambvādiṣu barhiṣmatīpatiranuvratā -
nātmajānāgnīdhṛdhmajihvayajñabāhuhiraṇyarētō -
ghṛtapṛṣṭhamēdhātithivītiḥōtrasamjñān
yathāsaṅkhyēnaikaikasminnēkamēvādhipatiṃ vidadhē || 33 ||

33

duhitaraṃ cōrjasvatīṃ nāmōśanasē prāyacchadyasyā -
māsiddēvayānī nāma kāvyasutā || 34 ||

34

naivaṃvidhaḥ puruṣakāra urukramasya
puṃsāṃ tadaṅghrirajasā jitaśaḍguṇānām |

citraṃ vidūravigataḥ sakṛdādadīta

yannāmadhēyamadhunā sa jahāti bandham || 35 ||

35

sa ēvamarimitabalaparākrama ēkadā tu dēvarṣicaraṇā -

nuśayanānupatitaguṇavisargasamṣargēṇānirvṛta -

mivātmānaṃ manyamāna ātmanirvēda idamāha || 36 ||

36

ahō asādhvanuṣṭhitaṃ yadabhinivēśitō'hamindriyaira -

vidyāracitaviṣamaviṣayāndhakūpē tadalamalamamuṣyā

vanitāyā vinōdamṛgaṃ māṃ dhigdighiti

garhayāñcakāra || 37 ||

37

paradēvatāprasādādhigatātmapratyavamarsēnānu -

pravṛttēbhyaḥ putrēbhya imāṃ yathādāyaṃ vibhajya

bhuktabhōgāṃ ca mahiṣīm mṛtakamiva saha mahāvibhūtima -

pahāya svayaṃ nihitanirvēdō hṛdi grhītahari -

vihārānubhāvō bhagavatō nāradasya padavīm

punarēvānususāra || 38 ||

38

tasya ha vā ētē ślōkāḥ -

priyavratakṛtaṃ karma kō nu kuryādvineśvaram |

yō nēminimnairakarōcchāyāṃ ghnan saptavāridhīm || 39 ||

39

bhūsaṃsthānaṃ kṛtaṃ yēna saridgirivanādibhiḥ |

sīmā ca bhūtanirvṛtyai dvīpē dvīpē vibhāgaśaḥ || 40 ||

40

bhaumaṃ divyaṃ mānuṣaṃ ca mahitvaṃ karmayōgajam |

yaścakrē nirayaupamyāṃ puruṣānujanapriyaḥ || 41 ||

41

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ

pañcamaskandhē priyavratavijayē prathamō'dhyāyaḥ ॥

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē dvitīyō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

ēvaṃ pitari sampravṛttē tadanuśāsanē vartamāna
āgnīdhrō jambūdvīpaukasah prajā
aurasavaddharmāvēkṣamāṇah
paryagōpāyat ॥ 1 ॥

42

sa ca kadācitpitṛlōkakāmaḥ
suravaravanitākrīḍācaladrōṇyāṃ
bhagavantam viśvasṛjāṃ patimābhṛtaparicaryōpakaraṇa
ātmaikāgryēṇa tapasvyārādhayāmbabhūva ॥ 2 ॥

43

tadupalabhya bhagavānādīpuruṣaḥ sadasī gāyantīm
pūrvacittīm nāmāpsarasamabhiyāpayāmāsa ॥ 3 ॥

44

sā ca tadāśramōpavanamatiramaṇīyam vividhanibiḍaviṭapi -
viṭapanikarasaṃśliṣṭapuraṭalatārūḍhasthalavihaṅgamamithunaiḥ
prōcyamānaśrutibhiḥ pratibōdhyamānasalilakukkuṭa -
kāraṇḍavakalahaṃsādibhirvicitramupakūjitāmalajalāśaya -
kamalākaramupababhrāma ॥ 4 ॥

45

tasyāḥ sulalitagamanapadavinyāsagativilāsāyāścānupadaṃ
 khaṇakhaṇāyamānaruciracaraṇābharaṇasvanamupākārṇya
 naradēvakumāraḥ samādhiyōgēnāmīltanayanalaninamukula -
 yugalamīśadvikacayya vyacaṣṭa || 5 ||

46

tāmēvāvidūrē madhukarīmiva sumanasa upajighrantīm
 divijamanujamanōnayanāhlādadughairgativihāravrīḍā -
 vinayāvalōkasusvarākṣarāvayavairmanasi nṛṇām
 kusumāyudhasya vidadhatīm vivaraṃ nijamukhavigalitā -
 mṛtāsavasahāsabhāṣaṇāmōdamadāndhamadhukara -
 nikarōparōdhēna drutapadavinyāsēna valguspandanastana -
 kalaśakabarabhāraraśanām dēvīm tadavalōkanēna
 vivṛtāvasarasya bhagavatō makaradhvajasya vaśamupanītō
 jaḍavaditi hōvāca || 6 ||

47

kā tvam cikīrṣasi ca kiṃ munivarya śailē
 māyāsi kāpi bhagavatparadēvatāyāḥ |
 vijyē bibharṣi dhanuṣī suhr̥dātmanō'rthē
 kiṃ vā mṛgān mṛgayasē vipinē pramattān || 7 ||

48

bāṇāvimau bhagavataḥ śatapatrapatrau
 śāntāvapuṅkharucirāvatitigmadantau |
 kasmai yuyuṅkṣasi vanē vicaran na vidmaḥ
 kṣēmāya nō jaḍadhiyām tava vikramō'stu || 8 ||

49

śiṣyā imē bhagavataḥ paritaḥ paṭhanti
 gāyanti sāma sarahasyamajasramīśam |
 yuṣmacchikhāvilulitāḥ sumanō'bhivṛṣṭīḥ
 sarvē bhajantyrṣigaṇā iva vēdaśākhāḥ || 9 ||

50

vācaṃ paraṃ caraṇapañjaratittirīṇāṃ

brahmannarūpamukharāṃ śṛṇavāma tubhyam |

labdhā kadambaruciraṅkaviṭaṅkabimbē

yasyāmalātaparidhiḥ kva ca valkalaṃ tē || 10 ||

51

kiṃ sambhṛtaṃ rucirayōrdvija śṛṅgayōstē

madhyē kṛśō vahasi yatra dṛśiḥ śritā mē |

pañkō'ruṇaḥ surabhirātmaviṣāṇa īdṛg

yēnāśramaṃ subhaga mē surabhīkarōṣi || 11 ||

52

lōkaṃ pradarśaya suhṛttama tāvakaṃ mē

yatratya itthamurasāvayavāvapūrvau |

asmadvidhasya mana unnayanau bibharti

bahvadbhutaṃ sarasarāsasudhādivaktrē || 12 ||

53

kā vā'tmavṛttiradanāddhaviraṅga vāti

viṣṇōḥ kalāsyanimiṣōnmakarau ca karṇau |

udvignamīnayugalaṃ dvijapaṅktiśōci -

rāsannabhṛṅganikaraṃ sara in mukhaṃ tē || 13 ||

54

yō'sau tvayā karasarōjahataḥ pataṅgō

dikṣu bhraman bhramata ējayatē'kṣiṇī mē

muktaṃ na tē smarasi vakrajaṭāvarūthaṃ

kaṣṭhō'nilō harati lampāṭa ēṣa nīvīm || 14 ||

55

rūpaṃ tapōdhana tapaścaratāṃ tapōghnaṃ

hyētattu kēna tapasā bhavatōpalabdham |

cartuṃ tapō'rhasi mayā saha mitra mahyaṃ

kiṃ vā prasīdati sa vai bhavabhāvanō mē || 15 ||

56

na tvāṃ tyajāmi dayitaṃ dvijadēvadattaṃ

yasmin manō dṛgapi nō na viyāti lagnam |

māṃ cāruśṛṅgyarhasi nētumanuvrataṃ tē

cittaṃ yataḥ pratisarantu śivāḥ sacivyaḥ || 16 ||

57

śrīśuka uvāca

iti lalanānunayātiviśārādō grāmyavaidagdhyayā

paribhāṣayā tāṃ vibudhavadhūṃ vibudhamatiradhisabhā -

jayāmāsa || 17 ||

58

sā ca tatastasya vīrayūthapatērbuddhiśīlarūpavayaḥ -

śriyaudāryēṇa parākṣiptamanāstēna sahāyutāyuta -

parivatsarōpalakṣaṇaṃ kālaṃ jambūdvīpapatinā

bhaumasvargabhōgān bubhujē || 18 ||

59

tasyāmu ha vā ātmajān sa rājavara āgnīdhrō

nābhikimpuruṣaharivarṣēlāvṛtaramyakahiraṇmayakuru -

bhadrāśvakētumālasaṃjñān nava putrānajanayat || 19 ||

60

sā sūtvātha sutān navānuvatsaraṃ gṛha ēvāpahāya

pūrvacittirbhūya ēvājaṃ dēvamupatasthē || 20 ||

61

āgnīdhrasutāstē māturanugrahādaupattikēnaiva

saṃhananabalōpētāḥ pitrā vibhaktā ātmatulyanāmāni

yathā bhāgaṃ jambūdvīpavarṣāṇi bubhujuh || 21 ||

62

āgnīdhrō rājātrptaḥ kāmānāmapsarasamēvānudina -

madhimanyamānastasyāḥ salōkatāṃ śrutibhiravārundha

yatra pitarō mādayantē || 22 ||

63

samparētē pitari nava bhrātarō mēruduhitṛmērudēvīṃ
pratirūpāmugradaṃṣṭrīṃ latāṃ ramyāṃ śyāmāṃ
nārīṃ bhadraṃ dēvavītimiti saṃjñā navōdavahan || 23 ||

64

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē āgnīdhravarṇanaṃ nāma dvitīyō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē tṛtīyō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

nābhirapatyakāmō'prajayā mērudēvyā bhagavantam
yajñapurūṣamavahitātmāyajata ॥ 1 ॥

65

tasya ha vāva śraddhayā viśuddhabhāvēna yajataḥ
pravargyēṣu pracaratsu dravyadēśakālamantartvig -
dakṣiṇāvidhānayōgōpapattyā duradhigamō'pi bhagavān
bhāgavatavātsalyatayā supratika ātmānamaparājitaṃ
nijajanābhiprētārthavidhitsayā grhītaḥṛdayō
hṛdayaṅgamam manōnayanānandanāvayavābhirā -
mamāviścakāra ॥ 2 ॥

66

atha ha tamāviṣkṛtabhujayugaladvayaṃ hiraṇmayam
puruṣaviśēṣam kapiśakauśēyāmbaradharamurasi
vilasacchrīvatsalalāmaṃ daravaravanaruhavanamālācchūrya -
mṛtamaṇigadādibhirupalakṣitaṃ sphuṭakiraṇapravaramukuṭa -
kuṇḍalakaṭakakaṭisūtrahārakēyūranūpurādyaṅgabhūṣaṇa -
vibhūṣitamṛtviksadasyagrhapatayō'dhanā
ivōttamadhanamupalabhya sabahumānamarhaṇēnāvana -
taśīrṣāṇa upatasthuh ॥ 3 ॥

67

ṛtvija ūcuḥ

arhasi muhurarrhattamārhaṇamasmākamanupathānām namō
nama ityētāvatsadupaśikṣitaṁ kō'rhati pumān prakṛti -
guṇavyatikaramatiranīśa īśvarasya parasya prakṛtipuruṣayō -
rarvāktanābhirnāmarūpākṛtibhī rūpanirūpaṇam || 4 ||

68

sakalajanānikāyavṛjīnanirasanaśivatamapravara -
guṇagaṇaikadēśakathanādr̥tē || 5 ||

69

parijanānurāgaviracitaśabalasaṁśabdasalilasita -
kisalayatulasikādūrvāṅkurairapi sambhṛtayā
saparyayā kila parama parituṣyasi || 6 ||

70

athānayāpi na bhavata ijjayōrubhārabharayā samucita -
marthamihōpalabhāmahē || 7 ||

71

ātmani ēvānusavanamañjasāvyatirēkēṇa bōbhūyamā -
nāśēṣapuruṣārthasvarūpasya kintu nāthāśīṣa
āśāsānānāmētadabhisamrādhanamātraṁ bhavitumarhati || 8 ||

72

tadyathā bālīśānām svayamātmanaḥ śrēyaḥ paramaviduṣām
parama paramapuruṣa prakarṣakarūṇayā svamahimānaṁ
cāpavargākhyamupakalpayiṣyan svayaṁ nāpacita
ēvētaravadihōpalakṣitaḥ || 9 ||

73

athāyamēva varō hyarrhattama yarhi barhiṣi
rājarṣērvavaradarṣabhō bhavān nijapuruṣēkṣaṇaviṣaya
āsīt || 10 ||

74

asaṅganiśītajñānānalavidhūtāsēṣamalānām
 bhavatsvabhāvānāmātmārāmāṇām munīnāmanavarata -
 pariguṇitagūṇagaṇaparamamaṅgalāyanaguṇagaṇa
 kathanō'si || 11 ||

75

atha kathañcitskhalanakṣutpatanajṛmbhaṇaduravasthānādiṣu
 vivaśānām naḥ smaraṇāya jvaramaraṇadaśāyāmapī sakala -
 kaśmalanirasanāni tava guṇakṛtanāmadhēyāni
 vacanagōcarāṇi bhavantu || 12 ||

76

kiñcāyaṃ rājarṣirapatyakāmaḥ prajāṃ bhavādrśīmāsāsāna
 īśvaramāśiṣāṃ svargāpavargayōrapi bhavantamupadhāvati
 prajāyāmarthapratyayō dhanadamivādhanah phalīkaraṇam || 13 ||

77

kō vā iha tē'parājitō'parājitayā māyayā -
 navasitapadavyānāvṛtamatirviṣayaviṣarayānāvṛta -
 prakṛtiranupāsitamahaccaraṇah || 14 ||

78

yadu ha vāva tava punaradabhrakartariha samāhūta -
 statrārthadhiyāṃ mandānām nastadyaddēvahēlanam
 dēvadēvārhasi sām्यēna sarvān prativōḍhuma -
 viduṣām || 15 ||

79

śrīśuka uvāca
 iti nigadēnābhiṣṭūyamānō bhagavānanimiṣarṣabhō
 varṣadharābhivāditābhivanditacaraṇah sadayamidamāha || 16 ||

80

śrībhagavānuvāca
 ahō batāhamṛṣayō bhavadbhiravitathagīrbhirvaramasulabha -
 mabhiyācitō yadamuṣyātmaṃ mayā sadṛśō bhūyāditi

*mamāhamēvābhirūpaḥ kaivalyādathāpi brahmavādō na mṛṣā
bhavitumarhati mamaiva hi mukhaṃ yad dvijadēvakulam || 17 ||* 81

*tata āgnīdhriyē'mśakalayāvatarīṣyāmyātmatulya -
manupalabhamānaḥ || 18 ||* 82

*śrīśuka uvāca
iti niśāmayantyā mērudēvyāḥ patimabhidhāyā -
ntardadhē bhagavān || 19 ||* 83

*barhiṣi tasminnēva viṣṇudatta bhagavān paramarṣibhiḥ
prasāditō nābhēḥ priyacikīrṣayā tadavarōdhāyanē
mērudēvyāṃ dharmān darśayitukāmō vātaraśanānāṃ
śramaṇānāmṛṣiṇāmūrdhvamanthināṃ śuklayā
tanuvāvatatāra || 20 ||* 84

*|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē nābhicaritē ṛṣabhāvatārō nāma tṛtīyō'dhyāyaḥ ||*

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē caturthō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

atha ha tamutpattyaivābhivyajyamānabhagavallakṣaṇam
sāmyōpaśamavairāgyaiśvaryamahāvibhūtibhiranudina -
mēdhamānānubhāvaṃ prakṛtayaḥ prajā brāhmaṇā
dēvatāścāvanitalasamavanāyātitarāṃ jagṛdhuḥ ॥ 1 ॥

85

tasya ha vā itthaṃ varṣmaṇā varīyasā
br̥hacchlōkēna caujasā balēna śriyā yaśasā
vīryaśauryābhyāṃ ca pitā ṛṣabha itīdaṃ nāma cakāra ॥ 2 ॥

86

tasya hīndraḥ spardhamānō bhagavān varṣē na vavarṣa
tadavadhārya bhagavān ṛṣabhadēvō yōgēśvaraḥ
prahasyātmayōgamāyayā svavarṣamajanābhaṃ
nāmābhyavarṣat ॥ 3 ॥

87

nābhistu yathābhilaṣitaṃ suprajastvamavarudhyāti -
pramōdabharavihvalō gadgadākṣarayā girā svairaṃ
gr̥hītanaralōkasadharmam bhagavantam purāṇapuruṣam
māyāvilasitamatirvatsa tātēti sānurāga -
mupalālayan parāṃ nirvṛtimupagataḥ ॥ 4 ॥

88

viditānurāgamāpauraprakṛtījanapadō rājā
 nābhirātmajaṃ samayasēturakṣāyāmabhiścya
 brāhmaṇeṣūpanidhāya saha mērudēvyā viśālāyāṃ
 prasannanipuṇēna tapasā samādhiyōgēna
 naranārāyaṇākhyāṃ bhagavantaṃ vāsudēvamupāsīnaḥ
 kālēna tanmahimānamavāpa || 5 ||

89

yasya ha pāṇḍavēya ślōkaōnē -
 kō nu tatkarma rājarṣērnābhēranvācarētpumān |
 apatyatāmagādyasya hariḥ śuddhēna karmaṇā || 6 ||

90

brahmaṇyō'nyaḥ kutō nābhērviprā maṅgalapūjitāḥ |
 yasya barhiṣi yajñēśaṃ darśayāmāsurōjasā || 7 ||

91

atha ha bhagavān ṛṣabhadēvaḥ svavarṣaṃ karmakṣētra -
 manumanyamānaḥ pradarśitagurukulavāsō labdhavarai -
 rgurubhiranujñātō gṛhamēdhināṃ dharmānanu -
 śīkṣamāṇō jayantyāmindradattāyāmubhayalakṣaṇaṃ karma
 samāmnāyāmnātamabhiyuñjannātmajānāmātmasamānānāṃ
 śataṃ janayāmāsa || 8 ||

92

yēṣāṃ khalu mahāyōgī bharatō jyēṣṭhaḥ śrēṣṭhaguṇa
 āsīdyēnēdaṃ varṣaṃ bhāratamiti vyapadiśanti || 9 ||

93

tamanu kuśāvarta ilāvartō brahmāvartō malayaḥ
 kēturbhadrāsēna indrasprgvidarbhaḥ kīkaṭa iti nava
 navatipradhānāḥ || 10 ||

94

kavirharirantarikṣaḥ prabuddhaḥ pippalāyanaḥ |
 āvirhōtrō'tha drumilaścamasāḥ karabhājanaḥ || 11 ||

95

iti bhāgavatadharmadarśanā nava mahābhāgavatāstēṣāṃ
sucaritaṃ bhagavan mahimōpabṛṃhitaṃ vasudēvanārada -
saṃvādamupaśamāyanamupariṣṭādvārṇayiṣyāmaḥ || 12 ||

96

yavīyāṃsa ēkāśītirjāyantēyāḥ piturādēśakarā
mahāśālīnā mahāśrōtriyā yajñaśīlāḥ karmaviśuddhā
brāhmaṇā babhūvuḥ || 13 ||

97

bhagavān ṛṣabhasaṃjña ātmatantraḥ svayaṃ nitya -
nivr̥ttānarthaparamparaḥ kēvalānandānubhava īśvara ēva
viparītavatkarmāṇyārabhamāṇaḥ kālēnānugataṃ
dharmamācaraṇēnōpaśikṣayannatadvidāṃ sama upaśāntō
maitraḥ kārūṇikō dharmārthayaśaḥ prajānandāmṛtā -
varōdhēna gr̥hēṣu lōkaṃ niyamayat || 14 ||

98

yadyacchīrṣaṇyācaritaṃ tattadanuvartatē lōkaḥ || 15 ||

99

yadyapi svaviditaṃ sakaladharmāṃ brāhmaṃ guhyaṃ
brāhmaṇairdarśitamārgēṇa sāmādibhirupāyairjana -
tāmanuśāśāsa || 16 ||

100

dravyadēśakālavayaḥśraddhartvigvividhōd -
dēśōpacitaiḥ sarvairapi kratubhiryathōpadēśaṃ
śatakṛtva iyāja || 17 ||

101

bhagavatarṣabhēṇa parirakṣyamāṇa ētasmin varṣē na kaścana
puruṣō vāñchatyavidyamānamivātmanō'nyasmāt
kathañcana kimapi karhicidavēkṣatē bhartaryanusavanaṃ
vijṛmbhitasnēhātīśayamantarēṇa || 18 ||

102

sa kadācidaṭamānō bhagavān ṛṣabhō brahmāvartagatō
brahmarṣipravarasabhāyāṃ prajānāṃ niśāmayantīnā -
mātmajānavahitātmanaḥ praśrayapraṇayabharasuyantritā -
napyupaśīkṣayanniti hōvāca || 19 ||

103

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē caturthō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē pañcamō'dhyāyaḥ ॥

ṛṣabha uvāca

nāyaṃ dēhō dēhabhājāṃ nṛlōkē

kaṣṭhān kāmānarhatē viḍbhujāṃ yē |

tapō divyaṃ putrakā yēna sattvaṃ

śuddhyēdyasmādbrahmasaukhyam tvanantam || 1 ||

104

mahatsēvāṃ dvāramāhurvimuktē -

stamōdvāraṃ yōṣitāṃ saṅgisaṅgam |

mahāntastē samacittāḥ praśāntā

vimanyavaḥ suhrdaḥ sādhavō yē || 2 ||

105

yē vā mayīśē kṛtasauhrdārthā

janēṣu dēhambharavārtikēṣu |

grhēṣu jāyātmajarātimsu

na prītiyuktā yāvadarthāśca lōkē || 3 ||

106

nūnaṃ pramattaḥ kurutē vikarma

yadindriyaprītaya āprṇōti |

na sādhu manyē yata ātmanō'ya -

masannapi klēśada āsa dēhaḥ || 4 ||

107

parābhavastāvadabōdhajātō

yāvanna jijñāsata ātmatattvam |

yāvatkriyāstāvadidaṃ manō vai

karmātmakaṃ yēna śarīrabandhaḥ || 5 ||

108

ēvaṃ manaḥ karmavaśaṃ prayuñktē

avidyayā'tmanyupadhīyamānē |

prītirna yāvanmayi vāsudēvē

na mucyatē dēhayōgēna tāvat || 6 ||

109

yadā na paśyatyayathā guṇēhāṃ

svārthē pramattaḥ sahasā vipaścit |

gatasmṛtīrvindati tatra tāpā -

nāsādya maithunyamagāramajñāḥ || 7 ||

110

pumaḥ striyā mithunībhāvamētaṃ

tayōrmithō hṛdayagranthimāhuḥ |

atō gṛhakṣētrasutāptavittai -

rjanasyamōhō'yamaḥaṃ mamēti || 8 ||

111

yadā manōhṛdayagranthirasya

karmānubaddhō dṛḍha āślathēta |

tadā janaḥ samparivartatē'smā -

nmuktaḥ paraṃ yātyatihāya hētum || 9 ||

112

haṃsē gurau mayi bhaktyānuvṛtyā

vitṛṣṇayā dvandvatitikṣayā ca |

sarvatra jantōrvyasanāvagatyā

jijñāsayā tapasēhānivṛtṭyā || 10 ||

113

matkarmabhirmatkathayā ca nityaṃ

maddēvasaṅgādguṇakīrtanānmē |

nirvairasāmyōpaśamēna putrā

jihāsayā dēhagēhātmabuddhēḥ || 11 ||

114

adhyātmayōgēna viviktasēvayā

prāṇēndriyātmābhijayēna sadhryak |

sacchraddhayā brahmacaryēṇa śaśva -

dasampramādēna yamēna vācām || 12 ||

115

sarvatra madbhāvavicakṣaṇēna

jñānēna vijñānavirājitēna |

yōgēna dhṛtyudyamasattvayuktō

liṅgaṃ vyapōhētkuśalō'hamākhyam || 13 ||

116

karmāśayaṃ hṛdayagranthibandha -

mavidyayā'sāditamapramattaḥ |

anēna yōgēna yathōpadēśaṃ

samyagvyapōhyōparamēta yōgāt || 14 ||

117

putrāṃśca śiṣyāṃśca nṛpō gururvā

mallōkakāmō madanugrahārthaḥ |

itthaṃ vimanyuranuśiṣyādatajjñān

na yōjayētkarmasu karmamūḍhān |

kaṃ yōjayan manujō'rthaṃ labhēta

nipātayan naṣṭadṛśaṃ hi gartē || 15 ||

118

lōkaḥ svayaṃ śrēyasi naṣṭadṛṣṭi -

ryō'rthān samīhēta nikāmakāmaḥ |

anyōnyavairāḥ sukhālēśahētō -

ranantaduḥkhaṃ ca na vēda mūḍhaḥ || 16 ||

119

kastaṃ svayaṃ tadabhijñō vipaści -

davidyāyāmantarē vartamānam |

dr̥ṣṭvā punastaṃ saghṛṇaḥ kubuddhiṃ

prayōjayēdutpathagaṃ yathāndham || 17 ||

120

gururna sa syātsvajanō na sa syāt

pitā na sa syājjananī na sā syāt |

daivaṃ na tatsyānna patiśca sa syā -

nna mōcayēdyaḥ samupētamṛtyum || 18 ||

121

idaṃ śarīraṃ mama durvibhāvyam

sattvaṃ hi mē hṛdayaṃ yatra dharmāḥ |

pr̥ṣṭhē kṛtō mē yadadharma ārā -

datō hi māmṛṣabhaṃ prāhurāryāḥ || 19 ||

122

tasmādbhavantō hṛdayēna jātāḥ

sarvē mahīyāṃsamamuṃ sanābham |

akliṣṭabuddhyā bharataṃ bhajadhvaṃ

śuśrūṣaṇaṃ tadbharaṇaṃ prajānām || 20 ||

123

bhūtēṣu vīrudbhya uduttamā yē

sarīrpāstēṣu sabōdhaniṣṭhāḥ |

tatō manuṣyāḥ pramathāstatō'pi

gandharvasiddhā vibudhānugā yē || 21 ||

124

dēvāsurēbhyō maghavatpradhānā

dakṣādayō brahmasutāstu tēṣām |

bhavaḥ paraḥ sō'tha viriñcavīryaḥ

sa matparō'haṁ dvijadēvadēvaḥ || 22 ||

125

na brāhmaṇaistulayē bhūtamanya -

tpaśyāmi viprāḥ kimataḥ paraṁ tu |

yasmin nṛbhiḥ prahutaṁ śraddhayāha -

maśnāmi kāmaṁ na tathāgnihōtrē || 23 ||

126

dhṛtā tanūruśatī mē purāṇī

yēnēha sattvaṁ paramaṁ pavitram |

śamō damaḥ satyamanugrahaśca

tapastitikṣānubhavaśca yatra || 24 ||

127

mattō'pyanantātparataḥ parasmā -

tsvargāpavargādhipatērna kiñcit |

yēṣāṁ kimu syāditarēṇa tēṣā -

makiñcanānāṁ mayi bhaktibhājām || 25 ||

128

sarvāṇi maddhiṣṇyatayā bhavadbhi -

ścarāṇi bhūtāni sutā dhruvāṇi |

sambhāvitavyāni padē padē vō

viviktadṛgbhistadu hārhaṇaṁ mē || 26 ||

129

manōvacōdṛkkaraṇēhitasya

sākṣātkṛtaṁ mē paribarhaṇaṁ hi |

vinā pumān yēna mahāvimōhāt

kṛtāntapāśānna vimōktumīśēt || 27 ||

130

śrīśuka uvāca

ēvamanuśāsyātmajān svayamanuśiṣṭānapi

lōkānuśāsanārthaṃ mahānubhāvaḥparamasuhṛd -
 bhagavān ṛṣabhāpadēśa upaśamaśīlānā -
 muparatakarmaṇāṃ mahāmunīnāṃ bhaktijñāna -
 vairāgyalakṣaṇaṃ pāramahaṃsyadharmamupaśikṣamāṇaḥ
 svatanayaśatajyēṣṭhaṃ paramabhāgavataṃ
 bhagavajjanaparāyaṇaṃ bharataṃ dharaṇipālanāyā -
 bhiṣicya svayaṃ bhavana ēvōrvaritaśarīramātra -
 parigraha unmatta iva gaganaparidhānaḥ
 prakīrṇakēśa ātmanyārōpitāhavanīyō
 brahmāvartātpravavrāja || 28 ||

131

jadāndhamūkabadhirapiśācōnmādakavadavadhūtavēṣō -
 'bhibhāṣyamāṇō'pi janānāṃ grhītamauna -
 vratastūṣṇīm babhūva || 29 ||

132

tatra tatra puragrāmākarakhēṭavāṭakharvaṭaśibiravrajaghōṣa -
 sārthagirivanāśramādiṣvanupathamavanicarāpasadaiḥ
 paribhūyamānō makṣikābhiriva vanagajastarjanatāḍanā -
 vamēhanaṣṭhīvanagrāvaśakṛdrajaḥprakṣēpapūti -
 vātaduruktaistadavigaṇayannēvāsatsaṃsthāna
 ētasmin dēhōpalakṣaṇē sadapadēśa ubhayānubhava -
 svarūpēṇa svamahimāvasthānēnāsamārōpitā -
 hammamābhimānatvādavikhaṇḍitamanāḥ pṛthivīmēkacaraḥ
 paribabhrāma || 30 ||

133

atisukumārakaracaraṇōraḥsthalavipulabāhvamaṃsagalavadanā -
 dyavayavavinyāsaḥ prakṛtisundarasvabhāvahāsasumukhō
 navanalinadalāyamānaśīsiratārāruṇāyatanayanaruciraḥ

sadṛśasubhagakapōlakarṇakanṭhanāsō vigūḍhasmitavadana -
mahōtsavēna puravanitānām manasi kusumaśarāsanamu -
padadhānaḥ parāgavalambamānakuṭilajaṭilakapiśakēśa -
bhūribhārō'vadhūtamalinijaśarīrēṇa grahagr̥hīta
ivādr̥śyata || 31 ||

134

yarhi vāva sa bhagavān lōkamimaṃ yōgasyāddhā
pratīpamivācakṣāṇastatpratikriyākarma bībhatsitamiti
vratamājagaramāsthitaḥ śayāna ēvāśnāti pibati
khādatyavamēhati hadati sma cēṣṭamāna uccarita
ādigdhōddēśaḥ || 32 ||

135

tasya ha yaḥ purīṣasurabhisaugandhyavāyustaṃ dēśaṃ
daśayōjanaṃ samantātsurabhiṃ cakāra || 33 ||

136

ēvaṃ gōmṛgakākacaryayā vrajaṃstiṣṭhannāsīnaḥ śayānaḥ
kākamṛgagōcaritaḥ pibati khādatyavamēhati sma || 34 ||

137

iti nānāyōgacaryācaraṇō bhagavān kaivalyapatirṛṣa -
bhō'virataparamamahānandānubhava ātmani sarvēśaṃ
bhūtānāmātmabhūtē bhagavati vāsudēva ātmanō'vyava -
dhānānantarōdarabhāvēna siddhasamastārthaparipūrṇō
yōgaiśvaryāṇi vaihāyasamanōjavāntardhānaparakāya -
pravēśadūragrahaṇādīni yadṛcchayōpagatāni nāñjasā
nr̥pa hṛdayēnābhyanandat || 35 ||

138

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē ṛṣabhadēvānucaritē pañcamō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē ṣaṣṭhō'dhyāyaḥ ॥

rājōvāca

*na nūnaṃ bhagava ātmārāmāṇāṃ yōgasamīritajñānāva -
bharjitakarmabījānāṃ aiśvaryāṇi punaḥ klēśadāni
bhavitumarhanti yadṛcchayōpagatāni ॥ 1 ॥*

139

ṛṣiruvāca

*satyamuktaṃ kintviha vā ēkē na manasō'ddhā viśrambha -
manavasthānasya śaṭhakirāta iva saṅgacchantē ॥ 2 ॥*

140

tathā cōktaṃ -

*na kuryātkarhicitsakhyaṃ manasi hyanavasthitē |
yadviśrambhāccirāccīrṇaṃ caskanda tapa aiśvaram ॥ 3 ॥*

141

*nityaṃ dadāti kāmasyacchidraṃ tamanu yē'rayaḥ |
yōginaḥ kṛtamaitrasya patyurjāyēva puṃscalī ॥ 4 ॥*

142

*kāmō manyurmadō lōbhaḥ śōkamōhabhayādayaḥ |
karmabandhaśca yanmūlaḥ svīkuryātkō nu tad budhaḥ ॥ 5 ॥*

143

athaivamakhilalōkapālalālāmō'pi

*vilakṣaṇairjaḍavadavadhūtavēṣabhāṣācaritai -
ravilakṣitabhagavatprabhāvō yōgināṃ*

sāmparāyavidhimanuśikṣayan svakalēvaram
 jihāsurātmanyātmānamasamvyavahita -
 manarthāntarabhāvēnānvīkṣamāṇa
 uparatānuvṛttirupararāma || 6 ||

144

tasya ha vā ēvaṃ muktaliṅgasya bhagavata
 ṛṣabhasya yōgamāyāvāsanayā dēha imāṃ
 jagatīmabhimānābhāsēna saṅkramamāṇaḥ
 kōṅkavēṅkakuṭakān dakṣiṇakarṇāṭakān
 dēśān yadṛcchayōpagataḥ kuṭakācalōpavana
 āsyakṛtāśmakavala unmāda iva
 muktamūrdhajō'samvīta ēva vicacāra || 7 ||

145

atha samīravēgavidhūtavēṇuvikarṣaṇajātōgra -
 dāvānalastadvanamālēlihānaḥ saha tēna dadāha || 8 ||

146

yasya kilānucaritamupākarṇya kōṅkavēṅkakuṭakānām
 rājārhanāmōpaśikṣya kalāvadharma utkrṣyamāṇē
 bhavitavyēna vimōhitaḥ svadharmapathamakutōbhayamapahāya
 kupathapākhaṇḍamasamañjasaṃ nijamanīṣayā mandaḥ
 sampravartayiṣyatē || 9 ||

147

yēna ha vāva kalau manujāpasadā dēvamāyāmōhitāḥ
 svavidhiniyōgaśaucacāritravihīnā dēvahēlanā -
 nyapavratāni nijanijēcchayā grhṇānā asnānā -
 nācamanāśaucakēśōlluñcanādīni kalinādharmabahulēnō -
 pahatadhiyō brahmabrāhmaṇayajñapuruṣalōkavidūṣakāḥ
 prāyēṇa bhaviṣyanti || 10 ||

148

tē ca hyarvāktanayā nijalōkayātrayāndhaparamparayā -

”śvastāstamasyandhē svayamēva prapatiṣyanti || 11 ||

149

ayamavatārō rajasōpaplutakaivalyōpaśikṣaṇārthaḥ || 12 ||

150

tasyānugūṇān ślōkān gāyanti -

ahō bhuvaḥ saptasamudravatyā

dvīpēṣu varṣeṣvadhīpuṇyamētat |

gāyanti yatratyajanā murārēḥ

karmāṇi bhadraṇyavatāravanti || 13 ||

151

ahō nu vaṁśō yaśasāvadātaḥ

praiyavratō yatra pumān purāṇaḥ |

kṛtāvatāraḥ puruṣaḥ sa ādya -

ścacāra dharmam yadakarmahētum || 14 ||

152

kō nvasya kāṣṭhāmaparō'nugacchē -

nmanōrathēnāpyabhavasya yōgī |

yō yōgamāyāḥ sprhayatyudastā

hyasattayā yēna kṛtaprayatnāḥ || 15 ||

153

iti ha sma sakalavēdalōkadēvabrāhmaṇagavāṁ

paramagurōrbhagavata ṛṣabhākhyasya viśuddhācaritamīritam

puṁsām samastaduścaritābhīharaṇam paramamahā -

maṅgalāyanamidamanuśraddhayōpacitayānuśṛṇōtyā -

śrāvayati vāvahitō bhagavati tasmin vāsudēva

ēkāntatō bhaktiranayōrapī samanuvartatē || 16 ||

154

yasyāmēva kavaya ātmānamavirataṁ vividhavrjinasamśāra -

paritāpōpatapyamānāmanusavanaṁ snāpayantastayaiva parayā

nirvṛtyā hyapavargamātyantikaṃ paramapuruṣārthamapi
 svayamāsāditam nō ēvādriyantē bhagavadīyatvēnaiva
 parisamāptasarvārthāḥ || 17 ||

155

rājan patirgururalaṃ bhavatām yadūnām
 daivam priyaḥ kulapatiḥ kva ca kiṅkarō vaḥ |
 astvēvamaṅga bhagavān bhajatām mukundō
 muktim dadāti karhicitsma na bhaktiyōgam || 18 ||

156

nityānubhūtanijalābhanivṛttatrṣṇaḥ
 śrēyasyataद्रacanayā cirasuptabuddhēḥ |
 lōkasya yaḥ karuṇayābhayamātmalōka -
 mākhyānnamō bhagavatē ṛṣabhāya tasmai || 19 ||

157

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyām saṃhitāyām
 pañcamaskandhē ṛṣabhadēvānucaritē śaṣṭhō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē saptamō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

bharatastu mahābhāgavatō yadā bhagavatāvanitala -
paripālanāya sañcintitastadanuśāsanaparaḥ
pañcajanīm viśvarūpaduhitaramupayēmē ॥ 1 ॥

158

tasyāmu ha vā ātmajān kārtsnyēnānurūpā -
nātmanaḥ pañca janayāmāsa bhūtādiriva
bhūtasūkṣmāṇi sumatiṃ rāṣṭrabhṛtaṃ
sudarśanamāvaraṇaṃ dhūmrakētumiti ॥ 2 ॥

159

ajanābhaṃ nāmaitadvarṣaṃ bhāratamiti yata ārabhya
vyapadiśanti ॥ 3 ॥

160

sa bahuvinmahīpatiḥ pitrpitāmahavaduruvatsalatayā
svē svē karmaṇi vartamānāḥ prajāḥ svadharmamanu -
vartamānaḥ paryapālayat ॥ 4 ॥

161

ījē ca bhagavantaṃ yajñakraturūpaṃ kratubhiruccāvacaiḥ
śraddhayā'hṛtāgnihōtradarśapūrṇamāsa -
cāturmāsyapaśusōmānāṃ prakṛtivilāsaḥ hiraṇyamaṇi
cāturhōtravidhinā ॥ 5 ॥

162

sampracaratsu nānāyāgēṣu viracitāṅgakriyēṣvapūrvam
 yattatkriyāphalaṃ dharmākhyam parē brahmaṇi yajñapuruse
 sarvadēvatāliṅgānāṃ mantrāṇāmarthaniyāmakatayā
 sākṣātkartari paradēvatāyāṃ bhagavati vāsudēva ēva
 bhāvayamāna ātmanaipuṇyamṛditakaṣāyō
 haviḥṣvadhvaryubhirgr̥hyamāṇēṣu sa yajamānō
 yajñabhājō dēvāmstān puruṣāvayavēṣvabhya -
 dhyāyat || 6 ||

163

ēvam karmaviśuddhyā viśuddhasattvasyāntarhr̥dayā -
 kāśaśarīrē brahmaṇi bhagavati vāsudēvē mahāpuruṣa -
 rūpō palakṣaṇē śrīvatsakaustubhavanamālādaragadādibhi -
 rupalakṣitē nijapurūṣahr̥llikhitēnātmani puruṣarūpēṇa
 virōcamāna uccaistarāṃ bhaktimanudinamēdhamāna -
 rajayājāyata || 7 ||

164

ēvam varṣāyutasahasraparyantāvasitakarmanirvāṇā -
 vasarō'dhibhujyamānaṃ svatanayēbhyō rikthaṃ
 pitṛpaitāmaḥ yathādāyaṃ vibhajya svayaṃ sakala -
 sampannikētātpulahāśramaṃ pravavrāja || 8 ||

165

yatra ha vāva bhagavān hariradyāpi tatratyānāṃ
 nijajanānāṃ vātsalyēna sannidhāpyata icchārūpēṇa || 9 ||

166

yatrāśramapadānyubhayatō nābhibhirdṛṣaccakraiścakranadī
 nāma saritpravarā sarvataḥ pavitrīkarōti || 10 ||

167

tasmin vāva kila sa ēkalaḥ pulahāśramōpavanē
 vividhakusumakisalayatulāsikāmbubhiḥ kandaṃbula -

phalōpahāraiśca samīhamānō bhagavata ārādhanam vivikta
 uparataviṣayābhilāṣa upabhṛtōpaśamaḥ parām
 nirvṛtimavāpa || 11 ||

168

tayētthamaviratapurūṣaparicaryayā bhagavati pravardhamānā -
 nurāgabharadrutahṛdayaśaithilyaḥ praharṣavēgē -
 nātmanyudbhidyamānarōmapulakakulakautkaṇṭhya -
 pravṛttapraṇayabāṣpaniruddhāvalōkanayana ēvaṃ
 nijaramaṇāruṇacaraṇāravindānudhyāna -
 paricitabhaktiyōgēna pariplutaparamāhlādagambhīrahṛdaya -
 hradāvagāḍhadhiṣaṇastāmapi kriyamāṇām
 bhagavatsaparyām na sasmāra || 12 ||

169

itthaṃ dhṛtabhagavadvrata aiṇēyājīnavāsasānusava -
 nābhiṣēkādrakapiśakuṭilajaṭākālāpēna ca virōcamānaḥ
 sūryarcā bhagavantam hiraṇmayam puruṣamujjihānē
 sūryamaṇḍalē'bhyupatiṣṭhannētadu hōvāca — || 13 ||

170

parōrajaḥ saviturjātavēdō

dēvasya bhargō manasēdam jajāna |

surētasādaḥ punarāviśya caṣṭē

haṃsam gṛdhrāṇam nṛṣadriṅgirāmimaḥ || 14 ||

171

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyām saṃhitāyām
 pañcamaskandhē bharatacaritē bhagavatparicaryāyām
 saptamō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē aṣṭamō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

ēkadā tu mahānadyāṃ kṛtābhiṣēkanaiyamikāvaśyakō
brahmākṣaramabhigrṇānō muhūrtatrayamudakānta
upavivēśa ॥ 1 ॥

172

tatra tadā rājan hariṇī pipāsayā
jalāśayābhyāśamēkaivōpajagāma ॥ 2 ॥

173

tayā pēpīyamāna udakē tāvadēvāvidūrēṇa nadatō
mṛgapatērunnādō lōkabhayaṅkara udapatat ॥ 3 ॥

174

tamupaśrutya sā mṛgavadhūḥ prakṛtivilavā cakita -
nirīkṣaṇā sutarāmapī haribhayābhīnivēśavyagrahṛdayā
pāriplavadṛṣṭiragatatṛṣā bhayātsahasai -
vōccakrāma ॥ 4 ॥

175

tasyā utpatantyā antaratnyā urubhayāvagalitō
yōnīnirgatō garbhaḥ srōtasi nīpapāta ॥ 5 ॥

176

tatprasavōtsarpaṇabhayakhēdāturā svagaṇēna
viyuḍyamānā kasyāñciddaryāṃ kṛṣṇasārasatī
nīpapātātha ca mamāra ॥ 6 ॥

177

taṃ tvēṇakuṇakaṃ kṛpaṇaṃ srōtasānūhyamānamabhi -
 vīkṣyāpaviddhaṃ bandhurivānukampayā rājarṣi -
 rbharata ādāya mṛtamātaramityāśramapadamānayat || 7 ||

178

tasya ha vā ēṇakuṇaka uccairētasmin kṛtanijābhi -
 mānasyāharahastatpōṣaṇapālānalālanaprīṇanā -
 nudhyānēnātmanīyamāḥ sahayamāḥ puruṣaparicaryādaya
 ēkaikaśaḥ katipayēnāhargaṇēna viyujyamānāḥ kila
 sarva ēvōdavaśan || 8 ||

179

ahō batāyaṃ hariṇakuṇakaḥ kṛpaṇa īśvararathacarāṇa -
 paribhramaṇarayēṇa svagaṇasuhṛdbandhubhyaḥ parivarjitaḥ
 śaraṇaṃ ca mōpasāditō māmēva mātāpitarau
 bhrātrjñātīn yaūthikāṃścaivōpēyāya nānyaṃ
 kañcana vēda mayyatīvisrabdhāścāta ēva mayā
 matparāyaṇasya pōṣaṇapālānaprīṇānalālanamanasūyunā -
 nuṣṭhēyaṃ śaraṇyōpēkṣā dōṣaviduṣā || 9 ||

180

nūnaṃ hyāryāḥ sādharma upaśamaśīlāḥ kṛpaṇasuhṛda
 ēvaṃvidhārthē svārthānapi gurutarānupēkṣantē || 10 ||

181

iti kṛtānuṣaṅga āsanaśāyanāṭānasnānāśanādiṣu
 saha mṛgajahunā snēhānubaddhahṛdaya āsīt || 11 ||

182

kuśakusumasamitpalāśaphalamūlōdakānyāhariṣyamāṇō
 vṛkasālāvṛkāḍibhyō bhayamāśaṃsamānō yadā saha
 hariṇakuṇakēna vanaṃ samāviśati || 12 ||

183

pathiṣu ca mugdhabhāvēna tatra tatra viṣaktamatipraṇaya -
 bharahrdayaḥ kārpaṇyātskandhēnōdvahati ēvamutsaṅga
 urasi cādhāyōpalālayan mudaṃ paramā mavāpa || 13 ||

184

kriyāyāṃ nirvartyamānāyāmantarālē'pyutthāyōtthāya
 yadainamabhicakṣīta tarhi vāva sa varṣapatiḥ prakṛtisthēna
 manasā tasmā āśīṣa āśāstē svasti stādvatsa
 tē sarvata iti || 14 ||

185

anyadā bhr̥śamudvignamanā naṣṭadraviṇa iva kṛpaṇaḥ
 sakaruṇamatitarṣēṇa hariṇakuṇakavirahavihvalahṛdaya -
 santāpastamēvānuśōcan kila kaśmalaṃ mahadabhi -
 rambhita iti hōvāca || 15 ||

186

api bata sa vai kṛpaṇa ēṇabālakō mṛtahariṇī -
 sutō'hō mamānāryasya śaṭhakirātamaterakṛtasukṛtasya
 kṛtavisrambha ātmapratyayēna tadavigaṇayan sujana
 ivāgamiṣyati || 16 ||

187

api kṣēmēṇāsminnāśramōpavanē śaṣpāṇi carantaṃ
 dēvaguptaṃ drakṣyāmi || 17 ||

188

api ca na vṛkaḥ sālāvṛkō'nyatamō vā naikacara
 ēkacarō vā bhakṣayati || 18 ||

189

nimlōcati ha bhagavān sakalajagatkṣēmodayastrayyā -
 tmādyāpi mama na mṛgavadhūnyāsa āgacchati || 19 ||

190

apisvidakṛtasukṛtamāgatya mām sukhaiṣyati
 hariṇarājakumārō vividharuciradarśanīyanijamṛga -
 dāraḥavinōdairasantōṣaṃ svānāmapanudan || 20 || 191

kṣvēlikāyām mām mṛṣā samādhinā'mīlitaḍṛśaṃ
 prēmasaṃrambhēṇa cakitacakita āgatya pṛṣadaparuṣa -
 viṣāṇāgrēṇa luṭhati || 21 || 192

āsāditahaviṣi barhiṣi dūṣitē mayōpālabdhō
 bhītabhītaḥ sapadyuparatarāsa ṛṣikumāravadavahita -
 karaṇakalāpa āstē || 22 || 193

kiṃ vā arē ācaritaṃ tapastapasvinyānaya
 yadiyamavaniḥ savinayakṛṣṇasāratanayatanutara -
 subhagaśivatamākharakhurapadapaṅktibhirdravaṇa -
 vidhurāturasya kṛpaṇasya mama draviṇapadavīm
 sūcayantyātmānaṃ ca sarvataḥ kṛtakautukaṃ
 dvijānāṃ svargāpavargakāmānāṃ dēvayajanaṃ
 karōti || 23 || 194

apisvidasau bhagavānuḍupatirēnaṃ mṛgapatibhayā -
 nmṛtamātaraṃ mṛgabālakaṃ svāśramaparibhraṣṭamanu -
 kampayā kṛpaṇajanavatsalaḥ paripāti || 24 || 195

kiṃ vā'tmajaviślēṣajvaradavadahanaśikhābhi -
 rupatapyamānahṛdayasthalanalinīkaṃ māmupasṛta -
 mṛgītanayaṃ śīsiraśāntānurāgaguṇitanija -
 vadanasalilāmṛtamayagabhastibhiḥ svadhayatīti ca || 25 || 196

ēvamaghaṭamānamanōrathākulahṛdayō mṛgadārakā -
 bhāsēna svārabdhakarmanā yōgārambhaṇatō vibhramśitaḥ sa
 yōgatāpasō bhagavadārādhanalakṣaṇācca kathamitarathā
 jātyantara eṇakuṇaka āsaṅgaḥ sākṣānniḥśrēyasa -
 pratipakṣatayā prākparityaktadustyajahṛdayābhijātasya
 tasyaivamantarāyavihatayōgārambhaṇasya rājarṣērbharatasya
 tāvanmṛgārbhakapōṣaṇapālanaprīṇanalālanānuṣaṅgēṇā -
 vigaṇayata ātmānamahirivākhubilaṃ duratikramaḥ
 kālaḥ karālarabhasa āpadyata || 26 ||

197

tadānīmapi pārśvavartinamātmajamivānuśōcanta -
 mabhivīkṣamāṇō mṛga ēvābhinivēśitamanā viśṛjya
 lōkamimaṃ saha mṛgēṇa kalēvaramṃ mṛtamanu na mṛtajanmā -
 nusmṛtiritaravanmṛgaśarīramavāpa || 27 ||

198

tatrāpi ha vā ātmanō mṛgatvakāraṇaṃ bhagava -
 dārādhanasamīhānubhāvēnānusmṛtya bhṛśamanu -
 tapyamāna āha || 28 ||

199

ahō kaṣṭaṃ bhraṣṭō'hamātmavatāmanupathādyadvimukta -
 samastasaṅgasya viviktapuṇyāraṇyaśaraṇasyātmavata
 ātmani sarvēṣāmātmanāṃ bhagavati vāsudēvē
 tadanuśravaṇamananasāṅkīrtanārādhanānusmaraṇā -
 bhiyōgēnāsūnyasakalayāmēna kālēna samāvēśitaṃ
 samāhitaṃ kārtsnyēna manastattu punarmamābudhasyā -
 rānmṛgasutamānu parisusrāva || 29 ||

200

ityēvaṃ nigūḍhanirvēdō viśṛjya mṛgīm mātaraṃ
 punarbhagavatkṣētramupaśamaśīlamunigaṇadayitaṃ

śālagrāmaṃ pulastyapulahāśramaṃ kālāñjarā -
tpratyājagāma || 30 ||

201

tasminnapi kālaṃ pratīkṣamāṇaḥ saṅgācca bhṛśamudvigna
ātmasahacaraḥ śuṣkaparṇatrṇavīrudhā vartamānō
mṛgatvanimittāvasānamēva gaṇayan mṛgaśarīraṃ
tīrthōdakaklinnamutsasarja || 31 ||

202

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē bharatacaritē aṣṭamō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē navamō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

atha kasyacid dvijavarasyāṅgiraḥpravarasya śamadamatapah -
svādhyāyādhyayanatyāgasantōṣatitikṣāpraśrayavidyā -
nasūyātmajñānānandayuktasyātmasadrśaśrutaśīlācāra -
rūpaudāryaguṇā navasōdaryā aṅgajā babhūvurmithunaṃ ca
yavīyasyāṃ bhāryāyām ॥ 1 ॥

203

yastu tatra pumāṃstaṃ paramabhāgavataṃ rājarṣipravaraṃ
bharatamutsrṣṭamṛgaśarīraṃ caramaśarīrēṇa vipratvaṃ
gatamāhuḥ ॥ 2 ॥

204

tatrāpi svajanasāṅgācca bhṛśamudvijamānō bhagavataḥ
karmabandhavidhvaṃsanaśravaṇasmaraṇaguṇavivaraṇa -
caraṇāravindayugalaṃ manasā vidadhadātmanaḥ
pratighātamāśaṅkamānō bhagavadanugrahēṇānusmṛta -
svapūrvajanmāvalirātmānamunmattajaḍāndhabadhira -
svarūpēṇa darśayāmāsa lōkasya ॥ 3 ॥

205

tasyāpi ha vā ātmajasya vipraḥ putrasnēhānubaddhamanā
ā samāvartanātsaṃskārān yathōpadēśaṃ vidadhāna
upanītasya ca punaḥ śaucācamanādīn karmaniyamā -

nanabhiprētānapi samaśikṣayadanuśiṣṭēna hi bhāvyam
pituḥ putrēṇēti || 4 ||

206

sa cāpi tadu ha pitṛsannidhāvēvāsadhrīcīnamiva
sma karōti chandāṃsyadhyāpayiṣyan saha vyāhṛtibhiḥ
sapraṇavaśīrastripadīm sāvitrīm graiṣmavāsantikān
māsānadhīyānamapyasamavētarūpaṃ grāhayāmāsa || 5 ||

207

ēvaṃ svatanuja ātmanyānurāgāvēśitacittaḥ
śaucādhyayanavrataniyamagurvanalaśuśrūṣaṇādyau -
kurvāṇakakarmāṇyanabhiyuktānyapi samanūśiṣṭēna
bhāvyamityasadāgrahaḥ putramanuśāsyā svayam
tāvanadhigatamanōrathaḥ kālēnāpramattēna
svayam gr̥ha ēva pramatta upasaṃhṛtaḥ || 6 ||

208

atha yavīyasī dvijasatī svagarbhajātaṃ mithunaṃ
sapatnyā upanyasya svayamanusaṃsthayāpatilōkamagāt || 7 ||

209

pitaryuparatē bhrātara ēnamatatprabhāvavidastrayyām
vidyāyāmēva paryavasitamatayō na paravidyāyām
jaḍamatiriti bhrāturānuśāsanānirbandhānnyavṛtsanta || 8 ||

210

sa ca prākṛtairdvipadapaśubhirunmattajaḍabadhirē -
tyabhibhāṣyamāṇō yadā tadanurūpāṇi prabhāṣatē karmāṇi
ca sa kāryamāṇaḥ parēcchayā karōti viṣṭitō vētanatō
vā yācñayā yadṛcchayā vōpasāditamalpaṃ bahu mṛṣṭaṃ
kadannaṃ vābhyavaharati paraṃ nēndriyaprītinimittam |
nityanivṛttanimittasvasiddhaviśuddhānubhavānanda -

svātmalābhādhigamaḥ sukhaduḥkḥayōrdvandvanimittayō -
rasambhāvitadēhābhimānaḥ || 9 ||

211

śītōṣṇavātavarṣēṣu vṛṣa ivānāvṛtāṅgaḥ pīnaḥ
saṃhananāṅgaḥ sthaṇḍilasamvēśanānunmardanāmajjana -
rajasā mahāmaṇirivānabhivyaktabrahmavarcaśaḥ
kupaṭāvṛtakāṭirupavītēnōrumaṣiṇā dvijātiriti
brahmabandhuriti saṃjñayātajjñajanāvamatō vicacāra || 10 ||

212

yadā tu parata āhāraṃ karmavētanata ihamānaḥ
svabhrāṭṛbhirapi kēdārakarmaṇi nirūpitastadapi
karōti kintu na samaṃ viśamaṃ nyūnamadhikamiti
vēda kaṇapiṇyākaphalīkaraṇakulmāṣasthālī -
purīṣādīnyapyamṛtavadabhyavaharati || 11 ||

213

atha kadācitkaścidvṛṣalapatirbhadrakālyai puruṣapaśu -
mālabhatāpatyakāmaḥ || 12 ||

214

tasya ha daivamuktasya paśōḥ padavīm tadanucarāḥ
paridhāvanto niśi niśīthasamayē tamasā -
”vṛtāyāmanadhigatapaśava ākasmikēna vidhinā
kēdārān vīrāsanēna mṛgavarāhādibhyaḥ
saṃrakṣamāṇamaṅgiraḥpravarasutamapaśyan || 13 ||

215

atha ta ēnamanavadyalakṣaṇamavamṛśya bhartṛkarma -
niṣpattiṃ manyamānā baddhvā raśanayā caṇḍikā -
gr̥hamupaninyurmudā vikasitavadanāḥ || 14 ||

216

atha paṇayastaṃ svavidhinābhiṣicyāhatēna
vāsasā”cchādya bhūṣaṇālēpasraktilakādibhi -

rupaskṛtaṃ bhuktavantam dhūpadīpamālyalāja -
 kisalayāṅkuraphalōpahārōpētayā vaiśasa -
 saṁsthayā mahatā gītastutimṛdaṅgapaṇavaghōṣēṇa
 ca puruṣapaśuṃ bhadrakālyāḥ purata upavēśayāmāsuḥ || 15 || 217

atha vṛṣalarājapaṇiḥ puruṣapaśōrasṛgāsavēna
 dēvīm bhadrakālīm yakṣyamāṇastadabhimantritamasi -
 matikarālaniśitamupādadē || 16 || 218

iti tēṣāṃ vṛṣalānāṃ rajastamaḥprakṛtīnāṃ
 dhanamadaraja utsiktamanasāṃ bhagavatkalā -
 vīrakulaṃ kadhārthīkṛtyōtpathēna svairam viharatām
 hiṃsāvihārāṇāṃ karmātidāruṇam yadbrahmabhūtasya
 sākṣādbrahmarṣisutasya nirvairasya sarvabhūta -
 suhṛdaḥ sūnāyāmapyananumatamālabhānam tadupalabhya
 brahmatējasātidurviṣahēṇa dandahyamānēna vapuṣā
 sahasōccacāṭa saiva dēvī bhadrakālī || 17 || 219

bhṛśamamarṣarōṣāvēśarabhasavilasitabhṛkuṭi -
 viṭapakuṭiladamṣṭrāruṇēkṣaṇāṭōpātibhayānaka -
 vadanā hantukāmēvēdam mahāṭṭahāsamatisaṃrambhēṇa
 vimuñcantī tata utpatya pāpīyasāṃ duṣṭānāṃ
 tēnaivāsinā vivṛkṇaśīrṣṇāṃ galātsravantama -
 sṛgāsavamatyusṇam saha gaṇēna nipīyātipānamada -
 vihvalōccaistarāṃ svapārṣadaiḥ saha jagau
 nanarta ca vijahāra ca śiraḥ kandukalīlayā || 18 || 220

ēvamēva khalu mahadabhicārātikramah
 kārtsnyēnātmanē phalati || 19 || 221

*na vā ētadviṣṇudatta mahadadbhutaṃ yadasambhramaḥ
svaśiraśchēdana āpatitē'pi vimuktadēhādyātmabhāva -
sudṛḍhahṛdayagranthīnāṃ sarvasattvasuhṛdātmanāṃ
nirvairāṇāṃ sākṣādbhagavatānimiṣārivarāyudhēnā -
pramattēna taistairbhāvaiḥ parirakṣyamāṇānāṃ tatpādamūla -
makutaścidbhayamupasṛtānāṃ bhāgavata -
paramahaṃsānām || 20 ||*

222

*|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē jaḍabharatacaritē navamō'dhyāyaḥ ||*

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē daśamō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

atha sindhusauvīrapatē rahūgaṇasya vrajata
ikṣumatyāstaṭē tatkulapatinā śibikāvāhapuruṣā -
nvēṣaṇasamayē daivēnōpasāditāḥ sa dvijavara upalabdha
ēṣa pīvā yuvā saṃhananāṅgō gōkharavaddhuraṃ vōḍhu -
malamiti pūrvaviṣṭigrhītaiḥ saha grhītaḥ prasabha -
matadarha uvāha śibikāṃ sa mahānubhāvaḥ ॥ 1 ॥

223

yadā hi dvijavarasyēṣumātrāvalōkānugatērna
samāhitā puruṣagatistadā viṣamagatāṃ svaśibikāṃ
rahūgaṇa upadhārya puruṣānadhivahata āha hē vōḍhāraḥ
sādhvatikramata kimiti viṣamamuhyatē yānamiti ॥ 2 ॥

224

atha ta īśvaravacaḥ sōpālabhamupākarṇyōpāyaturīyā -
cchaṅkitamanasastaṃ vijñāpayāṃ babhūvuḥ ॥ 3 ॥

225

na vayaṃ naradēva pramattā bhavanniyamānupathāḥ sādhvēva
vahāmaḥ ayamadhunaiva niyuktō'pi na drutaṃ vrajati
nānēna saha vōḍhumu ha vayaṃ pārāyāma iti ॥ 4 ॥

226

sāṃsargikō dōṣa ēva nūnamēkasyāpi sarvēśāṃ
 sāṃsargikāṇāṃ bhavitumarhatīti niścītya
 niśamya kṛpaṇavacō rājā rahūgaṇa upāsita -
 vṛddhō'pi nisargēṇa balātkṛta īśadutthita -
 manyuravispaṣṭabrahmatējasam jātavēdasamiva
 rajasā'vṛtamatirāha || 5 ||

227

ahō kaṣṭam bhrātarvyaktamuru pariśrāntō dīrgha -
 madhvānamēka ēva ūhivān suciram nātipīvā na saṃhana -
 nāṅgō jarasā cōpadrutō bhavān sakhē nō ēvāpara
 ētē saṅghaṭṭina iti bahu vipralabdhō'pyavidyayā
 racitadravyaguṇakarmāśayasvacaramakalēvarē'vastuni
 saṃsthānaviśēṣē'hammamētyanadhyārōpitamithyā -
 pratyayō brahmabhūtaśūṇīm śibikāṃ
 pūrvavaduṇvāha || 6 ||

228

atha punaḥ svaśibikāyāṃ viśamagatāyāṃ prakupita uvāca
 rahūgaṇaḥ kimidamarē tvaṃ jīvanmṛtō mām kadhāthīkṛtya
 bhārṣāsānamaticarasi pramattasya ca tē karōmi
 cikitsāṃ daṇḍapāṇiriva janatāyā yathā prakṛtiṃ
 svām bhajiśyasa iti || 7 ||

229

ēvaṃ bahvabaddhamapi bhāṣamāṇaṃ naradēvābhīmānaṃ
 rajasā tamasānuviddhēna madēna tiraskṛtāśēṣa -
 bhagavatpriyanikētaṃ paṇḍitamāninaṃ sa bhagavān
 brāhmaṇō brahmabhūtaḥ sarvabhūtasuhṛdātmā
 yōgēśvaracaryāyāṃ nātivyutpannamatiṃ smayamāna iva
 vigatasmaya idamāha || 8 ||

230

brāhmaṇa uvāca

tvayōditam vyaktamavipralabdham

bhartuḥ sa mē syādyadi vīra bhāraḥ |

ganturyadi syādadhigamyamadhvā

pīvēti rāśau na vidāṃ pravādaḥ || 9 ||

231

sthaulyam kārśyam vyādhaya ādhayaśca

kṣuttrḍbhayam kaliricchā jarā ca |

nidrā ratirmanyurahaṃ madaḥ śucō

dēhēna jātasya hi mē na santi || 10 ||

232

jīvanmṛtatvam niyamēna rājan

ādyantavadyadvikṛtasya dṛṣṭam |

svasvāmyabhāvō dhruva īḍya yatra

tarhyucyatē'sau vidhikṛtyayōgaḥ || 11 ||

233

viśēṣabuddhērvivaram manāk ca

paśyāma yanna vyavahāratō'nyat |

ka īśvarastatra kimīśitavyam

tathāpi rājan karavāma kiṃ tē || 12 ||

234

unmattamattajaḍavatsvasamsthām

gatasya mē vīra cikitsitēna |

arthaḥ kiyān bhavatā śikṣitēna

stabdhapramattasya ca piṣṭapēṣaḥ || 13 ||

235

śrīśuka uvāca

ētāvanuvādaparibhāṣayā pratyudīrya munivara

upaśamaśīla uparatānātmyanimitta upabhōgēna
karmārabdham vyapanayan rājayānamapi tathōvāha || 14 || 236

sa cāpi pāṇḍavēya sindhusauvīrapatistattva -
jijñāsāyāṃ samyak śraddhayādhikṛtādhikāra -
staddhṛdayagranthimōcanam dvijavaca āśrutya bahu
yōgagranthasammataṃ tvarayāvaruhya śirasā
pādamūlamupasṛtaḥ kṣamāpayan vigata -
nṛpadēvasmaya uvāca || 15 || 237

kastvam nigūḍhaścarasi dvijānāṃ
bibharṣi sūtram katamō'vadhūtaḥ |
kasyāsi kutratya ihāpi kasmāt
kṣēmāya naścēdasi nōta śuklaḥ || 16 || 238

nāham viśaṅkē surarājavajrā -
nna tryakṣasūlānna yamasya daṇḍāt |
nāgnyarkasōmānilavittapā -
strācchaṅkē bhṛśaṃ brahmakulāvamānāt || 17 || 239

tad brūhyasaṅgō jaḍavannigūḍha -
vijñānavīryō vicarasyapāraḥ |
vacāṃsi yōgagrathitāni sādho
na naḥ kṣamantē manasāpi bhēttum || 18 || 240

ahaṃ ca yōgēśvaramātmatattva -
vidāṃ munīnāṃ paramaṃ guruṃ vai |
praṣṭum pravṛttaḥ kimihāraṇaṃ tat
sākṣāddhariṃ jñānakalāvatīrṇam || 19 || 241

sa vai bhavān lōkanirīkṣaṇārtha -

mavyaktaliṅgō vicaratyapi svit |

yōgēśvarāṇām gatimandhabuddhiḥ

kathaṃ vicakṣīta gṛhānubandhaḥ || 20 ||

242

drṣṭaḥ śramaḥ karmata ātmanō vai

bharturganturbhavataścānumanyē |

yathāsatōdānayanādyabhāvāt

samūla iṣṭō vyavahāramārgaḥ || 21 ||

243

sthālyagnitāpātpayasō'bhitāpa -

stattāpatastaṇḍulagarbharandhiḥ |

dēhēndriyāsvāśayasannikarṣāt

tatsaṃsrītiḥ puruṣasyānurōdhāt || 22 ||

244

śāstābhigōptā nṛpatīḥ prajānām

yaḥ kiṅkarō vai na pinaṣṭi piṣṭam |

svadharmamārādhanamacyutasya

yadīhamānō vijahātyaghaugham || 23 ||

245

tanmē bhavān naradēvābhimāna -

madēna tucchīkṛtasattamasya |

kṛṣīṣṭa maitrī dṛśamārtabandhō

yathā tarē sadavadhyānamamaṇhaḥ || 24 ||

246

na vikriyā viśvasuhr̥tsakhasya

sāmyēna vītābhimatēstavāpi |

mahadvimānātsvakṛtāddhi mādr -

ñnañkṣyatyadūrādapi śūlapāṇiḥ || 25 ||

247

॥ *iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ*
pañcamaskandhē daśamō'dhyāyaḥ ॥

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē ēkādaśō'dhyāyaḥ ॥

brāhmaṇa uvāca

akōvidaḥ kōvidavādavādān

vadasyathō nātividāṃ variṣṭhaḥ ।

na sūrayō hi vyavahāramēnaṃ

tattvāvamarsēna sahāmananti ॥ 1 ॥

248

tathaiva rājannurugārhamēdha -

vitānavidyōruvijṛmbhitēṣu ।

na vēdavādēṣu hi tattvavādaḥ

prāyēṇa śuddhō nu cakāsti sādhuḥ ॥ 2 ॥

249

na tasya tattvagrahaṇāya sākṣād

varīyasīrapi vācaḥ samāsan ।

svapnē niruktyā gṛhamēdhisaukhyam

na yasya hēyānumitaṃ svayaṃ syāt ॥ 3 ॥

250

yāvanmanō rajasā pūruṣasya

sattvēna vā tamasā vānuruddham ।

cētōbhirākūtibhirātanōti

niraṅkuśam kuśalam cētaram vā ॥ 4 ॥

251

sa vāsanātmā viṣayōparaktō

guṇappravāhō vikṛtaḥ ṣōḍaśātmā |

bibhratprṛthannāmabhirūpabhēda -

mantarbahiṣṭvaṃ ca puraistanōti || 5 ||

252

duḥkhaṃ sukhaṃ vyatiriktaṃ ca tīvraṃ

kālōpapannaṃ phalamāvyanakti |

ālīṅgya māyāracitāntarātmā

svadēhinaṃ saṃsṛticakrakūṭaḥ || 6 ||

253

tāvānayaṃ vyavahāraḥ sadāviḥ

kṣētrajñasākṣyō bhavati sthūlasūkṣmaḥ |

tasmānmanō liṅgamadō vadanti

guṇāguṇatvasya parāvarasya || 7 ||

254

guṇānuraktaṃ vyasanāya jantōḥ

kṣēmāya nairguṇyamathō manaḥ syāt |

yathā pradīpō gṛtāvartimaśnan

śikhāḥ sadhūmā bhajati hyanyadā svam |

padaṃ tathā guṇakarmānubaddhaṃ

vṛttīrmanaḥ śrayatē'nyatra tattvam || 8 ||

255

ēkādaśāsanmanasō hi vṛttaya

ākūtayaḥ pañca dhiyō'bhimānaḥ |

mātrāṇi karmāṇi puraṃ ca tāsāṃ

vadanti haikādaśa vīra bhūmīḥ || 9 ||

256

gandhākṛtisparśarasaśravāṃsi

visargaratyartyabhijalpaśilpāḥ |

ēkādaśaṃ svīkaraṇaṃ mamēti

śayyāmahaṃ dvādaśamēka āhuḥ || 10 ||

257

dravyasvabhāvāśayakarmakālai -

rēkādaśāmī manasō vikārāḥ |

sahasraśaḥ śataśaḥ kōṭīśaśca

kṣētrajñatō na mithō na svataḥ syuḥ || 11 ||

258

kṣētrajña ētā manasō vibhūtī -

rjīvasya māyāracitasya nityāḥ |

āvīrhitāḥ kvāpi tirōhitāśca

śuddhō vicaṣṭē hyaviśuddhakartuḥ || 12 ||

259

kṣētrajña ātmā puruṣaḥ purāṇaḥ

sākṣātsvayañjyōtirajaḥ parēśaḥ |

nārāyaṇō bhagavānvāsudēvaḥ

svamāyayā'tmanyavadhīyamānaḥ || 13 ||

260

yathānilaḥ sthāvarajaṅgamānā -

mātmasvarūpēṇa nivīṣṭa īśēt |

ēvaṃ parō bhagavān vāsudēvaḥ

kṣētrajña ātmēdamanupraviṣṭaḥ || 14 ||

261

na yāvadētāṃ tanubhṛnnarēndra

vidhūya māyāṃ vayunōdayēna |

vimuktasaṅgō jītaṣaṭsapatnō

vēdātmatattvaṃ bhramatīha tāvat || 15 ||

262

na yāvadētanmana ātmaliṅgaṃ

saṃsāratāpāvapanaṃ janasya |

yacchōkamōhāmayarāgalōbha -

vairānubandhaṃ mamatāṃ vidhattē || 16 ||

263

bhrātrvyamēnaṃ tadadabhravīrya -

mupēkṣayādhyēdhitamapramattaḥ |

gurōrharēścaraṇōpāsanāstrō

jahi vyalīkaṃ svayamātmamōṣam || 17 ||

264

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē brāhmaṇarahūgaṇasaṃvādē ēkādaśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē dvādaśō'dhyāyaḥ ॥

rahūgaṇa uvāca

namō namaḥ kāraṇavigrahāya

svarūpatucchīkṛtavigrahāya ।

namō'vadhūtadvijabandhuliṅga -

nigūḍhanityānubhavāya tubhyam ॥ 1 ॥

265

jvarāmayārtasya yathāgadam sa -

nnidāghadagdhasya yathā himāmbhaḥ ।

kudēhamānāhividaṣṭadrṣṭē -

rbrahman vacastē'mṛtamauṣadham mē ॥ 2 ॥

266

tasmādbhavantam mama saṃśayārtham

prakṣyāmi paścādadhunā subōdham ।

adhyātmayōgagrathitam tavōkta -

mākhyāhi kautūhalacētasō mē ॥ 3 ॥

267

yadāha yōgēśvara dṛśyamānam

kriyāphalam sadvyavahāramūlam ।

na hyaṅjasā tattvavimarśanāya

bhavānamuṣmin bhramatē manō mē ॥ 4 ॥

268

brāhmaṇa uvāca

ayaṃ janō nāma calan pṛthivyāṃ

yaḥ pārthivaḥ pārthiva kasya hētōḥ |

tasyāpi cāṅghryōradhi gulphajaṅghā -

jānūrumadhyōraśirōdharāṃsāḥ || 5 ||

269

aṃsē'dhi dārvī śibikā ca yasyāṃ

sauvīrarājētyapadēśa āstē |

yasmin bhavān rūḍhanijābhimānō

rājāsmi sindhuṣviti durmadāndhaḥ || 6 ||

270

śōcyānimāṃstvamadhikaṣṭadīnān

viṣṭyā nigrhṇan niranugrahō'si |

janasya gōptāsmi vikatthamānō

na śōbhasē vṛddhasabhāsu dhr̥ṣṭaḥ || 7 ||

271

yadā kṣitāvēva carācarasya

vidāma niṣṭhāṃ prabhavaṃ ca nityam |

tannāmatō'nyad vyavahāramūlaṃ

nirūpyatāṃ sat kriyayānumēyam || 8 ||

272

ēvaṃ niruktaṃ kṣitiśabdavṛtta -

masannidhānātparamāṇavō yē |

avidyayā manasā kalpitāstē

yēśāṃ samūhēna kṛtō viśēṣaḥ || 9 ||

273

ēvaṃ kṛśaṃ sthūlamaṇurbṛhadya -

dasacca sajjīvamajīvamanyat |

dravyasvabhāvāśayakālakarma -

nāmnājayāvēhi kṛtaṃ dvitīyam || 10 ||

274

jñānaṃ viśuddhaṃ paramārthamēka -

manantaraṃ tvabahirbrahma satyam |

pratyak praśāntaṃ bhagavacchabdasaṃjñam

yadvāsudēvaṃ kavayō vadanti || 11 ||

275

rahūgaṇaitattapasā na yāti

na cējyayā nirvapaṇād gṛhādvā |

nacchandasā naiva jalāgnisūryai -

rvinā mahatpādarajō'bhiṣēkam || 12 ||

276

yatrōttamaślōkaguṇānuvādaḥ

prastūyatē grāmyakathāvigḥātaḥ |

niṣēvyamāṇō'nudinaṃ mumukṣō -

rmatim satim yacchatī vāsudēvē || 13 ||

277

ahaṃ purā bharatō nāma rājā

vimuktadrṣṭaśrutasaṅgabandhaḥ |

ārādhanam bhagavata īhamānō

mṛgō'bhavam mṛgasaṅgāddhatārthaḥ || 14 ||

278

sā mām smṛtirmṛgadēhē'pi vīra

kṛṣṇārcanaprabhavā nō jahāti |

athō ahaṃ janasaṅgādasaṅgō

viśaṅkamānō'vivṛtaścarāmi || 15 ||

279

tasmānnarō'saṅgasusaṅgajāta -

jñānāsinēhaiva vivṛkṣamōhaḥ |

hariṃ tadīhākathanaśrutābhyāṃ

labdhasmṛtiryātyatipāramadhvanaḥ || 16 ||

280

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē brāhmaṇarahūgaṇasaṃvādē dvādaśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē trayōdaśō'dhyāyaḥ ॥

brāhmaṇa uvāca

duratyayē'dhvanyajayā nivēśitō

rajastamaḥsattvavibhaktakarmadr̥k |

sa ēṣa sārthō'rthaparaḥ paribhraman

bhavāṭavīm̐ yāti na śarma vindati || 1 ||

281

yasyāmimē ṣaṇṇaradēva dasyavaḥ

sārthaṃ vilumpanti kunāyakaṃ balāt |

gōmāyavō yatra haranti sārthikaṃ

pramattamāviśya yathōraṇaṃ vṛkāḥ || 2 ||

282

prabhūtavīrutṭṛṇagulmagahvarē

kaṭhōradaṃśairmaśakairupadrutaḥ |

kvacittu gandharvapuraṃ prapaśyati

kvacitkvaciccāśurayōlmukagraham || 3 ||

283

nivāsatōyadraviṇātmabuddhi -

statastatō dhāvati bhō aṭavyām |

kvacicca vātyōtthitapāṃsudhūmrā

diśō na jānāti rajasvalākṣaḥ || 4 ||

284

adṛśyajhillīsvanakarṇaśūla

ulūkavāgbhirvyathitāntarātmā |

apuṇyavṛkṣān śrayatē kṣudhārditō

marīcitōyānyabhīdhāvati kvacit || 5 ||

285

kvacidvitōyāḥ saritō'bhiyāti

parasparam cālaṣatē nirandhaḥ |

āsādyā dāvaṃ kvacidagnitaptō

nirvidyatē kva ca yakṣairhṛtāsuḥ || 6 ||

286

śūrainhṛtasvaḥ kva ca nirviṇṇacētāḥ

śōcan vimuhyannupayāti kaśmalam |

kvacicca gandharvapuraṃ praviṣṭaḥ

pramōdatē nirvṛtavanmuhūrtam || 7 ||

287

calan kvacitkaṇṭakaśarkarāṅghri -

rnagārurukṣurvimanā ivāstē |

padē padē'bhyantaravahninārditaḥ

kauṭumbikaḥ krudhyati vai janāya || 8 ||

288

kvacinnigīrṇō'jagarāhinā janō

nāvaiti kiñcidvipinē'paviddhaḥ |

daṣṭaḥ sma sētē kva ca dandaśūkai -

randhō'ndhakūpē patitastamisrē || 9 ||

289

karhi sma citkṣudrarasān vicinvaṃ -

stanmakṣikābhirvyathitō vimānaḥ |

tatrātikṛcchrātpratilabdhamānō

balādvilumpantyatha taṃ tatō'nyē || 10 ||

290

kvacicca śītātapavātavarṣa -

pratikriyāṃ kartumanīśa āstē |

kvacinmithō vipaṇan yacca kiñci -

dvidvēṣamṛcchatyuta vittaśāṭhyāt || 11 ||

291

kvacitkvacitkṣīṇadhanastu tasmin

śayyāsanasthānavihārahīnaḥ |

yācan parādapratilabdhakāmaḥ

pārakyadṛṣṭirlabhatē'vamānam || 12 ||

292

anyōnyavittavyatiṣaṅgavṛddha -

vairānubandhō vivahan mithaśca |

adhvanyamuṣminnurukṛcchravitta -

bādhōpasargairviharan vipannaḥ || 13 ||

293

tāmstān vipannān sa hi tatra tatra

vihāya jātaṃ parigrhya sārthaḥ |

āvartatē'dyāpi na kaścidatra

vīrādhvanaḥ pāramupaiti yōgam || 14 ||

294

manasvinō nirjitadiggajēndrā

mamēti sarvē bhuvi baddhavairāḥ |

mṛdhē śayīran na tu tadvrajanti

yannyastadaṇḍō gatavairō'bhiyāti || 15 ||

295

prasajjati kvāpi latābhujāśraya -

stadāśrayāvyaktapadadvijaspṛhaḥ |

kvacitkadāciddharicakratastrasan

sakhyam vidhattē bakakaṅkagrādhraiḥ || 16 ||

296

tairvañcitō haṃsakulaṃ samāviśa -

nnaṛōcayan śīlamupaiti vānarān |

tajjātirāsēna sunirvṛtēndriyaḥ

parasparōdvīkṣaṇavismṛtāvadhiḥ || 17 ||

297

drumēṣu raṃsyan sutadāravatsalō

vyavāyadīnō vivaśaḥ svabandhanē |

kvacitpramādādgirikandarē patan

vallīṃ grhītvā gajabhīta āsthitaḥ || 18 ||

298

ataḥ kathañcitsa vimukta āpadaḥ

punaśca sārthaṃ praviśatyarindama |

adhvanyamuṣminnajayā nivēśitō

bhramañjanō'dyāpi na vēda kaścana || 19 ||

299

rahūgaṇa tvamapi hyadhvanō'sya

sannyastadaṇḍaḥ kṛtabhūtamaitraḥ |

asajjitātmā harisēvayā śitaṃ

jñānāsimādāya tarātipāram || 20 ||

300

rājōvāca

ahō nṛjanmākhilajanmaśōbhanaṃ

kiṃ janmabhistvaparaairapyamuṣmin |

na yaddhṛṣīkēśayaśaḥkṛtātmanāṃ

mahātmanāṃ vaḥ pracuraḥ samāgamaḥ || 21 ||

301

na hyadbhutaṃ tvaccaraṇābjarēṇubhi -

rhatāṃhasō bhaktiradhōkṣajē'malā |

mauhūrtikādyasya samāgamācca mē
dustarkamūlō'pahatō'vivēkaḥ || 22 ||

302

namō mahadbhyō'stu namaḥ śiśubhyō
namō yuvabhyō nama ā vaṭubhyaḥ |
yē brāhmaṇā gāmavadhūtaliṅgā -
ścaranti tēbhyaḥ śivamastu rājñām || 23 ||

303

śrīśuka uvāca
ityēvamuttarāmātaḥ sa vai brahmarṣisutaḥ
sindhupataya ātmasatattvaṃ vigaṇayataḥ
parānubhāvaḥ paramakāruṇikatayōpadiśya
rahūgaṇēna sakaruṇamabhivanditacaraṇa
āpūrṇārṇava iva nibhṛtakaraṇōrmyāśayō
dharaṇimimāṃ vicacāra || 24 ||

304

sauvīrapatirapi sujanasamavagataparamātmāsattva
ātmanyavidyādhyārōpitāṃ ca dēhātmamatiṃ visasarja
ēvaṃ hi nṛpa bhagavadāśritāśritānubhāvaḥ || 25 ||

305

rājōvāca
yō ha vā iha bahuvīdā mahābhāgavata tvayābhihitaḥ
parōkṣēṇa vacasā jīvalōkabhavādhvā sa hyārya -
manīṣayā kalpitaviṣayō nāñjasāvyutpannalōka -
samadhigamaḥ atha tadēvaitadduravagamaṃ samavētā -
nukalpēna nirdiśyatāmiti || 26 ||

306

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē trayōdaśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ

śrīmatē rāmānujāya namaḥ

śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ

ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya

śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam

॥ pañcamaskandhē caturdaśō'dhyāyaḥ ॥

sa hōvāca

ya ēṣa dēhātmamānināṃ sattvādiguṇaviśēṣa -
vikalpitakuśalākuśalasamavahāravinirmitavividha -
dēhāvalibhirviyōgasamṃyōgādyanādisamśārānu -
bhavasya dvārabhūtēna ṣaḍindriyavargēṇa tasmin
durgādhvavadasugamē'dhvanyāpatita īśvarasya bhagavatō
viṣṇōrvaśavartinyā māyayā jīvalōkō'yaṃ yathā
vaṇiksārthō'rthaparaḥ svadēhaniṣpāditakarmānubhavaḥ
śmaśānavadaśivatamāyāṃ samśārāṭavyāṃ gatō nādyāpi
viphalabahupratiyōgēhastattāpōpaśamanīṃ hariguru -
caraṇāravindamadhukarānupadavīmavarundhē yasyāmu ha
vā ētē ṣaḍindriyanāmānaḥ karmaṇā dasyava ēva tē ॥ 1 ॥

307

tadyathā puruṣasya dhanam yatkiñciddharmaupayikaṃ
bahu kṛcchrādhigataṃ sākṣātparamapuruṣārādhana -
lakṣaṇō yō'sau dharmastaṃ tu sāmparāya udāharanti |
taddharmyaṃ dhanam darśanasparśanaśravaṇāsvādanāva -
ghrāṇasaṅkalpavyavasāyagrāhagrāmyōpabhōgēna
kunāthasyājītātmanō yathā sārthasya vilumpanti ॥ 2 ॥

308

atha ca yatra kauṭumbikā dārāpatyādayō nāmnā karmaṇā
vṛkasṛgālā ēvānicchatō'pi kadaryasya kuṭumbina
uraṇakavatsaṃrakṣyamāṇaṃ miṣatō'pi haranti || 3 ||

309

yathā hyanuvatsaraṃ kṛṣyamāṇamapyadagdhabījaṃ kṣētraṃ
punarēvāvapanakālē gulmatṛṇavīrudbhīrgahvaramiva
bhavatyēvamēva grhāśramaḥ karmakṣētraṃ yasmin na hi
karmāṇyutsīdanti yadayaṃ kāmakaraṇḍa eṣa āvasathaḥ || 4 ||

310

tatra gatō daṃśamaśakasamāpasadairmanujaiḥ śalabha -
śakuntataskaramūṣakādibhiruparudhyamānabahiḥprāṇaḥ
kvacitparivartamānō'sminnadhvanyavidyākāmakarmabhi -
ruparaktamanasānupapannārthaṃ naralōkaṃ gandharva -
nagaramupapannamiti mithyādrṣṭiranupaśyati || 5 ||

311

tatra ca kvacidātapōdakanibhān viṣayānupadhāvati
pānabhōjanavyavāyādivyasanalōlupaḥ || 6 ||

312

kvaciccāśēśadōṣaṇiṣadanaṃ purīṣaviśēṣaṃ
tadvarṇaguṇanīrmitamatiḥ suvarṇamupāditsatyagni -
kāmakātara ivōlmukapiśācam || 7 ||

313

atha kadācinnivāsapānīyadraviṇādyanēkātmō -
pajīvanābhīnivēśa ētasyāṃ saṃsārāṭavyāmitastataḥ
paridhāvati || 8 ||

314

kvacicca vātyaupamyayā pramadayā'rōhamārōpita -
statkālarajasā rajanībhūta ivāsādhumaryādō
rajasvalākṣō'pi digdēvatā atirajasvalamatirna
vijānāti || 9 ||

315

kvacitsakṛdavadagataviṣayavaitathyaḥ svayaṃ
parābhidyānēna vibhramśītasmtistayaiva
marīcitōyaprāyāṃstānēvābhidhāvati || 10 ||

316

kvacidulūkajhillīsvanavadatiparuṣarabhasāṭōpaṃ
pratyakṣaṃ parōkṣaṃ vā ripurājakulanirbhartsitēnā -
tivyathitakarṇamūlahṛdayaḥ || 11 ||

317

sa yadā dugdhapūrvasukṛtastadā kāraskarakākatuṇḍā -
dyapuṇyadrupalatāviṣōdapānavadubhayārthaśūnya -
draviṇāñjīvanmṛtān svayaṃ jīvan mriyamāṇa
upadhāvati || 12 ||

318

ēkadāsatprasaṅgānnikṛtamatirvyudakasrōtaḥ skhalanava -
dubhayatō'pi duḥkhaḍaṃ pākhaṇḍamabhiyāti || 13 ||

319

yadā tu parabādhayāndha ātmanē nōpanamati tadā hi
pitṛputrabarhiṣmataḥ pitṛputrān vā sa khalu
bhakṣayati || 14 ||

320

kvacidāsādyā gṛhaṃ dāvavatpriyārthavidhurama -
sukhōdarkaṃ śōkāgninā dahyamānō bhṛśaṃ
nirvēdamupagacchati || 15 ||

321

kvacitkālaviṣamitarājakularakṣasāpahṛtapriyatama -
dhanāsuḥ pramṛtaka iva vigatajīvalakṣaṇa āstē || 16 ||

322

kadācinmanōrathōpagatapitṛpitāmahādyasatsaditi
svapnanirvṛtilakṣaṇamanubhavati || 17 ||

323

*kvacidgrhāśramakarmacōdanātibharagiri -
mārurukṣamāṇō lōkavyasanakarṣitamāṇḥ
kaṇṭakaśarkarākṣētram praviśanniva sīdati || 18 ||* 324

*kvacicca duḥsahēna kāyābhyantaravahninā grhītasāraḥ
svakuṭumbāya krudhyati || 19 ||* 325

*sa ēva punarnidrājagaragrhitō'ndhē tamasi magnaḥ
śūnyāraṇya iva śētē nānyatkiñcana vēda śava
ivāpaviddhaḥ || 20 ||* 326

*kadācidbhagnamānadamṣṭrō durjanadandaśūkairalabdha -
nidrākṣaṇō vyathitahrdayēnānukṣīyamāṇavijñā -
nō'ndhakūpē'ndhavatpatati || 21 ||* 327

*karhi sma citkāmamadhulavān vicinvaṇ yadā
paradāraparadravyāṇyavarundhānō rājñā svāmibhirvā
nihataḥ patatyapārē nirayē || 22 ||* 328

*atha ca tasmādubhayathāpi hi karmāsminnātmanaḥ
saṃsārāvapanamudāharanti || 23 ||* 329

*muktastatō yadi bandhāddēvadatta upācchinatti
tasmādapi viṣṇumitra ityanavasthitiḥ || 24 ||* 330

*kvacicca śītavātādyanēkādhidaivikabhautikā -
tmīyānāṃ daśānāṃ pratinivāraṇē'kalpō
durantacintayā viṣaṇṇa āstē || 25 ||* 331

kvacinmithō vyavaharan yatkiñciddhanamanyēbhyō
vā kākīṇikāmātramapyapaharan yatkiñcidvā
vidvēśamēti vittaśāṭhyāt || 26 ||

332

adhvanyamuṣminnima upasargāstathā sukhaduḥkha -
rāgadvēṣabhayābhimānapramādōnmādaśōkamōhalōbha -
mātsaryērṣyāvamānakṣutpipāsādhivyādhijanma -
jarāmarañādayaḥ || 27 ||

333

kvāpi dēvamāyayā striyā bhujalatōpagūḍhaḥ praskanna -
vivēkavijñānō yadvihāragṛhārambhākulahṛdaya -
stadāśrayāvasaktasutaduhitṛkalatrabhāṣitāvalōka -
vicēṣṭitāpahṛtahṛdaya ātmānamajitātmāpārē'ndhē
tamasi prahiṇōti || 28 ||

334

kadācidīśvarasya bhagavatō viṣṇōścakrātparamāṇvādi
dviparārdhāpavargakālōpalakṣaṇātparivartitēna vayasā
raṁhasā harata ābrahmatṛṇastambādīnāṁ bhūtānā -
manimiṣatō miṣatāṁ vitrastahṛdayastamēvēśvaraṁ
kālacakranijāyudhaṁ sākṣādbhagavantam yajñapurūṣamanā -
dṛtya pākhaṇḍadēvatāḥ kaṅkagṛdhrabakavaṭaprāyā
āryasamayaparihṛtāḥ sāṅkētyēnābhidhattē || 29 ||

335

yadā pākhaṇḍibhirātmavañcitaistairuruvañcitō
brahmakulaṁ samāvasaṁstēṣāṁ śīlamupanayanādi
śrautas-mārtakarmānuṣṭhānēna bhagavatō yajña -
purūṣasyārāadhanamēva tadarōcayan sūdrakulaṁ bhajatē
nigamācārē'suddhitō yasya mithunībhāvaḥ kuṭumbabharaṇam
yathā vānarajātēḥ || 30 ||

336

tatrāpi niravarōdhaḥ svairēṇa viharannatikṛpaṇabuddhi -
 ranyōnyamukhanirīkṣaṇādinā grāmyakarmaṇaiva
 vismṛtakālāvadhiḥ || 31 ||

337

kvaciddrumavadaihi kārthēṣu grhēṣu raṁsyan yathā
 vānaraḥ sutadāravatsalō vyavāyakṣaṇaḥ || 32 ||

338

ēvamadhvanyavarundhānō mṛtyugajabhayāttamasi
 girikandaraprāyē || 33 ||

339

kvacicchītavātādyanēkadaivikabhautikātmīyānām
 duḥkhānām pratinivāraṇē'kalpō durantaviṣayaviṣaṇṇa
 āstē || 34 ||

340

kvacinmithō vyavaharan yatkiñciddhanamupayāti
 vittaśāṭhyēna || 35 ||

341

kvacitkṣīṇadhanaḥ śayyāsanāśanādyupabhōgavihīnō
 yāvadapratilabdhamanōrathōpagatādānē'vasitamati -
 statastatō'vamānādīni janādabhilabhatē || 36 ||

342

ēvaṁ vittavyatiṣaṅgavivṛddhavairānubandhō'pi
 pūrvavāsanayā mitha udvahatyathāpavahati || 37 ||

343

ētasmin saṁsārādhvani nānāklēśōpasargabādhita
 āpannavipannō yatra yastamu ha vāvētarastatra
 viśṛjya jātaṁ jātamupādāya śōcanmuhyanbibhya -
 dvivadan krandan saṁhr̥ṣyan gāyannahyamānaḥ
 sādhuvarjitō naivāvartatē'dyāpi yata ārabdha
 ēṣa naralōkasārthō yamadhvanaḥ pāramupadiśanti || 38 ||

344

yadidaṃ yōgānuśāsanam na vā ētadavarundhatē
 yannyastadaṇḍā munaya upaśamaśīlā uparatātmānaḥ
 samavagacchanti || 39 ||

345

yadapi digibhajayinō yajvinō yē vai rājarṣayaḥ kiṃ tu
 paraṃ mṛdhē śayīrannasyāmēva mamēyamiti kṛtavairānu -
 bandhāyāṃ viṣṛjya svayamupasaṃhṛtāḥ || 40 ||

346

karmavallīmavalambya tata āpadaḥ kathañcinnarakādvimuktaḥ
 punarapyēvaṃ saṃsārādhvani vartamānō naralōkasārtha -
 mupayāti ēvamuparigatō'pi || 41 ||

347

tasyēdamupagāyanti —

ārṣabhasyēha rājarṣērmanasāpi mahātmanah |
 nānuvartmārhati nṛpō makṣikēva garutmataḥ || 42 ||

348

yō dustyajān dārasutān suhṛdrājyaṃ
 hṛdisprśaḥ |

jahau yuvaiva malavaduttamaślōkaōnēḥ || 43 ||

349

yō dustyajān kṣitisutasvajanārthadārān
 prārthyāṃ śriyaṃ suravaraiḥ sadayāvalōkām |
 naicchannṛpastaducitaṃ mahatāṃ madhudviṭ
 sēvānuraktamanasāmabhavō'pi phalguḥ || 44 ||

350

yajñāya dharmapatayē vidhinaipuṇāya
 yōgāya sāṅkhyasīrasē prakṛtīśvarāya |
 nārāyaṇāya harayē nama ityudāraṃ
 hāsyān mṛgatvamapi yaḥ samudājahāra || 45 ||

351

*ya idaṃ bhāgavatasabhājitāvadātaguṇakarmanō
rājarṣērbharatasyānucaritaṃ svastyayanamāyusyaṃ
dhanyaṃ yaśasyaṃ svargyāpavargyaṃ vānuśṛṇō -
tyākhyāsyatyabhinandati ca sarvā ēvāśiṣa
ātmana āśāstē na kāñcana parata iti || 46 ||*

352

*|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē bharatōpākhyānē pārōkṣyavivaraṇaṃ nāma
caturdaśō'dhyāyaḥ ||*

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē pañcadaśō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

bharatasyātmajaḥ sumatirnāmābhihitō yamu ha vāva
kēcitpākhaṇḍina ṛṣabhapadavīmanuvartamānaṃ cānāryā
avēdasamāmnātāṃ dēvatāṃ svamanīṣayā pāpīyasyā
kalau kalpayiṣyanti ॥ 1 ॥

353

tasmād vṛddhasēnāyāṃ dēvatājinnāma
putrō'bhavat ॥ 2 ॥

354

athāsuryāṃ tattanayō dēvadyumnastatō dhēnumatyāṃ
sutaḥ paramēṣṭhī tasya suvarcalāyāṃ pratīha upajātaḥ ॥ 3 ॥

355

ya ātmavidyāmākhyāya svayaṃ saṃśuddhō
mahāpuruṣamanusasmāra ॥ 4 ॥

356

pratīhātsuvarcalāyāṃ pratihartrādayastraya āsanniḥyā -
kōvidāḥ sūnavaḥ pratihartuḥ stutyāmajabhūmānā -
vajaniṣātām ॥ 5 ॥

357

bhūmna ṛṣikulyāyāmudgīthastataḥ prastāvō
dēvakulyāyāṃ prastāvānniyutsāyāṃ hṛdayaja
āsīdvibhurvibhō ratyāṃ ca pṛthuṣēṇastasmānnakta

ākūtyāṃ jajñē naktād drutiputrō gayō rājarṣipravara
 udāraśravā ajāyata sākṣādbhagavatō viṣṇōrjagadri -
 rakṣiṣayā grhītasattvasya kalā'tmavattvādi
 lakṣaṇēna mahāpuruṣatāṃ prāptaḥ || 6 ||

358

sa vai svadharmēṇa prajāpālanapōṣaṇaprīṇanōpalālanā -
 nuśāsanalakṣaṇēnējyādinā ca bhagavati mahāpuruṣē
 parāvarē brahmaṇi sarvātmanārpitaparamārthalakṣaṇēna
 brahmaviccaraṇānusevayā'pāditabhagavadbhaktiyōgēna
 cābhīkṣṇaśaḥ paribhāvitātīśuddhamatiruparatānātmya
 ātmani svayamupalabhyamānabrahmātmānubhavō'pi
 nirabhimāna ēvāvanimajūgopat || 7 ||

359

tasyēmāṃ gāthāṃ pāṇḍavēya purāvida upagāyanti || 8 ||

360

gayam nṛpaḥ kaḥ pratiyāti karmabhi -
 ryajvābhimānī bahuviddharmagōptā |
 samāgataśrīḥ sadasaspatiḥ satāṃ
 satsēvakō'nyō bhagavatkālāmṛtē || 9 ||

361

yamabhyaṣiñcan parayā mudā satīḥ
 satyāśiṣō dakṣakanyāḥ saridbhiḥ |
 yasya prajānāṃ duduhē dharā'siṣō
 nirāśiṣō guṇavatsasnutōdhāḥ || 10 ||

362

chandāṃsyakāmasya ca yasya kāmān
 dudūhurājahrurathō baliṃ nṛpāḥ |
 pratyāñcitā yudhi dharmēṇa viprā
 yadāśiṣāṃ ṣaṣṭhamāṃśaṃ parētya || 11 ||

363

yasyādhvarē bhagavānadhvarātmā
 maghōni mādyaatyurusōmapīthē |
 śraddhā viśuddhācalabhaktiyōga -
 samarpitējyāphalamājahāra || 12 ||

364

yatprīṇanādbarhiṣi dēvatiryaṇ -
 manuṣyavīruttrṇamāviriñcāt |
 prīyēta sadyaḥ sa ha viśvajīvaḥ
 prītaḥ svayaṁ prītimagādgayasya || 13 ||

365

gayādgayantyāṁ citrarathaḥ sugatiravarōdhana iti trayāḥ
 putrā babhūvuścitrarathādūrṇāyāṁ samrāḍajaniṣṭa || 14 ||

366

tata utkalāyāṁ marīcirmarīcērbindumatyāṁ bindumā -
 nudapadyata tasmātsaraghāyāṁ madhurnāmābhavanmadhōḥ
 sumanasi vīravratastatō bhōjāyāṁ manthupramanthū
 jajñātē manthōḥ satyāyāṁ bhauvanastatō
 dūṣaṇāyāṁ tvaṣṭājaniṣṭa tvaṣṭurvīrōcanāyāṁ
 virajō virajasya śatajitpravaraṁ putraśataṁ kanyā ca
 viṣūcyāṁ kila jātam || 15 ||

367

tatrāyaṁ ślōkaḥ —
 praiyavrataṁ vaṁśamimaṁ virajaścaramōdbhavaḥ |
 akarōdatyalaṁ kīrtiyā viṣṇuḥ suragaṇaṁ yathā || 16 ||

368

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṁsyāṁ saṁhitāyāṁ
 pañcamaskandhē priyavratavaṁśānukīrtanaṁ nāma
 pañcadaśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē śōḍaśō'dhyāyaḥ ॥

rājōvāca

*uktastvayā bhūmaṇḍalāyāmaviśēṣō yāvadāditya -
stapati yatra cāsau jyōtiṣāṃ gaṇaiścandramā vā
saha dṛśyatē ॥ 1 ॥*

369

*tatrāpi priyavratarathacaraṇaparikhātaiḥ saptabhiḥ
sapta sindhava upakṛptā yata ētasyāḥ saptadvīpa -
viśēṣavikalpastvayā bhagavan khalu sūcita
ētaḍvākhilamaham mānatō lakṣaṇataśca sarvaṃ
vijijñāsāmi ॥ 2 ॥*

370

*bhagavatō guṇamayē sthūlarūpa āvēśitaṃ manō
hyaguṇē'pi sūkṣmatama ātmajyōtiṣi parē
brahmaṇi bhagavati vāsudēvākhyē kṣamamāvēśituṃ
tadu haitadgurō'rhasyanuvarṇayitumiti ॥ 3 ॥*

371

ṛṣiruvāca

*na vai mahārāja bhagavatō māyāguṇavibhūtēḥ
kāṣṭhāṃ manasā vacasā vādhigantumalaṃ
vibudhāyusāpi puruṣastasmātprādhānyēnaiva*

bhūgōlakaviśēṣaṃ nāmarūpamānalakṣaṇatō

vyākhyāsyāmaḥ || 4 ||

372

yō vāyaṃ dvīpaḥ kuvalayakamalakōśābhyantara -

kōśō niyutayōjanaviśālaḥ samavartulō

yathā puṣkarapatram || 5 ||

373

yasmin nava varṣāṇi navayōjanasahasrāyāmā -

nyaṣṭabhirmaryādāgiribhiḥ suvibhaktāni bhavanti || 6 ||

374

ēṣāṃ madhyē ilāvṛtaṃ nāmābhyantaravarṣaṃ yasya

nābhyāmavasthitaḥ sarvataḥ sauvarṇaḥ kulagirirājō

mēuradvīpāyāmasamunnāhaḥ karṇikābhūtaḥ kuvalaya -

kamalasya mūrdhani dvātriṃśatsahasrayōjanavitatō

mūlē ṣoḍaśasahasraṃ tāvatāntarbhūmyāṃ praviṣṭaḥ || 7 ||

375

uttarōttarēṇēlāvṛtaṃ nīlaḥ śvētaḥ śṛṅgavāniti

trayō ramyakahiraṇmayakurūṇāṃ varṣāṇāṃ maryādāgirayaḥ

prāgāyatā ubhayataḥ kṣārōdāvadhayō dvisahasrapṛthava

ēkaikaśaḥ pūrvasmātpūrvasmāduttara uttarō daśāṃśādhi -

kāṃśēna dairghya ēva hrasanti || 8 ||

376

ēvaṃ dakṣiṇēnēlāvṛtaṃ niṣadhō hēmakūṭō himālaya

iti prāgāyatā yathā nīlādayō'yutayōjanōtsēdhā

harivarṣakimpuruṣabhāratānāṃ yathāsaṅkhyam || 9 ||

377

tathaivēlāvṛtamaparēṇa pūrvēṇa ca mālyavadgandhamādanā -

vānīlaniṣadhāyatau dvisahasraṃ paprathatuḥ kētumāla -

bhadrāśvayōḥ sīmānaṃ vidadhātē || 10 ||

378

mandarō mērumandaraḥ supārśvaḥ kumuda ityayutayōjana -
vistārōnnāhā mērōścaturdiśamavaṣṭambhagiraya
upakṣptāḥ || 11 ||

379

caturṣvētēṣu cūtajambūkadamanyagrōdhāścātvāraḥ
pādapappravaraḥ parvatakētava ivādhisahasra -
yōjanōnnāhāstāvad viṭapavitatayaḥ
śatayōjanapariṇāhāḥ || 12 ||

380

hradāścātvāraḥ payōmadhvikṣurasamṛṣṭajalā
yadupasparśina upadēvagaṇā yōgaiśvaryāṇi
svābhāvikāni bharatarṣabha dhārayanti || 13 ||

381

dēvōdyānāni ca bhavanti catvāri nandanam caitraratham
vaibhrājakaṃ sarvatōbhadramiti || 14 ||

382

yēṣvamaraparivṛdhāḥ saha suralalanālālāmayūthapataya
upadēvagaṇairupagīyamānamahimānaḥ kila viharanti || 15 ||

383

mandarōtsaṅga ēkādaśaśatayōjanōttuṅgadēvacūta -
śirasō giriśikharasthūlāni phalānyamṛtakalpāni
patanti || 16 ||

384

tēṣāṃ viśīryamāṇānāmatimadhurasurabhisugandhi -
bahulāruṇarasōdēnāruṇōdā nāma nadī mandaragiri -
śikharānnipatantī pūrvēṇēlāvṛtamupaplāvayati || 17 ||

385

yadupajōṣaṇādbhavānyā anucarīṇāṃ puṇyajanavadhūnā -
mavayavasparśasugandhavātō daśayōjanaṃ samantādanu -
vāsayati || 18 ||

386

ēvaṃ jambūphalānāmatyuccanipātaviśīrṇānāmanasthi -
 prāyāṇāmibhakāyanibhānāṃ rasēna jambū nāma nadī
 mērumandaraśikharādayutayōjanādavanitalē nipatantī
 dakṣiṇēnātmānaṃ yāvadilāvṛtamupasyandayati || 19 ||

387

tāvadubhayōrapī rōdhasōryā mṛttikā tadrasēnānu -
 vidhyamānā vāyvarkaśaṃyōgavipākēna sadāmaralōkā -
 bharaṇaṃ jāmbūnadaṃ nāma suvarṇaṃ bhavati || 20 ||

388

yadu ha vāva vibudhādayaḥ saha yuvatibhirmukutaṭaṭaka -
 kaṭisūtrādyābharaṇarūpēṇa khalu dhārayanti || 21 ||

389

yastu mahākadambaḥ supārśvanirūḍhō yāstasya
 kōṭarēbhyō viniḥsṛtāḥ pañcāyāmapariṇāhāḥ
 pañca madhudhārāḥ supārśvaśikharātpatantyō -
 'parēṇātmānamilāvṛtamanumōdayanti || 22 ||

390

yā hyupayuñjānānāṃ mukhanirvāsītō vāyuḥ samantā -
 cchatayōjanamanuvāsayati || 23 ||

391

ēvaṃ kumudanirūḍhō yaḥ śatavalśō nāma vaṭastasya
 skandhēbhyō nīcīnāḥ payōdadhi madhughṛtaguḍānnā -
 dyambaraśayyāsanābharaṇādayaḥ sarva ēva kāmādughā nadāḥ
 kumudāgrātpatantastamuttarēṇēlāvṛtamupa -
 yōjayanti || 24 ||

392

yānupajuṣāṇānāṃ na kadācidapi prajānāṃ
 valīpalitaklamasvēdadaurgandhyajarāmaya -
 mṛtyuśītōṣṇavaivarṇyōpasargādayastāpa -
 viśēṣā bhavanti yāvajjīvaṃ sukhaṃ niratiśayamēva || 25 ||

393

kuraṅgakurarakusumbhavaikaṅkatrikūṭaśisīrapataṅga -
 rucakaniṣadhaśinīvāsakapilaśaṅkhavaidūryajārudhi -
 haṃsarṣabhanāgakālañjaranārādādayō viṃśati girayō
 mērōḥ karṇikāyā iva kēsarabhūtā mūladēśē
 parita upakṣiptāḥ || 26 ||

394

jaṭharadēvakūṭau mēruṃ pūrvēṇāṣṭādaśayōjanasahasra -
 mudagāyatau dvisahasraṃ prthutuṅgau bhavataḥ |
 ēvamaparēṇa pavanapāriyātrau dakṣiṇēna kailāsakaravīrau
 prāgāyatāvēvamuttaratastriṣṭṅgamakarāvaṣṭabhirētaiḥ
 parisṛtō'gniriva paritaścakāsti kāñcanagiriḥ || 27 ||

395

mērōrmūrdhani bhagavata ātmayōnērmadhyata upakṣiptāṃ
 purīmayutayōjanasāhasrīm samacaturasrāṃ śātakaumbhīm
 vadanti || 28 ||

396

tāmanu paritō lōkapālānāmaṣṭānāṃ yathādiśaṃ
 yathārūpaṃ turīyamānēna purō'ṣṭāvupakṣiptāḥ || 29 ||

397

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
 pañcamaskandhē bhuvanakośavarṇanaṃ nāma ṣoḍaśo'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē saptadaśō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

tatra bhagavataḥ sākṣādyajñaliṅgasya viṣṇōrvikramatō
vāmapādāṅguṣṭhanakhanirbhinnōrdhvāṇḍakaṭāhavivarēṇā -
ntaḥpraviṣṭā yā bāhyajaladhārā taccaraṇapaṅkajā -
vanējanāruṇakiñjalkōparañjitākḥilajagadagha -
malāpahōpasparśanāmalā sākṣādbhagavatpadī -
tyanupalakṣitavacō'bhidhīyamānātimahatā
kālēna yugasahasrōpalakṣaṇēna divō
mūrdhanyavatātāra yattadviṣṇupadamāhuḥ ॥ 1 ॥

398

yatra ha vāva vīravrata auttānapādiḥ paramabhāgavatō -
'smatkuladēvatācaraṇāravindōdakamiti yāmanusavana -
mutkṛṣyamāṇabhagavadbhaktiyōgēna dṛḍhaṃ
klidyamānāntarhṛdaya autkaṇṭhyavivaśāmīlita -
lōcanayugalakuḍmala -vigalitāmalabāṣpakalayābhivyajya -
mānarōmapulakakulakō'dhunāpi paramādarēṇa śīrasā
bibharti ॥ 2 ॥

399

tataḥ sapta ṛṣayastatprabhāvābhijñā yāṃ nanu tapasa
ātyantikī siddhirētāvatī bhagavati sarvātmani

vāsudēvē'nuparatabhaktiyōgalābhēnaivō -

pēkṣitānyārthātmagatayō muktivivāgatām mumukṣava

iva sabahumānamadyāpi jaṭājūṭairudvahanti || 3 ||

400

tatō'nēkasahasrakōṭivimānānīkasaṅkuladēvayānēnā -

vatarantīndumaṇḍalamāvārya brahmasadanē nipatati || 4 ||

401

tatra caturdhā bhidyamānā caturbhirnāmabhiścaturdiśa -

mabhispendantī nadanadīpatimēvābhiniśati

sītālakanandā cakṣurbhadrēti || 5 ||

402

sītā tu brahmasadanātkēsarācalādi giriśikharēbhyō -

'dhō'dhaḥprasravantī gandhamādanamūrdhasu patitvāntarēṇa

bhadrāśvavarṣaṃ prācyāṃ diśi kṣārasamudra -

mabhipraviśati || 6 ||

403

ēvaṃ mālyavacchikharānniṣpatantī tatō'nuparatavēgā

kētumālamabhi cakṣuḥ pratīcyāṃ diśi saritpatiṃ

praviśati || 7 ||

404

bhadrā cōttaratō mēruśīrasō nipatitā giriśikharā -

dgiriśikharamatihāya śṛṅgavataḥ śṛṅgādavasyanda -

mānā uttarāṃstu kurūnabhita udīcyāṃ diśi jaladhi -

mabhipraviśati || 8 ||

405

tathaivālakanandā dakṣiṇēna brahmasadanādbahūni

girikūṭānyatikramya hēmakūṭāddhaimakūṭānyati -

rabhasatararaṃhasā luṭhayantī bhāratamabhivarṣaṃ

dakṣiṇasyāṃ diśi jaladhimabhipraviśati yasyāṃ snānārthaṃ

cāgacchataḥ puṃsaḥ padē padē'svamēdharājasūyādīnāṃ
phalaṃ na durlabhamiti || 9 ||

406

anyē ca nadā nadyaśca varṣē varṣē santi bahuśō
mērvādigiriduhitaraḥ śataśaḥ || 10 ||

407

tatrāpi bhāratamēva varṣaṃ karmakṣētramanyānyaṣṭa
varṣāṇi svargiṇāṃ puṇyaśēṣōpabhōgasthānāni
bhaumāni svargapadāni vyapadiśanti || 11 ||

408

ēṣu puruṣāṇāmayutapuruṣāyurvarṣāṇāṃ dēva -
kalpānāṃ nāgāyutaprāṇānāṃ vajrasaṃhananabalavayōmōda -
pramuditamahāsauratamithunavyavāyāpavargavarṣadhṛtaika -
garbhakalatrāṇāṃ tatra tu trētāyugasamaḥ kālō vartatē || 12 ||

409

yatra ha dēvapatayaḥ svaiḥ svairgaṇanāyakairvihita -
mahārhaṇāḥ sarvartukusumastabakaphalakisalaya -
śriyā'namyamānaviṭapalatāviṭapibhirupaśumbhamāna -
rucirakānanāśramāyatanavarṣagiridrōṇīṣu tathā
cāmalajalāśayēṣu vikacavividhanavavanaruhāmōdamudita -
rājahaṃsajalakukkuṭakāraṇḍavasārasacakravākādibhiḥ
madhukaranikarākṛtibhirupakūjitēṣu jalakrīḍādibhi -
rvicitravinōdaiḥ sulalitasurasundarīṇāṃ
kāmakalilavilāsahāsalilāvalōkākrṣṭamanō -
drṣṭayaḥ svairāṃ viharanti || 13 ||

410

navasvapi varṣēṣu bhagavān nārāyaṇō mahāpuruṣaḥ
puruṣāṇāṃ tadanugrahāyātmatattvavyūhēnātmanā -
dyāpi sannidhīyatē || 14 ||

411

ilāvṛtē tu bhagavān bhava ēka ēva pumān na hyanya -
 statrāparō nirviśati bhavānyāḥ śāpanimittajñō
 yatpravēkṣyataḥ strībhāvastatpaścādvakṣyāmi || 15 ||

412

bhavānīnāthaiḥ strīgaṇārbudasahasrairavarudhyamānō
 bhagavataścaturmūrtērmahāpuruṣasya turīyāṃ tāmasīm
 mūrtim prakṛtimātmanaḥ saṅkarṣaṇasaṃjñāmātmasamādhi -
 rūpēṇa sannidhāpyaitadabhigṛṇan bhava upadhāvati || 16 ||

413

śrībhagavānuvāca

ōṃ namō bhagavatē mahāpuruṣāya sarvaguṇasaṅkhyā -
 nāyānantāyāvyaktāya nama iti || 17 ||

414

bhajē bhajanyāraṇapādapaṅkajaṃ

bhagasya kṛtsnasya paraṃ parāyaṇam |

bhaktēṣvalaṃ bhāvitabhūtabhāvanaṃ

bhavāpahaṃ tvā bhavabhāvamīśvaram || 18 ||

415

na yasya māyāguṇacittavṛttibhi -

rnirīkṣatō hyaṇvapi dṛṣṭirajyatē |

īśē yathā nō'jitamanyuraṃhasāṃ

kastaṃ na manyēta jigīṣurātmanaḥ || 19 ||

416

asaddṛśō yaḥ pratibhāti māyayā

kṣībēva madhvāsavatāmralōcanaḥ |

na nāgavadhvō'rhaṇa īśirē hriyā

yatpādayōḥ sparśanadharṣitēndriyāḥ || 20 ||

417

yamāhurasya sthitijanmasaṃyamam

tribhirvihīnaṃ yamanantamṛṣayaḥ |

na vēda siddhārthamiva kvacitsthitam

bhūmaṇḍalam mūrdhasahasradhāmasu || 21 ||

418

yasyādya āsīdguṇavighrahō mahān

vijñānadhiṣṇyō bhagavānajaḥ kila |

yatsambhavō'ham trivṛtā svatējasā

vaikārikam tāmasamaindriyam sṛjē || 22 ||

419

ētē vayam yasya vaśē mahātmanah

sthitāḥ śakuntā iva sūtrayantritāḥ |

mahānahaṁ vaikṛtatāmasēndriyāḥ

sṛjāma sarvē yadanugrahādidam || 23 ||

420

yannirmitāṁ karhyapi karmaaparvaṇīm

māyām janō'yaṁ guṇasargamōhitaḥ |

na vēda nistāraṇayōgamañjasā

tasmai namastē vilayōdayātmanē || 24 ||

421

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṁsyām saṁhitāyām

pañcamaskandhē saptadaśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē aṣṭādaśō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

tathā ca bhadraśravā nāma dharmasutastatkulapatayaḥ
puruṣā bhadraśvavarṣe sākṣādbhagavatō
vāsudēvasya priyāṃ tanuṃ dharmamayīṃ hayaśīrṣā -
bhīdhānāṃ paramēṇa samādhinā sannidhāpyēdamabhi -
grṇanta upadhāvanti ॥ 1 ॥

422

bhadraśravasa ūcuḥ

ōṃ namō bhagavatē dharmāyātmaviśōdhanāya nama iti ॥ 2 ॥

423

ahō vicitraṃ bhagavadvicēṣṭitaṃ

ghnantaṃ janō'yaṃ hi miṣanna paśyati |
dhyāyannasadyarhi vikarma sēvitum
nirhṛtya putraṃ pitaraṃ jijīviṣati ॥ 3 ॥

424

vadanti viśvaṃ kavayaḥ sma naśvaraṃ

paśyanti cādhyātmavidō vipaścitaḥ |
tathāpi muhyanti tavāja māyayā
suvismitaṃ kṛtyamajaṃ natō'smi tam ॥ 4 ॥

425

viśvōdbhavasthānanirōdhakarma tē
 hyakarturaṅgīkṛtamapyapāvṛtaḥ |
 yuktaṃ na citraṃ tvayi kāryakāraṇē
 sarvātmani vyatiriktē ca vastutaḥ || 5 ||

426

vēdān yugāntē tamasā tiraskṛtān
 rasātalādyō nṛturaṅgavigrahaḥ |
 pratyādadē vai kavayē'bhiyācatē
 tasmai namastē'vitathēhitāya iti || 6 ||

427

harivarṣē cāpi bhagavān naraharirūpēṇāstē
 tadrūpagrahaṇanimittamuttaratrābhidhāsyē |
 taddayitaṃ rūpaṃ mahāpuruṣaguṇabhājanō mahā -
 bhāgavatō daityadānavakulatīrthīkaraṇaśīlācaritaḥ
 prahlādō'vyavadhānānanyabhaktiyōgēna saha
 tadvarṣapurūṣairupāstē idaṃ cōdāharati || 7 ||

428

ōṃ namō bhagavatē narasiṃhāya namastējastējasē
 āvirāvirbhava vajranakha vajradaṃṣṭra karmāśayān
 randhaya randhaya tamō grasa grasa ōṃ svāhā |
 abhayamabhayamātmāni bhūyiṣṭhā ōṃ kṣraum || 8 ||

429

svastyastu viśvasya khalaḥ prasīdatāṃ
 dhyāyantu bhūtāni śivaṃ mithō dhiyā |
 manaśca bhadraṃ bhajatādadhōkṣajē
 āvēśyatāṃ nō matirapyahaitukī || 9 ||

430

māgārādārātmajavittabandhuṣu
 saṅgō yadi syādbhagavatpriyēṣu naḥ |

yaḥ prāṇavṛttyā parituṣṭa ātmavān

siddhyatyadūrāṇna tathēndriyapriyaḥ || 10 ||

431

yatsaṅgalabdhaṁ nijavīryavaibhavaṁ

tīrthaṁ muhuḥ saṁsprśatām hi mānasam |

haratyajō'ntaḥ śrutibhīrgatō'ṅgajaṁ

kō vai na sēvēta mukundavikramam || 11 ||

432

yasyāsti bhaktirbhagavatyakiñcanā

sarvairguṇaistatra samāsatē surāḥ |

harāvabhaktasya kutō mahadguṇā

manōrathēnāsati dhāvatō bahiḥ || 12 ||

433

harirhi sākṣādbhagavān śarīriṇā -

mātmā jhaṣāṇāmiva tōyamīpsitam |

hitvā mahāmstaṁ yadi sajjatē grhē

tadā mahattvaṁ vayasā dampatīnām || 13 ||

434

tasmādrajōrāgaviṣādamanyu -

mānasprhābhayadainyādhimūlam |

hitvā grhaṁ saṁsṛticakravālaṁ

nṛsiṁhapādaṁ bhajatākutōbhayamiti || 14 ||

435

kētumālē'pi bhagavān kāmādēvasvarūpēṇa lakṣmyāḥ

priyacikīrṣayā prajāpatērduhitṛṇām putrāṇām

tadvarṣapatīnām puruṣāyuṣāhōrātraparisaṅkhyānānām

yāsām garbhā mahāpuruṣamahāstratējasōdvējita -

manasām vidhvastā vyaśavaḥ saṁvatsarāntē

vinipatanti || 15 ||

436

atīva sulalitagativilāsavilasitarucirahāsa -
 lēśāvalōkalīlayā kiñciduttambhitasundarabhrūmaṇḍala -
 subhagavadanāravindaśrīyā ramāṃ ramayannindriyāṇi
 ramayatē || 16 ||

437

tadbhagavatō māyāmayam rūpaṃ paramasamādhiyōgēna
 ramādēvī saṃvatsarasya rātriṣu prajāpatērduhitr̥bhi -
 rupētāhaḥsu ca tadbhartr̥bhirupāstē idaṃ
 cōdāharati || 17 ||

438

ōṃ hrāṃ hrīm hrūṃ ōṃ namō bhagavatē hṛṣīkēśāya
 sarvaguṇaviśēṣairvilakṣitātmanē ākūtīnām
 cittīnām cētasām viśēṣāṇām cādhipatayē
 śōḍaśakalāyacchandōmayāyānnamayāyāmṛtamayāya
 sarvamayāya sahasē ōjasē balāya kāntāya kāmāya
 namastē ubhayatra bhūyāt || 18 ||

439

striyō vrataistvā hṛṣīkēśvaram svatō
 hyārādhya lōkē patimāśāsātē'nyam |
 tāsām na tē vai paripāntyapatyam
 priyam dhanāyūṃṣi yatō'svatantrāḥ || 19 ||

440

sa vai patiḥ syādakutōbhayaḥ svayam
 samantataḥ pāti bhayāturaṃ janam |
 sa ēka ēvētarathā mithō bhayaṃ
 naivātmalābhādadhi manyatē param || 20 ||

441

yā tasya tē pādasarōruhārhaṇam
 nikāmayētsākhilakāmalaṃpaṭā |

tadēva rāsīpsitamīpsitō'rcitō

yadbhagnayācñā bhagavan pratapyatē || 21 ||

442

matprāptayē'jēśasurāsuraḍaya -

stapyanta ugraṃ tapa aindriyēdhiyaḥ |

ṛtē bhavatpādaparāyaṇāṇna māṃ

vindantyaḥam tvaddhṛdayā yatō'jita || 22 ||

443

sa tvaṃ mamāpyacyuta śīrṣṇi vanditaṃ

karāmbujaṃ yattvadadhāyi sātvatām |

bibharṣi māṃ lakṣma varēṇya māyayā

ka īśvarasyēhitamūhituṃ vibhuriti || 23 ||

444

ramyakē ca bhagavataḥ priyatamaṃ mātṣyamavatārārūpaṃ

tadvarṣapurusaṣya maṇōḥ prākpradarśitaṃ sa idānīmapi

mahatā bhaktiyōgēnārādhayatīdaṃ cōdāharati || 24 ||

445

ōṃ namō bhagavatē mukhyatamāya namaḥ sattvāya

prāṇāyaujaṣē sahaṣē balāya mahāmatsyāya

nama iti || 25 ||

446

antarbahiścākhilalōkapālakai -

radṛṣṭarūpō vicarasyurusvanaḥ |

sa īśvarastvaṃ ya idaṃ vaśē'naya -

nnāmnā yathā dārumayīm naraḥ striyam || 26 ||

447

yaṃ lōkapālāḥ kila matsarajvarā

hitvā yatantō'pi pṛtha ksamētya ca |

pātum na śēkurdvipadaścatuspadaḥ

sarīsrpaṃ sthāṇu yadatra dṛśyatē || 27 ||

448

bhavān yugāntārṇava ūrmimālini

kṣōṇīmimāmōṣadhivīrudhāṃ nidhim |

mayā sahōru kramatē'ja ōjasā

tasmai jagatprāṇagaṇātmanē nama iti || 28 ||

449

hiraṇmayē'pi bhagavān nivasati kūrmatanuṃ

bibhrāṇastasya tatprijatamāṃ tanumaryamā saha

varṣapurusaḥ pitṛgaṇādhipatirupadhāvati

mantramimaṃ cānujapati || 29 ||

450

ōṃ namō bhagavatē akūpārāya sarvasattvagūṇa -

viśēṣaṇyānupalakṣitasthānāya namō varṣmaṇē

namō bhūmnē namō namō'vasthānāya namastē || 30 ||

451

yadrūpamētannijamāyayārpita -

marthasvarūpaṃ baturūparūpitam |

saṅkhyā na yasyāstyayathōpalambhanā -

tasmai namastē'vyapadēśarūpiṇē || 31 ||

452

jarāyujam svēdajamaṇḍajōdbhidaṃ

carācaram dēvarṣipitṛbhūtamaṇḍriyam |

dyauḥ kham kṣitiḥ śailasaritsamudra -

dvīpagraharkṣētyabhīdhēya ēkaḥ || 32 ||

453

yasminnasāṅkhyēyaviśēṣanāma -

rūpākṛtau kavibhiḥ kalpitēyam |

saṅkhyā yayā tattvadṛśāpanīyatē

tasmai namaḥ sāṅkhyanidarśanāya tē iti || 33 ||

454

uttarēṣu ca kuruṣu bhagavān yajñapuruṣaḥ
 kṛtavarāharūpa āstē taṃ tu dēvī haiṣā bhūḥ
 saha kurubhiraskhalitabhaktiyōgēnōpadhāvati
 imāṃ ca paramāmupaniṣadamāvartayati || 34 ||

455

ōṃ namō bhagavatē mantratattvaliṅgāya
 yajñakratavē mahādhvarāvayavāya mahāpuruṣāya
 namaḥ karmaśuklāya triyugāya namastē || 35 ||

456

yasya svarūpaṃ kavayō vipāścītō
 guṇēṣu dāruṣviva jātavēdasam |
 mathnanti mathnā manasā didṛkṣavō
 gūḍhaṃ kriyārthairnama īritātmanē || 36 ||

457

dravyakriyāhētvayanēśakartṛbhi -
 rmāyāguṇairvastunirīkṣitātmanē |
 anvīkṣayaṅgātīsayātmabuddhibhi -
 rnirastamāyākṛtayē namō namaḥ || 37 ||

458

karōti viśvasthitisaṃyamōdayaṃ
 yasyēpsitaṃ nēpsitamīkṣiturguṇaiḥ |
 māyā yathāyō bhramatē tadāśrayaṃ
 grāvṇō namastē guṇakarmasākṣiṇē || 38 ||

459

pramathya daityaṃ prativāraṇaṃ mṛdhē
 yō māṃ rasāyā jagadādisūkaraḥ |
 kṛtvāgradamaṣṭrē niragādudanvataḥ
 krīḍannivēbhaḥ praṇatāsmi taṃ vibhumiti || 39 ||

460

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ

pañcamaskandhē bhuvanakōśavarṇanam nāma aṣṭādaśō'dhyāyaḥ ॥

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē
ēkōnaviṃśō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

kimpuruṣē varṣē bhagavantamādipuruṣaṃ lakṣmaṇāgrajaṃ
sītābhirāmaṃ rāmaṃ taccaraṇasannikarṣābhirataḥ
paramabhāgavatō hanumān saha kimpuruṣairavirata -
bhaktirupāstē ॥ 1 ॥

461

ārṣṭiṣēṇēna saha gandharvairanugīyamānāṃ
paramakalyāṇīṃ bhartṛbhagavatkathāṃ samupaśṛṇōti
svayaṃ cēdaṃ gāyati ॥ 2 ॥

462

ōṃ namō bhagavatē uttamaślōkaōnē nama āryalakṣaṇa -
śīlavratāya nama upaśikṣitātmana upāsitalōkāya namaḥ
sādhuvādanikaṣaṇāya namō brahmaṇyadēvāya
mahāpuruṣāya mahārājāya nama iti ॥ 3 ॥

463

yattadviśuddhānubhavamātramēkaṃ
svatējasā dhvastaguṇavyavastham |
pratyak praśāntaṃ sudhiyōpalambhanaṃ
hyanāmarūpaṃ nirahaṃ prapadyē ॥ 4 ॥

464

martyāvatārastviha martyaśikṣaṇam

rakṣōvadhāyaiva na kēvalam vibhōḥ |

kutō'nyathā syādramataḥ sva ātmanaḥ

sītākṛtāni vyasanānīśvarasya || 5 ||

465

na vai sa ātmā'tmavatām suhṛttamaḥ

saktastrilōkyām bhagavānvāsudēvaḥ |

na strīkṛtaṃ kaśmalamaśnuvīta

na lakṣmaṇam cāpi vihātumarhati || 6 ||

466

na janma nūnam mahatō na saubhagam

na vāñ na buddhirnākṛtistōṣahētuḥ |

tairyadvīṣṣṭānapi nō vanaukasa -

ścakāra sakhyē bata lakṣmaṇāgrajaḥ || 7 ||

467

surō'surō vāpyatha vānarō naraḥ

sarvātmanā yaḥ sukṛtajñamuttamam |

bhajēta rāmaṃ manujākṛtiṃ hariṃ

ya uttarānanayatkōsalān divamiti || 8 ||

468

bhāratē'pi varṣē bhagavān naranārāyaṇākhyā ākalpānta -

mupacitadharmā jñānavairāgyaiśvaryōpaśamōparamātmōpa -

lambhanamanugrahāyātmavatāmanukampayā tapō'vyakta -

gatiścarati || 9 ||

469

taṃ bhagavān nāradō varṇāśramavatībhīrbhāratībhīḥ prajābhi -

rbhagavatprōktābhyām sāñkhyayōgābhyām bhagavada -

nubhāvōpavarṇanam sāvarṇērupadēkṣyamāṇaḥ paramabhakti -

bhāvēnōpasarati idaṃ cābhigṛṇāti || 10 ||

470

ōṃ namō bhagavatē upaśamaśīlāyōparatānātmyāya
 namō'kiñcanavittāya ṛṣiṛṣabhāya naranārāyaṇāya
 paramahaṃsa paramaguravē ātmārāmādhipatayē
 namō nama iti || 11 ||

471

gāyati cēdam —

kartāsyā sargādiṣu yō na badhyatē
 na hanyatē dēhagatō'pi daihikaiḥ |
 draṣṭurna dṛgyasya guṇairvidūṣyatē
 tasmai namō'saktaviviktasākṣiṇē || 12 ||

472

idaṃ hi yōgēśvara yōganaipuṇaṃ
 hiranyagarbhō bhagavāñjagāda yat |
 yadantakālē tvayi nirguṇē manō
 bhaktyā dadhītōjjhitaduṣkalēvaraḥ || 13 ||

473

yathaihikāmuṣmikakāmalaṃpaṭaḥ
 sutēṣu dārēṣu dhanēṣu cintayan |
 śaṅkēta vidvān kukalēvarātyayād
 yastasya yatnaḥ śrama ēva kēvalam || 14 ||

474

tannaḥ prabhō tvaṃ kukalēvarārpitāṃ
 tvanmāyayāhammatāmādhōkṣaja |
 bhindyāma yēnāśu vayaṃ sudurbhidāṃ
 vidhēhi yōgaṃ tvayi naḥ svabhāvamiti || 15 ||

475

bhāratē'pyasmin varṣē saricchailāḥ santi bahavō
 malayō maṅgalaprasthō mainākastrikūṭa ṛṣabhaḥ kūṭakaḥ
 kōllakaḥ sahyō dēvagirirṛṣyamūkaḥ śrīśailō

vēṅkaṭō mahēndrō vāridhārō vindhyaḥ śuktimā -
 nṛkṣagiriḥ pāriyātrō drōṇaścitrakūṭō gōvardhanō
 raivatakaḥ kakubhō nīlō gōkāmukha indrakīlaḥ
 kāmagiririti cānyē ca śatasahasraśaḥ śailāstēṣāṃ
 nitambaprabhavā nadā nadyaśca santyasaṅkhyātāḥ || 16 ||

476

ētāsāmapō bhāratyaḥ prajā nāmabhirēva punantīnā -
 mātmanā cōpasprśanti || 17 ||

477

candravasā tāmraparṇī avaṭōdā kṛtamālā vaihāyāsī
 kāvērī vēṇī payasvinī śarkarāvartā tuṅgabhadrā kṛṣṇā
 vēṇyā bhīmarathī gōdāvarī nirvindhyā payōṣṇī tāpī
 rēvā surasā narmadā carmaṇvatī sindhurandhaḥ sōṇaśca
 nadau mahānadī vēdasmṛtirṛṣikulyā trisāmā
 kauśikī mandākinī yamunā sarasvatī dṛṣadvatī
 gōmatī sarayū rōdhasvatī saptavatī suṣōmā
 śatadrūścandrabhāgā marudvṛdhā vitastā asiknī
 viśvēti mahānadyaḥ || 18 ||

478

asminnēva varṣē puruṣairlabdhajanmabhiḥ śuklalōhita -
 kṛṣṇavarṇēna svārabdhēna karmaṇā divyamānuṣanāraka -
 gatayō bahvya ātmana ānupūrvyēṇa sarvā hyēva
 sarvēṣāṃ vidhīyantē yathā varṇavidhānamapavargaścāpi
 bhavati || 19 ||

479

yō'sau bhagavati sarvabhūtātmanyānātmyē'niruktē -
 'nilayanē paramātmāni vāsudēvē'nanyanimitta -
 bhaktiyōgalakṣaṇō nānāgatinimittāvidyāgranthi -
 randhanadvārēṇa yadā hi mahāpuruṣapuruṣaprasaṅgaḥ || 20 ||

480

ētadēva hi dēvā gāyanti —

ahō amīṣāṃ kimakāri śōbhanam

prasanna ēṣāṃ sviduta svayaṃ hariḥ |

yairjanma labdham nṛṣu bhāratājirē

mukundasēvaupayikaṃ sprhā hi naḥ || 21 ||

481

kiṃ duṣkarairnaḥ kratubhistapōvratai -

rdānādibhirvā dyujayēna phalgunā |

na yatra nārāyaṇapādapaṅkaja -

smṛtiḥ pramuṣṭātīśayēndriyōtsavāt || 22 ||

482

kalpāyuṣāṃ sthānajayātpunarbhavāt

kṣaṇāyuṣāṃ bhāratabhūjayō varam |

kṣaṇēna martyēna kṛtaṃ manasvinaḥ

sannyasya saṃyāntyabhayaṃ padaṃ harēḥ || 23 ||

483

na yatra vaikuṇṭhakathāsudhāpagā

na sādhavō bhāgavatāstadāśrayāḥ |

na yatra yajñēśamakhā mahōtsavāḥ

surēśalōkō'pi na vai sa sēvyatām || 24 ||

484

prāptā nṛjātiṃ tviha yē ca jantavō

jñānakriyādravyakalāpasambhṛtām |

na vai yatērannapunarbhavāya tē

bhūyō vanaukā iva yānti bandhanam || 25 ||

485

yaiḥ śraddhayā barhiṣi bhāgaśō havi

rniruptamiṣṭaṃ vidhimantravastutaḥ |

ēkaḥ prthaṇ nāmabhirāhutō mudā

grhṇāti pūrṇaḥ svayamāśiṣāṃ prabhuḥ || 26 ||

486

satyaṃ diśatyarthitamarthitō nṛṇāṃ

naivārthadō yatpunararthitā yataḥ |

svayaṃ vidhattē bhajatāmanicchatā -

micchāpidhānaṃ nijapādapallavam || 27 ||

487

yadyatra naḥ svargasukhāvaśēṣitaṃ

sviṣṭasya sūktasya kṛtasya śōbhanam |

tēnājanābhē smṛtimajjanma naḥ syād

varṣē hariryadbhajatāṃ śaṃ tanōti || 28 ||

488

śrīśuka uvāca

jambūdvīpasya ca rājannupadvīpānaṣṭau haika

upadiśanti sagarātmajairasvānvēṣaṇa imāṃ mahīm

paritō nikhanadbhirupakalpitaṃ || 29 ||

489

tadyathā svarṇaprasthaścandraśukla āvartanō ramaṇakō

mandarahariṇaḥ pāñcajanyaḥ siṃhalō laṅkēti || 30 ||

490

ēvaṃ tava bhāratōttama jambūdvīpavarṣavibhāgō

yathōpadēśamupavarṇita iti || 31 ||

491

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ

pañcamaskandhē jambūdvīpavarṇanaṃ nāma ēkōnaviṃśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē viṃśō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

ataḥ paraṃ plakṣādīnāṃ pramāṇalakṣaṇasaṃsthānatō
varṣavibhāga upavarṇyatē ॥ 1 ॥

492

jambūdvīpō'yaṃ yāvatpramāṇavistārastāvātā
kṣārōdadhinā parivēṣṭitō yathā mēsurjambvākhyēna
lavaṇōdadhirapi tatō dviguṇaviśālēna plakṣākhyēna
parikṣiptō yathā parikhā bāhyōpavanēna |
plakṣō jambūpramāṇō dvīpākhyākarō hiraṇmaya
utthitō yatrāgnirupāstē saptajihvastasyādhipatiḥ
priyavratātmaja idhmajihvaḥ svaṃ dvīpaṃ saptavarṣāṇi
vibhajya saptavarṣanāmabhya ātmajēbhya ākalayya
svayamātmayōgēnōpararāma ॥ 2 ॥

493

śivaṃ yavaṣaṃ subhadraṃ śāntaṃ kṣēmamamṛtamabhayaṃ
varṣāṇi tēṣu girayō nadyaśca saptaivābhijñātāḥ ॥ 3 ॥

494

maṇikūṭō vajrakūṭa indrasēnō jyōtiṣmān
suparṇō hiraṇyaṣṭhīvō mēghamāla iti sētuśailāḥ |
aruṇā nṛmṇā"ṅgirasī sāvitṛī suprabhātā ṛtambharā
satyambharā iti mahānadyaḥ |

yāsāṃ jalōpasparśanavidhūtarajastamasō
 haṃsapataṅgōrdhvāyanasatyāṅgasamjñāścātvārō
 varṇāḥ sahasrāyuṣō vibudhōpamasandarśanaprajananāḥ
 svargadvāraṃ trayyā vidyayā bhagavantam trayīmayam
 sūryamātmānam yajantē || 4 || 495

pratnasya viṣṇō rūpaṃ yatsatyasyartasya brahmaṇaḥ |
 amṛtasya ca mṛtyōśca sūryamātmānamīmahīti || 5 || 496

plakṣādiṣu pañcasu puruṣāṇāmāyurindriyamōjah
 sahō balaṃ buddhirvikrama iti ca sarvēṣāmutpattikī
 siddhiraviśēṣēṇa vartatē || 6 || 497

plakṣaḥ svasamānēnēkṣurasōdēnāvṛtō yathā
 tathā dvīpō'pi śālmalō dviguṇaviśālaḥsamānēna
 surōdēnāvṛtaḥ parivṛṇktē || 7 || 498

yatra ha vai śālmalī plakṣāyāmā yasyāṃ vāva kila
 nilayamāhurbhagavataśchandaḥ stutaḥ patattrirājasya sā
 dvīpahūtayē upalakṣyatē || 8 || 499

taddvīpādhipatiḥ priyavratātmaḥ yajñabāhuḥ
 svasutēbhyaḥ saptabhyastannāmāni saptavarṣāṇi
 vyabhajatsurōcanaṃ saumanasyaṃ ramaṇakaṃ dēvavarṣaṃ
 pārībhadrāmāpyāyanamavijñātamiti || 9 || 500

tēṣu varṣādrayō nadyaśca saptaivābhijñātāḥ
 svarasaḥ śataśṛṅgō vāmadēvaḥ kundō mukundaḥ
 puṣpavarṣaḥ sahasraśrutiriti anumatiḥ sinīvālī sarasvatī
 kuhū rajanī nandā rākēti || 10 || 501

tadvarṣapurūṣāḥ śrutadharavīryadharavasundharēṣandhara -
 saṃjñā bhagavantam vēdamayaṃ sōmamātmānaṃ
 vēdēna yajantē || 11 ||

502

svagōbhiḥ pitṛdēvēbhyō vibhajan kṛṣṇasuklayōḥ |
 prajānām sarvāsām rājāndhaḥ sōmō na āstviti || 12 ||

503

ēvaṃ surōdādbahistaddviguṇaḥ samānēnāvṛtō
 ghṛtōdēna yathā pūrvāḥ kuśadvīpō yasmin kuśastambō
 dēvakṛtastadvīpākhyākārō jvalana ivāparaḥ
 svaśaṣparōciṣā diśō virājayati || 13 ||

504

tadvīpapatih praiyavratō rājan hiraṇyarētā nāma
 svaṃ dvīpaṃ saptabhyaḥ svaputrēbhyō yathābhāgaṃ
 vibhajya svayaṃ tapa ātiṣṭhata vasuvasudānadṛḍha -
 rucinābhiguptastutyavrataviviktavāmadēvanāmabhyaḥ || 14 ||

505

tēṣāṃ varṣēṣu sīmāgirayō nadyaścābhijñātāḥ
 sapta saptaiva cakraścātuḥśṛṅgaḥ kapilaścitrakūṭō
 dēvānīka ūrdhvarōmā draviṇa iti |
 rasakulyā madhukulyā mitravindā śrutavindā
 dēvagarbhā ghṛtacyutā mantramālēti || 15 ||

506

yāsāṃ payōbhiḥ kuśadvīpaukasāḥ kuśalakōvidābhiyukta -
 kulakasaṃjñā bhagavantam jātavēdasarūpiṇam
 karmakauśalēna yajantē || 16 ||

507

parasya brahmaṇaḥ sākṣājñātavēdō'si havyavāt |
 dēvānām puruṣāṅgānām yajñēna puruṣam yajēti || 17 ||

508

tathā ghṛtōdādbahiḥ krauñcadvīpō dviguṇaḥ
 svamānēna kṣīrōdēna parita upakṛptō vṛtō yathā
 kuśadvīpō ghṛtōdēna yasmin krauñcō nāma
 parvatarājō dvīpanāmanirvartaka āstē || 18 ||

509

yō'sau guhapraharaṇōnmathitanitambakuñjō'pi
 kṣīrōdēnāsicyamānō bhagavatā varuṇēnābhiguptō
 vibhayō babhūva || 19 ||

510

tasminnapī praiyavratō ghṛtapṛṣṭhō nāmādhīpatiḥ
 svē dvīpē varṣāṇi sapta vibhajya tēṣu putranāmasu
 sapta rikthādān varṣapān nivēśya svayaṃ bhagavān
 bhagavataḥ paramakalyāṇayaśasa ātmabhūtasya
 harēścaraṇāravindamupajagāma || 20 ||

511

āmō madhuruḥō mēghapṛṣṭhaḥ sudhāmā bhrājiṣṭhō
 lōhitārṇō vanaspatiriti ghṛtapṛṣṭha -
 sutāstēśaṃ varṣagirayaḥ sapta saptaiva
 nadyaścābhikhyātāḥ śuklō vardhamānō bhōjana
 upabarhiṇō nandō nandanaḥ sarvatōbhadra iti
 abhayā amṛtaughā āryakā tīrthavatī vṛttirūpavatī
 pavitravatī śuklēti || 21 ||

512

yāsāmambhaḥ pavitramamalamupayunñjānāḥ puruṣa ṛṣabha -
 draviṇadēvakasaṃjñā varṣapuruṣā āpōmayam
 dēvamapāṃ pūrṇēnāñjalīnā yajantē || 22 ||

513

āpaḥ puruṣavīryāḥ stha punantīrbhūrbhuvāḥ suvaḥ |
 tā naḥ punītāmīvaghnīḥ sprśatāmātmanā bhuva iti || 23 ||

514

ēvaṃ purastātkṣīrōdātparita upavēśitaḥ śākadvipō
 dvātriṃśallakṣayōjanāyāmaḥ samānēna ca
 dadhimaṇḍōdēna parītō yasmin śākō nāma mahīruhaḥ
 svakṣētravyapadēśakō yasya ha mahāsurabhi -
 gandhastam dvīpamanuvāsayati || 24 ||

515

tasyāpi praiyavrata ēvādhipatirnāmnā mēdhātithiḥ sō'pi
 vibhajya sapta varṣāṇi putranāmāni tēṣu svātmajān
 purōjavamanōjavapavamānadhūmrānīka -citrarēphabahurūpa -
 viśvadhārasaṃjñān nidhāpyādhipatīn svayaṃ
 bhagavatyananta āvēśitamatastapōvanam pravivēśa || 25 ||

516

ētēṣāṃ varṣamaryādāgirayō nadyaśca sapta
 saptaiva īśāna uruśṛṅgō balabhadraḥ śatakēsaraḥ
 sahasrasrōtō dēvapālō mahānasa iti anaghā'yurdā
 ubhayasprṣṭiraparājitā pañcapadī sahasra -
 srutirnijadhṛtiriti || 26 ||

517

tadvarṣapurūṣā ṛtavrataśatyavratadānavratānuvrata -
 nāmānō bhagavantam vāyvātmakam prāṇāyāmaavidhūta -
 rajastamasam paramasamādhinā yajantē || 27 ||

518

antaḥ praviśya bhūtāni yō bibhartyātmakētubhiḥ |
 antaryāmīśvaraḥ sākṣātpātu nō yadvaśē sphuṭam || 28 ||

519

ēvamēva dadhimaṇḍōdātparataḥ puṣkaradvīpastatō
 dviguṇāyāmaḥ samantata upakalpitaḥ samānēna
 svādūdakēna samudrēṇa bahirāvṛtō yasmin

*br̥hatpuṣkaraṃ jvalanaśikhāmalakanakapatrāyutāyutaṃ
bhagavataḥ kamalāsanasyādhyāsanam parikalpitam || 29 ||* 520

*taddvīpamadhyē mānasōttaranāmaika ēvārvācīnaparācīna -
varṣayōrmāyādācalō'yutayōjanōcchrāyāyāmō
yatra tu catasṛṣu dikṣu catvāri purāṇi
lōkapālānāmindrādīnāṃ yadupariṣṭātsūryarathasya
mēruṃ paribhramataḥ saṃvatsarātmakam cakram
dēvānāmahōrātrābhyām paribhramati || 30 ||* 521

*taddvīpasyāpyadhipatiḥ praiyavratō vītihōtrō
nāmaitasyātmajau ramaṇakadhātakīnāmānau varṣapatī
niyujya sa svayaṃ pūrvajavadbhagavatkarmaśīla ēvāstē || 31 ||* 522

*tadvarṣapurūṣā bhagavantam brahmarūpiṇam sakarmakēṇa
karmaṇā'rādhayantīdam cōdāharanti || 32 ||* 523

*yattatkarmamayam liṅgam brahmaliṅgam janō'rcayēt |
ēkāntamadvayaṃ śāntam tasmai bhagavatē nama iti || 33 ||* 524

*ṛṣiruvāca
tataḥ parastāllōkālōkanāmācalō lōkālōkayō -
rantarālē parita upakṣiptaḥ || 34 ||* 525

*yāvanmānasōttaramērvōrantaram tāvatī bhūmiḥ
kāñcanyanyā'darśatalōpamā yasyām prahitaḥ
padārthō na kathañcitpunaḥ pratyupalabhyatē
tasmātsarvasattvaparihṛtā'sīt || 35 ||* 526

lōkālōka iti samākhyā yadanēnācalēna
lōkālōkasyāntarvartināvasthāpyatē || 36 ||

527

sa lōkatrayāntē parita īśvarēṇa vihitō
yasmātsūryādīnāṃ dhruvāpavargāṇāṃ
jyōtirgaṇānāṃ gabhastayō'rvācīnāṃstrīn
lōkānāvitānvānā na kadācitparācīnā bhavitumutsahantē
tāvadunnahanāyāmaḥ || 37 ||

528

ētāvān lōkavinyāsō mānalakṣaṇasaṃsthābhirvicintitaḥ
kavibhiḥ sa tu pañcāśatkōṭigaṇitasya bhūgōlasya
turīyabhāgō'yaṃ lōkālōkācalaḥ || 38 ||

529

tadupariṣṭāccatasrṣvāsāsvātmayōninākhila -
jagadguruṇādhinivēśitā yē dviradapataya ṛṣabhaḥ
puṣkaracūdō vāmanō'parājita iti sakalalōka -
sthitihētavaḥ || 39 ||

530

tēṣāṃ svavibhūtīnāṃ lōkapālānāṃ ca vividhavīryō -
pabṛṃhaṇāya bhagavān paramamahāpuruṣō
mahāvibhūtipatirantaryāmyātmanō viśuddhasattvaṃ
dharmajñānavairāgyaiśvaryādyasṭamahāsiddhyupa -
lakṣaṇaṃ viśvaksēnādibhiḥ svapārṣadapravaraiḥ
parivāritō nijavarāyudhōpaśōbhitairnijabhujadaṇḍaiḥ
sandhārayamāṇastasmin girivarē samantātsakalalōka -
svastaya āstē || 40 ||

531

ākālpamēvaṃ vēṣaṃ gata ēṣa bhagavānātmayōgamāyayā
viracitavividhalōkayātrāgōpīyāyētyarthaḥ || 41 ||

532

yō'ntarvistāra ētēna hyalōkaparimāṇam ca vyākhyātaṃ
yadbahirlokālōkācalāt |

tataḥ parastādyōgēśvaragatiṃ viśuddhāmudā -
haranti || 42 ||

533

aṇḍamadhyagataḥ sūryō dyāvābhūmyōryadantaram |
sūryāṇḍagōlayōrmadhyē kōṭyaḥ syuḥ
pañcaviṃśatiḥ || 43 ||

534

mṛtē'ṇḍa ēṣa ētasmin yadabhūttatō mārtaṇḍa iti
vyapadēśaḥ |
hiraṇyagarbha iti yaddhiraṇyāṇḍasamudbhavaḥ || 44 ||

535

sūryēṇa hi vibhajyantē diśaḥ khaṃ dyaurmahī bhidā |
svargāpavargau narakā rasaukāṃsi ca sarvaśaḥ || 45 ||

536

dēvatiryaṇ manuṣyāṇāṃ sarīsrpasavīrudhām |
sarvajīvanikāyānāṃ sūrya ātmā dṛgīśvaraḥ || 46 ||

537

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē bhuvanakōśavarṇanē
samudravarṣasannivēśaparimāṇalakṣaṇō
viṃśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē ēkaviṃśō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

ētāvānēva bhūvalayasya sannivēśaḥ pramāṇalakṣatō
vyākhyātaḥ ॥ 1 ॥

538

ētēna hi divō maṇḍalamānaṃ tadvida upadiśanti
yathā dvidalayōrniṣpāvādīnāṃ tē antarēṇāntarikṣaṃ
tadubhayasandhitam ॥ 2 ॥

539

yanmadhyagatō bhagavāṃstapatāmpatistapana ātapēna
trilōkīṃ pratapatyavabhāsayatyātmabhāsā sa ēśa
udagayanadakṣiṇāyanavaiṣuvatasamjñābhirmandya -
śaighryamānābhīrgatibhirārōhaṇāvarōhaṇasamāna -
sthānēṣu yathāsavanamabhipadyamānō makarādiṣu
rāśiṣvahōrātrāṇi dīrghahrasvasamānāni
vidhattē ॥ 3 ॥

540

yadā mēṣatulayōrvartatē tadāhōrātrāṇi
samānāni bhavanti yadā vṛṣabhādiṣu pañcasu
ca rāśiṣu carati tadāhānyēva vardhantē hrasati
ca māsi māsyēkaikā ghaṭikā rātriṣu ॥ 4 ॥

541

yadā vṛścikādiṣu pañcasu vartatē tadāhōrātrāṇi
viparyayāṇi bhavanti || 5 ||

542

yāvaddakṣiṇāyanamahāni vardhantē yāvadudagayanam
rātrayaḥ || 6 ||

543

ēvaṃ nava kōṭaya ēkapañcāśallakṣāṇi yōjanānām
mānasōttaragiriparivartanasyōpadiśanti
tasminnaindrīṃ purīṃ pūrvasmānmērōrdēvadhānīṃ nāma
dakṣiṇatō yāmyām saṃyamanīṃ nāma paścādvāruṇīṃ
nimlōcanīṃ nāma uttarataḥ saumyām vibhāvarīṃ nāma
tāsūdayamadhyāhnāstamayaniśīthānīti bhūtānām
pravṛttinivṛttinimittāni samayaviśēṣēṇa
mērōścaturdiśam || 7 ||

544

tatratyānām divasamadhyāṅgata ēva sadā'dityastapati
savyēnācalaṃ dakṣiṇēna karōti || 8 ||

545

yatrōdēti tasya ha samānasūtranipātē nimlōcati
yatra kvacana syandēnābhitapati tasya haiṣa
samānasūtranipātē prasvāpayati tatra gataṃ
na paśyanti yē taṃ samanupaśyēran || 9 ||

546

yadā caindryāḥ puryāḥ pracalatē pañcadaś -
ghaṭikābhiryāmyām sapādakōṭidvayaṃ yōjanānām
sārdhadvādaśalakṣāṇi sādḥikāni cōpayāti || 10 ||

547

ēvaṃ tatō vāruṇīṃ saumyāmaindrīṃ ca
punastathānyē ca grahāḥ sōmādayō nakṣatraiḥ saha
jyōtiścakrē samabhyudyanti saha vā nimlōcanti || 11 ||

548

ēvaṃ muhūrtēna catustriṃśallakṣayōjanānyaṣṭa -
 śatādhikāni saurō rathastrayīmayō'saucatasṛṣu
 parivartatē purīṣu || 12 ||

549

yasyaikam cakram dvādaśāram ṣaṇṇēmi triṇābhi
 saṃvatsarātmakam samāmananti tasyākṣō mērōrmūrdhani
 kṛtō mānasōttarē kṛtētarabhāgō yatra prōtam
 ravirathacakram tailayantracakravadbhraman
 mānasōttaragirau paribhramati || 13 ||

550

tasminnakṣē kṛtamūlō dvitīyō'kṣasturyamānēna
 sammitastailayantrākṣavad dhruvē kṛtōparibhāgaḥ || 14 ||

551

rathanīdastu ṣaṭtriṃśallakṣayōjanāyatastatturīyabhāga -
 viśālastāvān ravirathayugō yatra hayāśchandō
 nāmānaḥ saptaṛuṇayōjitā vahanti dēvamādityam || 15 ||

552

purastātsaviturarunaḥ paścācca niyuktaḥ sautyē
 karmaṇi kilāstē || 16 ||

553

tathā bālakhilyā ṛṣayōṅguṣṭhaparvamātrāḥ
 ṣaṣṭisahasrāṇi purataḥ sūryam sūktavākāya
 niyuktāḥ saṃstuvanti || 17 ||

554

tathānyē ca ṛṣayō gandharvāpsarasō nāgā
 grāmaṇyō yātudhānā dēvā ityēkaikaśō gaṇāḥ
 sapta caturdaśa māsi māsi bhagavantam sūryamātmānam
 nānānāmānam pṛthannānānāmānaḥ pṛthakkarma -
 bhirdvandvaśa upāsatē || 18 ||

555

lakṣōttaram sārdhanavakōṭiyōjanaparimaṇḍalam
bhūvalayasya kṣaṇēna sagavyūtyuttaram
dvisahasrayōjanāni sa bhuṅktē || 19 ||

556

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē jyōtiścakrasūryarathamāṇḍalavarṇanam nāma
ēkaviṃśō'dhyāyah ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē dvāviṃśō'dhyāyaḥ ॥

rājōvāca

yadētabhagavata ādityasya mēruṃ dhruvaṃ ca
pradakṣiṇēna parikrāmatō rāśīnāmbhimukhaṃ pracalitaṃ
cāpradakṣiṇaṃ bhagavatōpavarṇitamamuṣya vayaṃ
katham anumimīmahīti ॥ 1 ॥

557

sa hōvāca

yathā kulālacakrēṇa bhramatā saha bhramatām
tadāśrayāṇāṃ pipīlikādīnāṃ gatiṛanyaiva
pradēśāntarēṣvapyupalabhyamānatvādēvaṃ
nakṣatrarāśībhirupalakṣitēna kālacakrēṇa dhruvaṃ
mēruṃ ca pradakṣiṇēna paridhāvatā saha
paridhāvamānānāṃ tadāśrayāṇāṃ sūryādīnāṃ
grahāṇāṃ gatiṛanyaiva nakṣatrāntarē
rāśyāntarē cōpalabhyamānatvāt ॥ 2 ॥

558

sa ēṣa bhagavānādipuruṣa ēva sāksānnārāyaṇō

lōkānāṃ svastaya ātmānaṃ trayīmayāṃ karmaviśuddhi -
nimittaṃ kavibhirapi ca vēdēna vijijñāsyamānō

dvādaśadhā vibhajya ṣaṭsu vasantādiṣvṛtuṣu
yathōpajōṣamṛtuguṇān vidadhāti || 3 ||

559

tamētamiha puruṣāstrayyā vidyayā varṇāśramā -
cārānupathā uccāvacaiḥ karmabhirāmnātairyōgavitānaiśca
śraddhayā yajantō'ñjasā śrēyaḥ samadhigacchanti || 4 ||

560

atha sa ēṣa ātmā lōkānām dyāvāpṛthivyōrantarēṇa
nabhōvalayasya kālacakragatō dvādaśa māsān bhuñktē
rāśisaṃjñān saṃvatsarāvayavān māsah pakṣadvayaṃ divā
naktam cēti sapādarkṣadvayamupadiśanti yāvatā
ṣaṣṭhamamśam bhuñjīta sa vai ṛturityupadiśyatē
saṃvatsarāvayavaḥ || 5 ||

561

atha ca yāvatārdhēna nabhōvīthyām pracarati taṃ
kālamayanamācakṣatē || 6 ||

562

atha ca yāvannabhōmaṇḍalam saha dyāvāpṛthivyō -
rmaṇḍalābhyām kārtsnyēna sa ha bhuñjīta taṃ kālam
saṃvatsaram parivatsaramiḍāvatsaramanuvatsaram
vatsaramiti bhānōrmāndyaśaighryasamagatibhiḥ
samāmananti || 7 ||

563

ēvaṃ candramā arkagabhastibhya upariṣṭāllakṣayōjanata
upalabhyamānō'rkasya saṃvatsarabhuktiṃ pakṣābhyām
māsabhuktiṃ sapādarkṣābhyām dinēnaiva
pakṣabhuktimagracārī drutataragamanō bhuñktē || 8 ||

564

atha cāpūryamāṇābhiśca kalābhīramarāṇām
kṣīyamāṇābhiśca kalābhiḥ pitṛṇāmahōrātrāṇi

pūrvapakṣāparapakṣābhyāṃ vitanvānaḥ sarvajīva -
nivahaprāṇō jīvaścaikamēkaṃ nakṣatram trimśatā
muhūrtairbhuñktē || 9 ||

565

ya ēṣa ṣōḍaśakalaḥ puruṣō bhagavān manōmayō -
'nnamayō'mṛtamayō dēvapitrmanuṣyabhūtapasūpakṣi -
sarīsrpavīrudhāṃ prāṇāpyāyanaśīlatvātsarvamaya
iti varṇayanti || 10 ||

566

tata upariṣṭāṭtrilakṣayōjanatō nakṣatrāṇi mēruṃ
dakṣiṇēnaiva kālāyana īśvarayōjitāni
sahābhijitāṣṭāviṃśatiḥ || 11 ||

567

tata upariṣṭāduśanā dvilakṣayōjanata upalabhyatē
purataḥ paścātsahaiva vārkasya śaighryamāndya -
sāmyābhirgatibhirarkavaccarati lōkānāṃ
nityadānukūla ēva prāyēṇa varṣayaṃścārēṇānu -
mīyatē sa vṛṣṭiviṣṭambhagrahōpaśamanaḥ || 12 ||

568

uśanasā budhō vyākhyātastata upariṣṭād dvilakṣa -
yōjanatō budhaḥ sōmasuta upalabhyamānaḥprāyēṇa
śubhakṛdyadārkād vyatiricyēta tadātivātābhraprāyā -
nāvṛṣṭyādi bhayamāśaṃsatē || 13 ||

569

ata ūrdhvamaṅgārakō'pi yōjanalakṣadvitaya
upalabhyamānastribhistribhiḥ pakṣairēkaikaśō
rāśīn dvādaśānubhuñktē yadi na vakrēṇābhivartatē
prāyēṇāśubhagrahō'ghaśaṃsaḥ || 14 ||

570

tata upariṣṭād dvilakṣayōjanāntaragatō
 bhagavān bṛhaspatirēkaikasmin rāsau
 parivatsaram parivatsaram carati yadi na vakraḥ
 syātprāyēṇānukūlō brāhmaṇakulasya || 15 ||

571

tata upariṣṭādyōjanalakṣadvayātpratīyamānaḥ
 śanaiścara ēkaikasmin rāsau triṃśanmāsān
 vilambamānaḥ sarvānēvānuparyēti tāvadbhi -
 ranuvatsaraiḥ prāyēṇa hi sarvēśāmaśāntikaraḥ || 16 ||

572

tata uttarasmādr̥ṣaya ēkādaśalakṣayōjanāntara
 upalabhyantē ya ēva lōkānāṃ samanubhāvayantō
 bhagavatō viṣṇōryatparamaṃ padaṃ pradakṣiṇaṃ
 prakramanti || 17 ||

573

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
 pañcamaskandhē jyōtiścakravarṇanē dvāviṃśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē trayōviṃśō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

atha tasmātparatastrayōdaśalakṣayōjanāntaratō
yattadviṣṇōḥ paramaṃ padamabhivadanti yatra ha mahā -
bhāgavatō dhruva auttānapādiragninēndrēṇa
prajāpatinā kaśyapēna dharmēṇa ca samakālayugbhiḥ
sabahumānaṃ dakṣiṇataḥ kriyamāṇa idānīmapi
kalpajīvināmājīvyā upāstē tasyēhānubhāva
upavarṇitaḥ ॥ 1 ॥

574

sa hi sarvēśāṃ jyōtirgaṇānāṃ grahanakṣatrā -
dīnāmanimiṣēṇāvyaktaramhasā bhagavatā kālēna
bhrāmyamāṇānāṃ sthāṇurivāvaṣṭambha īśvarēṇa
vihitaḥ śaśvadavabhāsatē ॥ 2 ॥

575

yathā mēdhīstambha ākramaṇapaśavaḥ saṃyōjitā -
stribhistribhiḥ savanairyathāsthānaṃ maṇḍalāni
carantyevaṃ bhagaṇā grahādaya ētasmin -
nantarbahiryōgēna kālacakra āyōjitā dhruvamēvāva -
lambya vāyunōdīryamāṇā ākalpāntaṃ
paricaṅkramanti nabhasi yathā mēghāḥ śyēnādayō

vāyuvaśāḥ karmasārathayaḥ parivartantē ēvaṃ
 jyōtirgaṇāḥ prakṛtipuruṣasaṃyōgānugṛhītāḥ
 karmanirmitagatatayō bhuvi na patanti || 3 ||

576

kēcanaitajjyōtiranīkaṃ śīsumārasaṃsthānēna bhagavatō
 vāsudēvasya yōgadhāraṇāyāmanuvarṇayanti || 4 ||

577

yasya pucchāgrē'vāksīrasaḥ kuṇḍalībhūtadēhasya
 dhruva upakalpitastasya lāṅgūlē prajāpatiragnirindrō
 dharma iti pucchamūlē dhātā vidhātā ca kaṭyāṃ
 saptarṣayaḥ |
 tasya dakṣiṇāvartakuṇḍalībhūtaśarīrasya
 yānyudagayanāni dakṣiṇapārśvē tu nakṣatrāṇyupa -
 kalpayanti dakṣiṇāyanāni tu savyē |
 yathā śīsumārasya kuṇḍalābhōgasannivēśasya
 pārśvayōrubhayōrapyavayavāḥ samasaṅkhyā bhavanti |
 prṣṭhē tvajavīthī ākāśagaṅgā cōdarataḥ || 5 ||

578

0.0in punarvasupuṣyau dakṣiṇavāmayōḥ śrōṇyō -
 rārdrāślēṣē ca dakṣiṇavāmayōḥ paścimayōḥ
 pādayōrabhijiduttarāśādhē dakṣiṇavāmayōrnāsi -
 kayōryathāsaṅkhyāṃ śravaṇapūrvāśādhē
 dakṣiṇavāmayōrlōcanayōrdhaniṣṭhā
 mūlaṃ ca dakṣiṇavāmayōḥ karṇayōrmaghādīnyaṣṭa
 nakṣatrāṇi dakṣiṇāyanāni vāmapārśvavaṅkriṣu
 yuñjīta tathaiva mṛgaśīrṣādīnyudagayanāni
 dakṣiṇapārśvavaṅkriṣu prātilōmyēna prayuñjīta

śatabhiṣā jyēṣṭhē skandhayōrdakṣiṇa -
vāmayōrnyasēt || 6 ||

579

uttarāhanāvagastiradharāhanau yamō mukhēṣu cāṅgārakaḥ
śanaiścara upasthē bṛhaspatiḥ kakudi vakṣasyādityō
hrdayē nārāyaṇō manasi candrō nābhyāmuśanā
stanayōraśvinau budhaḥ prāṇāpānayo rāhurgalē
kētavaḥ sarvāṅgēṣu rōmasu sarvē tārāgaṇāḥ || 7 ||

580

ētadu haiva bhagavatō viṣṇōḥ sarvadēvatāmayaṁ
rūpamaharahaḥ sandhyāyāṁ prayatō vāgyatō
nirīkṣamāṇa upatiṣṭhēta namō jyōtirlōkāya
kālāyanāyānimiṣāṁ patayē mahāpuruṣāyā -
bhidhīmahīti || 8 ||

581

graharkṣatārāmayamādhidaivikaṁ
pāpāpahaṁ mantrakṛtāṁ trikālam |
namasyataḥ smaratō vā trikālam
naśyēta tatkālamāśu pāpam || 9 ||

582

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṁsyāṁ saṁhitāyāṁ
pañcamaskandhē śiśumārasaṁsthāvarṇanaṁ nāma
trayōviṃśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē
caturviṃśō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

adhastātsavituryōjanāyutē svarbhānurnakṣatrava -
ccaratītyēkē yō'sāvamaratvaṃ grahatvaṃ cālabhata |
bhagavadanukampayā svayamasurāpasadaḥ saiṃhikēyō
hyatadarhastasya tāta janma karmāṇi cōpariṣṭā -
dvakṣyāmaḥ ॥ 1 ॥

583

yadadastaraṇērmaṇḍalaṃ pratapatastadvistaratō
yōjanāyutamācakṣatē dvādaśasahasraṃ sōmasya
trayōdaśasahasraṃ rāhōryaḥ parvaṇi
tadvyavadhānakṛdvairānubandhaḥ
sūryācandramasāvabhīdhāvati ॥ 2 ॥

584

tanniśamyōbhayatrāpi bhagavatā rakṣaṇāya prayuktaṃ
sudarśanaṃ nāma bhāgavataṃ dayitamastraṃ tattējasā
durviṣahaṃ muhuḥ parivartamānamabhyavasthitō
muhūrtamudvijamānaścakitahṛdaya ārādēva nivartatē
taduparāgamiti vadanti lōkāḥ ॥ 3 ॥

585

tatō'dhastātsiddhacāraṇavidyādharaṇām

sadanāni tāvanmātra ēva || 4 ||

586

tatō'dhastādyakṣarakṣaḥpiśācaprētabhūtagaṇānām

vihārājiramantarikṣaṃ yāvadvāyuh pravāti yāvanmēghā

upalabhyantē || 5 ||

587

tatō'dhastācchatayōjanāntara iyaṃ pṛthivī yāva -

ddhaṃsabhāsaśyēnasuparṇādayaḥ patattripravarā

utpatantīti || 6 ||

588

upavarṇitaṃ bhūmēryathā sannivēśāvasthānamavanēra -

pyadhastāt saptabhūvivarā ēkaikaśō yōjanāyu -

tāntarēṇāyānavistārēṇōpakṣptā atalaṃ vitalaṃ

sutalaṃ talātalaṃ mahātalaṃ rasātalaṃ

pātālamiti || 7 ||

589

ētēṣu hi bilasvargēṣu svargādapyadhikakāma -

bhōgaiśvaryānandabhūtivibhūtibhiḥ

susamṛddhabhavanōdyānākrīḍāvihārēṣu

daityadānavakādravēyā nityapramuditā -

nuraktakalatrāpatyabandhusuhṛdanucarā gr̥hapataya

īśvarādapyapratihatakāmā māyāvinōdā nivasanti || 8 ||

590

yēṣu mahārāja mayēna māyāvinā vinīrmitāḥ

purō nānāmaṇipravarapravēkaviracitavicitrabhavana -

prākāragōpurasabhācaityacatvarāyatanādibhi -

rnāgāsurasamithunapārāvataśukasārikākīrṇakṛtrima -

*bhūmibhirvivarēśvaragr̥hōttamaiḥ samalaṅkṛtāśca -
kāṣati || 9 ||*

591

*udyanāni cātitarāṃ mana indriyānandibhiḥ
kusumaphalastabakasubhagakisalayaṇanatarucira -
viṭapaviṭapināṃ latāṅgāliṅgitānāṃ śrībhiḥ
samithunavividhavihaṅgamajalāśayānāmamala -
jalapūrṇānāṃ jhaṣakulōllaṅghanakṣubhitanīranīraja -
kumudakuvalayakahlāranīlōtpalalōhitaśatapatrādi
vanēṣu kṛtanikētanānāmēkavihārākulamadhura -
vividhasvanādibhirindriyōtsavairamaralōkaśriya -
matiśayitāni || 10 ||*

592

*yatra ha vāva na bhayamahōrātrādibhiḥ
kālavibhāgairupalakṣyatē || 11 ||*

593

*yatra hi mahāhipravarasīrōmaṇayaḥ sarvaṃ
tamaḥ prabādhantē || 12 ||*

594

*na vā ētēṣu vasatāṃ divyaauśadhirasarasāyanānnapāna -
snānādibhirādhayō vyādhayō valīpalitajarādayaśca
dēhavaivarṇyadaurgandhyasvēdaklamaglāniriti
vayō'vasthāśca bhavanti || 13 ||*

595

*na hi tēṣāṃ kalyāṇānāṃ prabhavati kutaścana mṛtyurvinā
bhagavattējasaścakrāpadēśāt || 14 ||*

596

*yasmin praviṣṭē'suravadhūnāṃ prāyaḥ puṃsavanāni
bhayādēva sravanti patanti ca || 15 ||*

597

athātalē mayaputrō'surō balō nivasati yēna ha vā
 iha sṛṣṭāḥ ṣaṇṇavatirmāyāḥ kāścanādyāpi
 māyāvinō dhārayanti yasya ca jṛmbhamāṇasya mukhatastrayaḥ
 strīgaṇā udapadyanta svairiṇyaḥ kāmīnyaḥ puṃścalya
 iti yā vai bilāyanam praviṣṭam puruṣam rasēna
 hāṭakākhyēna sādhayitvā
 svavilāsāvalōkanānurāgasmitasamlāpōpagūhanādibhiḥ
 svairam kila ramayanti yasminnupayuktē puruṣa īśvarō'ham
 siddhō'hamityayutamahāgajabalamātmānamabhimanyamānaḥ
 katthatē madāndha iva || 16 ||

598

tatō'dhastādvitalē harō bhagavān hāṭakēśvaraḥ
 svapārṣadabhūtagaṇāvṛtaḥ prajāpatisargōpa -
 brṃhaṇāya bhavō bhavānyā saha mithunībhūta
 āstē yataḥ pravṛttā saritpravarā hāṭakī nāma
 bhavayōrvīryēṇa yatra citrabhānurmātariśvanā
 samidhyamāna ojasā pibati tanniṣṭhyūtam hāṭakākhyam
 suvarṇam bhūṣaṇēnāsurēndrāvarōdhēṣu puruṣāḥ
 saha puruṣībhirdhārayanti || 17 ||

599

tatō'dhastātsutalē udāraśravāḥ puṇyaślōkō
 virōcanātmajō balirbhagavatā mahēndrasya priyam
 cikīrṣamāṇēnādītērlabdhakāyō bhūtvā
 vaṭuvāmanarūpēṇa parākṣiptalōkatrayō bhagavadanu -
 kampayaiva punaḥ pravēṣita indrādiṣvavidyamānayā
 susamṛddhayā śriyābhijūṣṭaḥ
 svadharmēṇārādhayaṃstamēva

*bhagavantamārādhanīyamapagata -
sādhvasa āstē'dhunāpi || 18 ||*

600

*nō ēvaitatsākṣātkārō bhūmidānasya
yattadbhagavatyaśēṣajīvanikāyānām jīvabhūtātmabhūtē
paramātmāni vāsudēvē tīrthatamē pātra upapannē parayā
śraddhayā paramādarasamāhitamanasā sampratipāditasya
sākṣādapavargadvārasya yadbilanilayaiśvaryam || 19 ||*

601

*yasya ha vāva kṣutapatanapraskhalanādiṣu vivaśaḥ
sakṛnnāmābhigrṇan puruṣaḥ karmabandhanamañjasā
vidhunōti yasya haiva pratibāadhanam mumukṣavō -
'nyathaivōpalabhantē || 20 ||*

602

*tadbhaktānāmātmavatām sarvēṣāmātmānyātmada
ātmatayaiva || 21 ||*

603

*na vai bhagavān nūnamamuṣyānujagrāha yaduta
punarātmānusmṛtimōṣaṇam māyāmayabhōgai -
śvaryamēvātanutēti || 22 ||*

604

*yattadbhagavatānadhigatānyōpāyēna
yācñācchalēnāpahṛta svaśarīrāvaśēṣitalōkatrayō
varuṇapāśaiśca sampratimuktō
giridaryām cāpaviddha iti hōvāca || 23 ||*

605

*nūnam batāyam bhagavānarthēṣu na niṣṇātō
yō'sāvindrō yasya sacivō mantrāya vṛta
ēkāntatō brhaspatistamatihāya svayamu -
pēndrēṇātmānamayācatātmanaścāśiṣō nō ēva*

taddāsyamatigambhīravayasaḥ kālasya

manvantaraparivṛttaṃ kiyaḥ lōkatrayamidam || 24 ||

606

yasyānudāsyamēvāsmatpitāmahaḥ kila vavrē na tu

svapitryaṃ yadutākutōbhayaṃ padaṃ dīyamānaṃ

bhagavataḥ paramiti bhagavatōparatē khalu svapitari || 25 ||

607

tasya mahānubhāvasyānupathamamṛjitakaṣāyaḥ kō

vāsmadvidhaḥ parihīṇabhagavadanugraha

upajigamiṣatīti || 26 ||

608

tasyānucaritamupariṣṭādvistarīṣyatē yasya

bhagavān svayamakhilajagadgururnārāyaṇō dvāri

gadāpāṇiravatiṣṭhatē nijajanānukampitahrdayō

yēnāṅguṣṭhēna padā daśakandharō yōjanā -

yutāyutaṃ digvijaya uccāṭitaḥ || 27 ||

609

tatō'dhastāttalātalē mayō nāma dānavēndrastri -

purādhipatirbhagavatā purārīṇā trilōkīśaṃ

cikīrṣuṇā nirdagdhasvapuratrayaḥ tatprasādāllabdha -

padō māyāvināmācāryō mahādēvēna parirakṣitō

vigatasudarśanabhayō mahīyatē || 28 ||

610

tatō'dhastānmahātalē kādravēyāṇāṃ sarpāṇāṃ

naikaśīrasāṃ krōdhavaśō nāma gaṇaḥ kuhakatakṣaka -

kāliyasuṣēṇādipradhānā mahābhōgavantaḥ

patattrirājādhipatēḥ puruṣavāhādanavaratamudvijamānāḥ

svakalatṛāpatyasuhrṭkuṭumbasaṅgēna kvacitpramattā

viharanti || 29 ||

611

tatō'dhastādrasātalē daitēyā dānavāḥ paṇayō nāma
 nivātakavacāḥ kālēyā hiraṇyapuravāsina iti
 vibudhapratyanīkā utpattyā mahaujasō mahāsāha -
 sinō bhagavataḥ sakalalōkānubhāvasya harērēva tējasā
 pratihatabalāvalēpā bilēśayā iva vasanti yē vai
 saramayēndradūtyā vāgbhīrmantravarṇābhi -
 rindrādbibhyati || 30 ||

612

tatō'dhastātpātālē nāgalōkapatayō vāsukipramukhāḥ
 śaṅkhakulikamahāśaṅkhaśvētadhanañjayadhṛtarāṣṭraśaṅkha -
 cūḍakambalāśvataradēvadattādayō mahābhōginō
 mahāmarṣā nivasanti yēśāmu ha vai
 pañcasaptadaśaśatasahasraśīrṣāṇām
 phaṇāsu viracitā mahāmaṇayō rōciṣṇavaḥ
 pātālavivaratimiranikaramḥ svarōciṣā vidhamanti || 31 ||

613

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
 pañcamaskandhē rāhvādisthitibilasvargamaryādānirūpaṇam
 nāma caturviṃśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē
pañcaviṃśō'dhyāyaḥ ॥

śrīśuka uvāca

tasya mūladēśē triṃśadyōjanasahasrāntara āstē
yā vai kalā bhagavatastāmasī samākhyātānanta
iti sātvatīyā draṣṭṛdrśyayōḥ saṅkarṣaṇa -
mahamityabhimānalakṣaṇaṃ yaṃ saṅkarṣaṇa -
mityācakṣatē ॥ 1 ॥

614

yasyēdaṃ kṣitimāṇḍalaṃ bhagavatō'nantamūrtēḥ
sahasraśīrasa ēkasminnēva śīrṣaṇi dhriyamāṇaṃ
siddhārtha iva lakṣyatē ॥ 2 ॥

615

yasya ha vā idaṃ kālēnōpasañjihīrṣatō'marṣa -
viracitarucirabhramadbhruvōrantarēṇa sāṅkarṣaṇō
nāma rudra ēkādaśavyūhastryakṣastriśikhaṃ
śūlamuttambhayannudatiṣṭhat ॥ 3 ॥

616

yasyāṅghrikamayugalāruṇaviśadanakha -
mañiṣaṇḍamaṇḍalēṣvahiṇatayaḥ saha
sātvatarṣabhairēkāntabhaktiyōgēnāvanamantaḥ
svavadanāni parisphuratkuṇḍalaprabhā -

maṇḍitagaṇḍasthalānyatimanōharāṇi

pramuditamanasaḥ khalu vilōkayanti || 4 ||

617

yasyaiva hi nāgarājakumārya āśīṣa āśāsānā -

ścārvaṅgavalayavilasitaviśadavipuladhavalasubhaga -

rucirabhujarajatastambhēṣvagurucandanakuṅkumapaṅkānu -

lēpēnāvalimpamānāstadabhimarśanōnmathitahṛdaya -

makaradhvajāvēśaruciralalitasmitāstadanurāga -

madamuditamadavighūrṇitāruṇakarūṇāvalōkanayana -

vadanāravindaṃ savrīḍaṃ kila vilōkayanti || 5 ||

618

sa ēva bhagavānanantō'nantaguṇārṇava ādidēva

upasaṃhṛtāmarṣarōṣavēgō lōkānāṃ svastaya

āstē || 6 ||

619

dhyāyamānaḥ surāsurōragasiddhagandharvavidyādhara -

munigaṇairanavaratamadamuditavikṛtavihvalalōcanaḥ

sulalitamukharikāmṛtēnāpyāyamānaḥ svapārṣada -

vibudhayūthapatīnaparimlānarāganavatulasikāmōda -

madhvāsavēna mādyan madhukaravrātamadhuragītaśriyaṃ

vaijayantīṃ svāṃ vanamālāṃ nīlavāsā ēkakuṇḍalō

halakakudi kṛtasubhagasundarabhujō bhagavān

māhēndrō vāraṇēndra iva kāñcanīṃ kakṣāmudāralīlō

bibharti || 7 ||

620

ya ēṣa ēvamanuśrutō dhyāyamānō mumukṣuṇāmanādi -

kālakarmavāsanāgrathitamavidyāmayam hṛdayagranthiṃ

sattvarajastamōmayamantarhṛdayam gata āśu nirbhinatti

tasyānubhāvān bhagavān svāyambhuvō nāradaḥ saha
tumburuṇā sabhāyāṃ brahmaṇaḥ saṃślōkayāmāsa || 8 ||

621

utpattisthitilayahētavō'sya kalpāḥ

sattvādyāḥ prakṛtiguṇā yadīkṣayā'san |
yadrūpaṃ dhruvamakṛtaṃ yadēkamātman
nānādhātkathamū ha vēda tasya vartma || 9 ||

622

mūrtiṃ naḥ purukṛpayā babhāra sattvaṃ
saṃśuddhaṃ sadasadidaṃ vibhāti yatra |
yallilāṃ mṛgapatirādadē'navadyā -

mādātum svajanamanāṃsyudāravīryaḥ || 10 ||

623

yannāma śrutamanukīrtayēdakasmā -

dārtō vā yadi patitaḥ pralambhanādvā |
hantyaṃhaḥ sapadi nṛṇāmaśēṣamanyam
kaṃ śēṣādbhagavata āśrayēnmumukṣuḥ || 11 ||

624

mūrdhanyarpitamaṇuvatsahasramūrdhnō

bhūgōlaṃ sagirisaritsamudrasattvam |
ānantyādanimitavikramasya bhūmnaḥ
kō vīryāṇyadhigaṇayētsahasrajiḥvaḥ || 12 ||

625

ēvamprabhāvō bhagavānanantō

durantavīryōruḡaṇānubhāvaḥ |
mūlē rasāyāḥ sthita ātmatantrō
yō līlayā kṣmāṃ sthitayē bibharti || 13 ||

626

ētā hyēvēha nṛbhirupagantavyā gatayō yathā
karmavinirmitā yathōpadēśamanuvarṇitāḥ kāmān
kāmayamānaiḥ || 14 ||

627

ētāvatīrhi rājan puṃsaḥ pravṛttilakṣaṇasya dharmasya
vipākagataya uccāvacā visadṛśā yathāpraśnaṃ
vyācakhyē kimanyatkathayāma iti || 15 ||

628

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ
pañcamaskandhē bhūvivaravidhyupavarṇanaṃ nāma
pañcaviṃśō'dhyāyaḥ ||

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
ōṃ namō bhagavatē vāsudēvāya
śrīmadbhāgavatamahāpurāṇam
॥ pañcamaskandhē ṣaḍviṃśō'dhyāyaḥ ॥

rājōvāca

maharṣa ētadvaicitryaṃ lōkasya kathamiti ॥ 1 ॥

629

ṛṣiruvāca

*triguṇatvātkartuḥ śraddhayā karmagatayaḥ prthagvidhāḥ
sarvā ēva sarvasya tāratamyēna bhavanti ॥ 2 ॥*

630

*athēdānīm pratiṣiddhalakṣaṇasyādharmasya tathaiva
kartuḥ śraddhāyā vaisādrśyātkarmaphalaṃ
visadrśaṃ bhavati yā hyanādyavidyayā kṛtakāmānām
tatpariṇāmalakṣaṇāḥ sṛtayaḥ sahasraśaḥ
pravṛttāstāsāṃ prācuryēṇānuvarṇayiṣyāmaḥ ॥ 3 ॥*

631

rājōvāca

*narakā nāma bhagavan kiṃ dēśaviśēṣā athavā
bahistrilōkyā āhōsvidantarāla iti ॥ 4 ॥*

632

ṛṣiruvāca

*antarāla ēva trijagatyāstu diśi dakṣiṇasyā -
madhastādbhūmērupariṣṭācca jalādyasyā -
agniṣvāttādayaḥ pitṛgaṇā diśi svānām*

gōtrāṇaṃ paramēṇa samādhinā satyā ēvāśīṣa
āśāsānā nivasanti || 5 ||

633

yatra ha vāva bhagavān pitṛrājō vaivasvataḥ
svaviṣayaṃ prāpitēṣu svapuruṣairjantuṣu samparētēṣu
yathā karmāvadyaṃ dōṣamēvānullaṅghitabhagavacchāsanāḥ
sagaṇō damaṃ dhārayati || 6 ||

634

tatra haikē narakānēkaviṃśatiṃ gaṇayanti atha tāṃstē
rājan nāmarūpalakṣaṇatō'nukramiṣyāmastāmisrō -
'ndhatāmisrō rauravō mahārauravaḥ kumbhīpākāḥ
kālasūtramasipatravanāṃ sūkaramukhamandhakūpaḥ
kṛmibhōjanaḥ sandaṃśastaptasūrmirvajrakaṇṭaka -
śālmalī vaitaraṇī pūyōdaḥ prāṇarōdhō viśasanāṃ
lālābhakṣaḥ sāramēyādanamavīcirayaḥpānamiti kiñca |
kṣārakardamō rakṣōgaṇabhōjanaḥ śūlaprōtō
dandaśūkō'vaṭanirōdhanāḥ paryāvartanaḥ sūcīmukhami -
tyaṣṭāviṃśatirnakā vividhayātanābhūmayāḥ || 7 ||

635

tatra yastu paravittāpatyakalatrāṇyapaharati sa hi
kālapāśabaddhō yamapuruṣairatibhayānakaistāmisrē
narakē balānnipātyatē anaśanānudapānadaṇḍa -
tāḍanasantarjanādibhīryātanābhīryātyamānō
janturyatra kāśmalamāsādita ēkadaiva mūrcchāmupayāti
tāmisraprāyē || 8 ||

636

ēvamēvāndhatāmisrē yastu vañcayitvā puruṣaṃ dārādī -
nupayunṅktē yatra śarīrī nipātyamānō yātanāsthō

vēdanayā naṣṭamatirnaṣṭadr̥ṣṭiśca bhavati yathā vanaspati -
rvr̥ścyamānamūlastasmādandhatāmīram tamupadiśanti || 9 ||

637

yastviha vā ētadahamiti mamēdamiti bhūtadrōhēṇa
kēvalam svakuṭumbamēvānudinam prapuṣṇāti sa tadiha
vihāya svayamēva tadaśubhēna rauravē nipatati || 10 ||

638

yē tviha yathaivāmunā vihiṃsitā jantavaḥ paratra
yamayātanāmupagataṃ ta ēva ruravō bhūtvā tathā
tamēva vihiṃsanti tasmādrauravamityāhū rururiti
sarpādatikrūrasattvasyāpadēśaḥ || 11 ||

639

ēvamēva mahārauravō yatra nipatitaṃ puruṣam kravyādā
nāma ruravastaṃ kravyēṇa ghātayanti yaḥ kēvalam
dēhambharaḥ || 12 ||

640

yastviha vā ugraḥ paśūn pakṣiṇō vā prāṇata
uparandhayati tamapakaruṇam puruṣādairapi vigarhitamamutra
yamānucarāḥ kumbhīpākē taptatailē uparandhayanti || 13 ||

641

yastviha pitṛviprabrahmadhruk sa kālasūtrasaṃjñakē
narakē ayutayōjanaparimaṇḍalē tāmramayē taptakhalē
uparyadhastādagnyarkābhyāmatitapyamānē'bhinivēśitaḥ
kṣutpipāsābhyām ca dahyamānāntarbahīṣarīra āstē
śētē cēṣṭatē'vatiṣṭhati paridhāvati ca
yāvanti paśurōmāṇi tāvadvarṣasahasrāṇi || 14 ||

642

yastviha vai nijavēdapathādanāpadyapagataḥ pākhaṇḍam
cōpagatastamasipatravanam pravēśya kaśayā praharanti
tatra hāsāvitastatō dhāvamāna ubhayatō dhārai -

stālavanāsipatrais̥chidyamānasarvāṅgō hā hatō -
 'smīti paramayā vēdanayā mūrcchitaḥ padē padē
 nipatati svadharmahā pākhaṇḍānugataṃ phalaṃ bhuṅktē || 15 || 643

yastviha vai rājā rājapuruṣō vā adaṇḍyē daṇḍaṃ
 praṇayati brāhmaṇē vā śārīradaṇḍaṃ sa pāpīyān
 narakē'mutra sūkaramukhē nipatati tatrātibalai -
 rviniṣpiṣyamāṇāvayavō yathaivēhēkṣukhaṇḍa
 ārtasvarēṇa svanayan kvacinmūrcchitaḥ
 kaśmalamupagatō yathaivēhādr̥ṣṭadōṣā
 uparuddhāḥ || 16 || 644

yastviha vai bhūtānāmīśvarōpakalpitavṛttīnā -
 maviviktaparavyathānāṃ svayaṃ puruṣōpakalpita -
 vṛttirviviktaparavyathō vyathāmācarati sa
 paratrāndhakūpē tadabhidrōhēṇa nipatati tatra hāsau
 tairjantubhiḥ paśumṛgapakṣisarīsr̥pairmaśakayūkā -
 matkuṇamakṣikādibhīryē kē cābhidrugdhāstaiḥ
 sarvatō'bhidruhyamāṇastamasi vihatanidrānirvṛti -
 ralabdhāvasthānaḥ parikrāmati yathā kuśarīrē jīvaḥ || 17 || 645

yastviha vā asaṃvibhajyāśnāti yatkiñcanō -
 panatamanirmitapañcayajñō vāyasasaṃstutaḥ sa
 paratra kṛmibhōjanē narakādhamē nipatati tatra
 śatasahasrayōjanē kṛmikuṇḍē kṛmibhūtaḥ svayaṃ
 kṛmibhirēva bhakṣyamāṇaḥ kṛmibhōjanō yāvatta -
 dapratāprahutādō'nirvēśamātmānaṃ yātayatē || 18 || 646

yastviha vai stēyēna balādvā hiraṇyaratnādīni
brāhmaṇasya vāpaharatyanyasya vānāpadi puruṣa -
stamamutra rājan yamapuruṣā ayasmayairagnipiṇḍaiḥ
sandamśaistvacī niṣkuṣanti || 19 ||

647

yastviha vā agamyāṃ striyamagamyāṃ vā puruṣaṃ
yōṣidabhigacchati tāvamutra kaśayā tāḍayanta -
stigmayā sūrmyā lōhamayyā puruṣamāliṅgayanti
striyaṃ ca puruṣarūpayā sūrmyā || 20 ||

648

yastviha vai sarvābhigamastamamutra nirayē vartamānaṃ
vajraṇṭakaśālmalīmārōpya niṣkarṣanti || 21 ||

649

yē tviha vai rājanyā rājapuruṣā vā apākhaṇḍā
dharmasētūn bhindanti tē samparētya vaitaraṇyāṃ
nipatanti bhinnamaryādāstasyāṃ nirayaparikhā -
bhūtāyāṃ nadyāṃ yādōgaṇairitastatō bhakṣyamāṇā
ātmanā na viyujiyamānāścāsubhiruhyamānāḥ
svāghēna karmapākamanusmarantō viṇmūtrapūyaśōṇita -
kēśanakhāsthimēdōmāṃsavasāvāhinyāmupatapyantē || 22 ||

650

yē tviha vai vṛṣalīpatayō naṣṭaśaucācāranīyamā -
styaktalajjāḥ paśucaryāṃ caranti tē cāpi prētya
pūyaviṇmūtraślēṣmamalāpūrṇārṇavē nipatanti
tadēvātibībhatsitamāśnanti || 23 ||

651

yē tviha vai śvagardabhapatayō brāhmaṇādayō
mṛgayāvihārā atīrthē ca mṛgān nighnanti

tānapi samparētān lakṣyabhūtān yamapuruṣā
iṣubhirvidhyanti || 24 ||

652

yē tviha vai dāmbhikā dambhayajñēṣu paśūn
viśasanti tānamuṣmin lōkē vaiśasē narakē patitān
nirayapatayō yātayitvā viśasanti || 25 ||

653

yastviha vai savarṇāṃ bhāryāṃ dvijō rētaḥ pāyayati
kāmamōhitastaṃ pāpakṛtamamutra rētaḥkulyāyāṃ
pātayitvā rētaḥ sampāyayanti || 26 ||

654

yē tviha vai dasyavō'gnidā garadā grāmān
sārthān vā vilumpanti rājānō rājabhaṭā vā
tāmścāpi hi parētya yamadūtā vajradaṃṣṭrāḥ
śvānaḥ saptaśatāni viṃśatisca sarabhasaṃ
khādanti || 27 ||

655

yastviha vā anṛtaṃ vadati sākṣyē dravyavinimayē
dānē vā kathañcitsa vai prētya narakē'vīcimatyadhaḥśirā
niravakāṣē yōjanaśatōcchrāyādgirimūrdhnaḥ sampātyatē
yatra jalamiva sthalamaśmapṛṣṭhamavabhāsatē tadavīcima -
ttilaśō viśīryamāṇaśarīrō na mriyamāṇaḥ
punarārōpitō nipatati || 28 ||

656

yastviha vai viprō rājanyō vaiśyō vā
sōmapīthastatkalatraṃ vā surāṃ vratasthō'pi
vā pibati pramādatastēṣāṃ nirayaṃ
nītānāmurasi padā'kramyāsyē vahninā
dravamāṇaṃ kārṣṇāyasaṃ niṣiñcanti || 29 ||

657

atha ca yastviha vā ātmasambhāvanēna svayamadhamō
 janmatapōvidyācāravarṇāśramavatō varīyasō na
 bahumanyēta sa mṛtaka ēva mṛtvā kṣāarakardamē nirayē -
 'vāksīrā nipātītō durantā yātanā hyaśnutē || 30 ||

658

yē tviha vai puruṣāḥ puruṣamēdhēna yajantē
 yāśca striyō nṛpaśūn khādanti tāmśca tē paśava
 iva nihatā yamasadanē yātayantō rakṣōgaṇāḥ
 saunikā iva svadhitināvadāyāsṛk pibanti nṛtyanti
 ca gāyanti ca hṛṣyamāṇā yathēha puruṣādāḥ || 31 ||

659

yē tviha vā anāgasō'raṇyē grāmē vā
 vaiśrambhakairupasṛtānupaviśrambhayya jijīviṣūn
 śūlasūtrādiṣūpaprōtān krīḍanakatayā yātayanti
 tē'pi ca prētya yamayātanāsu śūlādiṣu prōtātmānaḥ
 kṣuttrḍbhyāṃ cābhihatāḥ kaṅkavaṭādibhi -
 ścētastatastigmatuṇḍairāhanyamānā ātmaśamalaṃ
 smaranti || 32 ||

660

yē tviha vai bhūtānyudvējayanti narā
 ulbaṇasvabhāvā yathā dandaśūkāstē'pi prētya narakē
 dandaśūkākhyē nipatanti yatra nṛpa dandaśūkāḥ
 pañcamukhāḥ saptamukhā upasṛtya grasanti yathā
 bilēśayān || 33 ||

661

yē tviha vā andhāvaṭakusūlaguhādiṣu
 bhūtāni nirundhanti tathāmutra tēṣvāvōpavēśya sagarēṇa
 vahninā dhūmēna nirundhanti || 34 ||

662

yastviha vā atithīnabhyāgatān vā gṛhapatirasakṛ -
 dupagatamanyurdidhakṣuriva pāpēna cakṣuṣā nirīkṣatē tasya
 cāpi nirayē pāpadṛṣṭērakṣiṇī vajratuṇḍā gṛdhrāḥ
 kaṅkakākavaṭādayaḥ prasahyōrubalādutpāṭayanti || 35 ||

663

yastviha vā ādhyābhimatirahaṅkṛtistiryakprēkṣaṇaḥ
 sarvatō'bhiviśaṅkī arthavyayanāśacintayā
 pariśuṣyamāṇahrdayavadanō nirvṛtīmanavagatō graha
 ivārthamabhirakṣati sa cāpi prētya tadutpādanōtkarṣaṇa
 samrakṣaṇaśamalagrahaḥ sūcīmukhē narakē nipatati yatra
 ha vittagrahaṃ pāpapurūṣaṃ dharmarājapurūṣā vāyakā iva
 sarvatō'ṅgēṣu sūtraiḥ parivayanti || 36 ||

664

ēvaṃvidhā narakā yamālayē santi śataśaḥ sahasraśastēṣu
 sarvēṣu ca sarva ēvādharmavartinō yē kēcidihōditā
 anuditāścāvanipatē paryāyēṇa viśanti tathaiva
 dharmānuvartina itaratra iha tu punarbhavē ta
 ubhayaśēṣābhyāṃ nivīśanti || 37 ||

665

nivṛttilakṣaṇamārga ādāvēva vyākhyātaḥ |
 ētāvānēvāṇḍakōśō yaścaturdaśadhā purāṇēṣu
 vikalpita upagīyatē yattadbhagavatō nārāyaṇasya
 sākṣānmahāpurūṣasya sthaviṣṭhaṃ
 rūpamātmamāyāguṇamayamanuvarṇitamāḍṛtaḥ paṭhati
 śṛṇōti śrāvayati sa upagēyaṃ bhagavataḥ
 paramātmanō'grāhyamapi śraddhābhaktiviśuddha -
 buddhīrvēda || 38 ||

666

śrutvā sthūlaṃ tathā sūkṣmaṃ rūpaṃ bhagavatō yatīḥ |
 sthūlē nirjītamātmānaṃ śanaiḥ sūkṣmaṃ
 dhiyā nayēditi || 39 ||

667

bhūdvīpavarṣasaridadrinabhaḥsamudra -
 pātāladiṇṇarakabhāgaṇalōkaśamsthā |
 gītā mayā tava nṛpādbhutamīśvarasya
 sthūlaṃ vapuḥ sakalajīvanikāyadhāma || 40 ||

668

|| iti śrīmadbhāgavatē mahāpurāṇē vaiyāsikyāmaṣṭādaśasāhasryāṃ
 pāramahaṃsyāṃ saṃhitāyāṃ pañcamaskandhē narakānuvarṇanaṃ
 nāma ṣaḍviṃśō'dhyāyaḥ ||